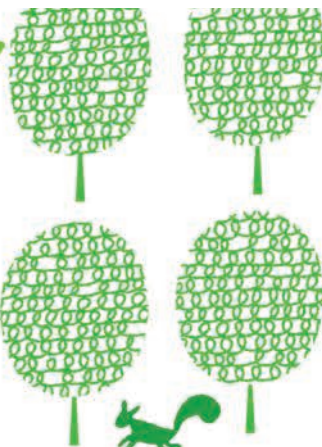
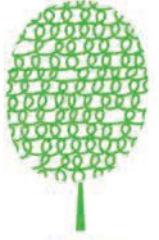
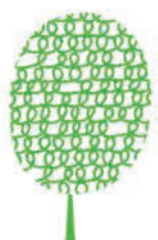

ককনৌ

Uppdrag

Denna rapport är framtagen av Skarpnäcks stadsdelsförvaltning och Trafikkontoret vid Stockholms stad. Arbetet har genomförts från juni 2018 till september 2020.

Projektgrupp:

Inger Bogne, utredare, Skarpnäcks stadsdelsförvaltning

Peter Mellin, parkingenjör, Skarpnäcks stadsdelsförvaltning

Emma Sundström, landskapsarkitekt, projektledare, Trafikkontoret

Konsult:

Helena Djurstedt, ansvarig landskapsarkitekt, Tyréns AB

Emma Falk, handläggande landskapsarkitekt, Tyréns AB

Veronica Johnander, handläggande landskapsarkitekt, Tyréns AB

Annika Lövemyr, medverkande landskapsarkitekt, Tyréns AB

Jonas Sjögren, medverkande landskapsarkitekt, Tyréns AB

Skarpnäcks parkplan antogs i stadsdelsnämnden i 2020---.

**Stockholms
stad**

Skarpnäcks
stadsdelsförvaltning

Parkplanens andra del.

Förord

Parken i den växande staden

I takt med att staden växer och att fler människor bor allt tätare ökar användningen och betydelsen av stadens offentliga rum.

Skarpnäck stadsdelsområde är en mångsidig stadsmiljö med goda kommunikationer och det är nära till naturen. Att stadsdelen har tillgång till både Nackareservatets och Flatens naturreservat med stora orörda naturområden medför särskilda kvaliteter. Inom cykelavstånd finns flera badsjöar. Många promenadvägar letar sig fram genom Bagarmosseskogen med de vackra jätteekarna eller leder upp på Hammarbybacken med milsvid utsikt. Det gamla kulturlandskapet finns kvar runt Lilla Sicka och Skarpnäcks Gård. Nytorps gärde som sträcker ut sig i dalgången mellan Hammarbyhöjden och Kärrtorp är en plats med stor rymd och plats för många.

Det finns flera parker i stadsdelsområdet som har fokus på aktivitet och lek. Nyanlagda lekparkar är Peters park, Gullpigan och Fyren.

Odlarintresset är stort i stadsdelsområdet och här finns många platser för odlarglädje där blomsterprakten går att njuta av för både de som odlar och de som passerar. I flera av parkerna finns frukt och bär som får plockas och avnjutas av besökare.

För närvarande planeras ny bebyggelse som innebär att fler människor kommer att flytta till Skarpnäck. Två områdesprogram har tagits fram. Där lyfts utveckling med ny bebyggelse för att stärka kopplingen mellan Hammarbyhöjden och Hammarbysjöstad. Det finns även kompletteringar med ny bebyggelse på Nytorps gärde i anslutning till Åstorpsringen. Området mellan Bagarmossen och Skarpnäcksfältet har stora stadsutvecklingsmöjligheter med ny bebyggelse i anslutning till

Bergholms BP och utveckling av Bergholmsparken. Vid årsslutet 2019 bodde det 46 467 personer i Skarpnäcks stadsdelsområde. Enligt stadens prognos bor det 46 905 personer där 2020 och till 2028 förväntas invånarantalet öka till 54 241 personer.

De offentliga rummen består av torg, parker, naturområden och skogar av olika karaktär och storlek. Parkerna och naturen innehåller höga sociala och rekreativa värden och de är invånarnas gröna vardagsrum där de tillbringar en stor del av sin fritid. För att Skarpnäcks offentliga rum ska kunna användas av alla är det viktigt att det finns en mångfald av funktioner, upplevelser och sociala värden. I takt med att området växer måste park- och naturmarken utvecklas genom att bli mer flexibel och fungera på flera olika sätt under olika tider på dygnet och året.

Stadens parker, natur och vatten bildar tillsammans värdefulla ekologiska samband som bidrar med livsviktiga ekosystemtjänster som att ge oss bland annat rent vatten, bullerdämpning och en reglerad temperatur. För att leverera ekosystemtjänster och bidra till en hållbar stadsutveckling bör de ekologiska sambanden värnas, kopplas ihop och utvecklas. Parkerna och naturen är även viktiga för att mildra klimatförändringar som ökad nederbörd och högre temperatur. Det krävs fortsatt god planering för att grönstrukturen ska kunna klara klimatförändringarna.

Den ökade användningen av park- och naturmarken ställer även högre krav på drift och underhåll. När staden förtätas blir parkerna allt viktigare. Skarpnäcks framtida invånare och besökare ska uppleva ett varierande och sammanhängande stadsdelsområde med urbana och gröna kvaliteter som är inbjudande och attraktiva att bo och leva i.

Innehållsförteckning

Uppdrag	2
Läsanvisning	3
Förord	5
Bakgrund	8
Strategiska dokument	8
Inledning	11
Sammanfattning av strategier	12

1. Skarpnäcks gröstruktur

Landskapets form	15
De första spåren av mänsklig verksamhet	17
Kulturhistoriska strukturer	20
Stadens utbyggnad	21
Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering	30
Regionala & lokala sociala funktioner	32
Skarpnäcks utvecklingsmöjlighet	34
Konst i den offentliga miljön	37
Parkkaraktärer	39
Översikt parkkaraktärer	42
Riktlinjer & frågeställningar för Skarpnäcks gröstruktur	43
Strategier för Skarpnäcks gröstruktur	44

2. Skarpnäckbornas parker och grönområden

Boende och besökare	48
Allmänhetens engagemang	49
Parker för alla	49
Park- och naturtillgång	53
Allmänt tillgängliga friytor	53
Buller	55
Analys parktyper	56
Analys upplevelsevärden	61
Avstånd	63
Tillgångsanalyser	64
Analys övriga element	73
Gröna stråk	76
Närnatur	80
Riktlinjer & frågeställningar för Skarpnäckbornas parker och grönområden	83
Strategier för Skarpnäckbornas parker och grönområden	84

3. Skarpnäcks ekologiska infrastruktur

Kärnområden & spridningszoner	88
Ekosystemtjänster	88
Biotoper	91
Habitat	93
Träd i offentliga miljöer	98
Bärande träd och buskar	100
Parker med fruktbärande träd och buskar	103
Riktlinjer & frågeställningar för Skarpnäcks ekologiska infrastruktur	104
Strategier för Skarpnäcks ekologiska infrastruktur	105

4. Förvaltning och utveckling

Skötsel	108
Drift	109
Hjälpmedel i skötselarbetet	111
lanspråktagen mark	112
Riktlinjer & frågeställningar för förvaltning och utveckling	113
Strategier för förvaltning och utveckling	114

Referenser 116

Digitala källor	116
Tryckta källor	116
Foton, kartor och illustrationer	117

Parkplanerna omfattar den mark som Stockholms stad äger och förvaltar inom stadsdelsområdet. Skarpnäck gränsar i öster mot Nackareservatet som består av två olika naturreservat, ett i Stockholms stad och ett i Nacka kommun. Stockholms stad är markägare och förvaltare till båda reservaten, endast delen inom Stockholms kommun redovisas här.

Parkplanen ska uppdateras med ett intervall på cirka 10 år. Den senaste parkplanen för Skarpnäck togs fram år 2007. Syftet med parkplanen är att:

- Vara underlag för stadens fysiska planering.
- Kartlägga behov av skötsel- och investeringsåtgärder för att bevara och utveckla park- och naturmarkens karaktärer och värden.
- Vara underlag för investering och skötsel i det årliga budgetarbetet.
- Vara underlag för drift och underhåll av park- och naturmark.

Strategiska dokument

Flera av stadens styrdokument och planeringsunderlag utgör viktiga underlag till parkplanerna. Detta gäller Vision Stockholm 2040, Stockholms Översiktsplan och andra strategiska dokument som Grönare Stockholm, Park Stockholm och Stockholms miljöprogram. Andra viktiga underlag är tidigare utförda parkplaner, sociotopkartan och biotopkartan. Den gemensamma målbilden i stadens olika styrdokument är att Stockholm ska bli både en tätare och grönare stad.

Vision 2040 - Möjligheternas Stockholm. (Stadsledningskontoret 2020), är en övergripande vision som är uppdelad i fyra delar utifrån de kvaliteter som ska utmärka Stockholm år 2040. Visionen beskriver en stad som håller ihop där det finns en balans mellan sociala, ekonomiska, ekologiska och demokratiska värden.

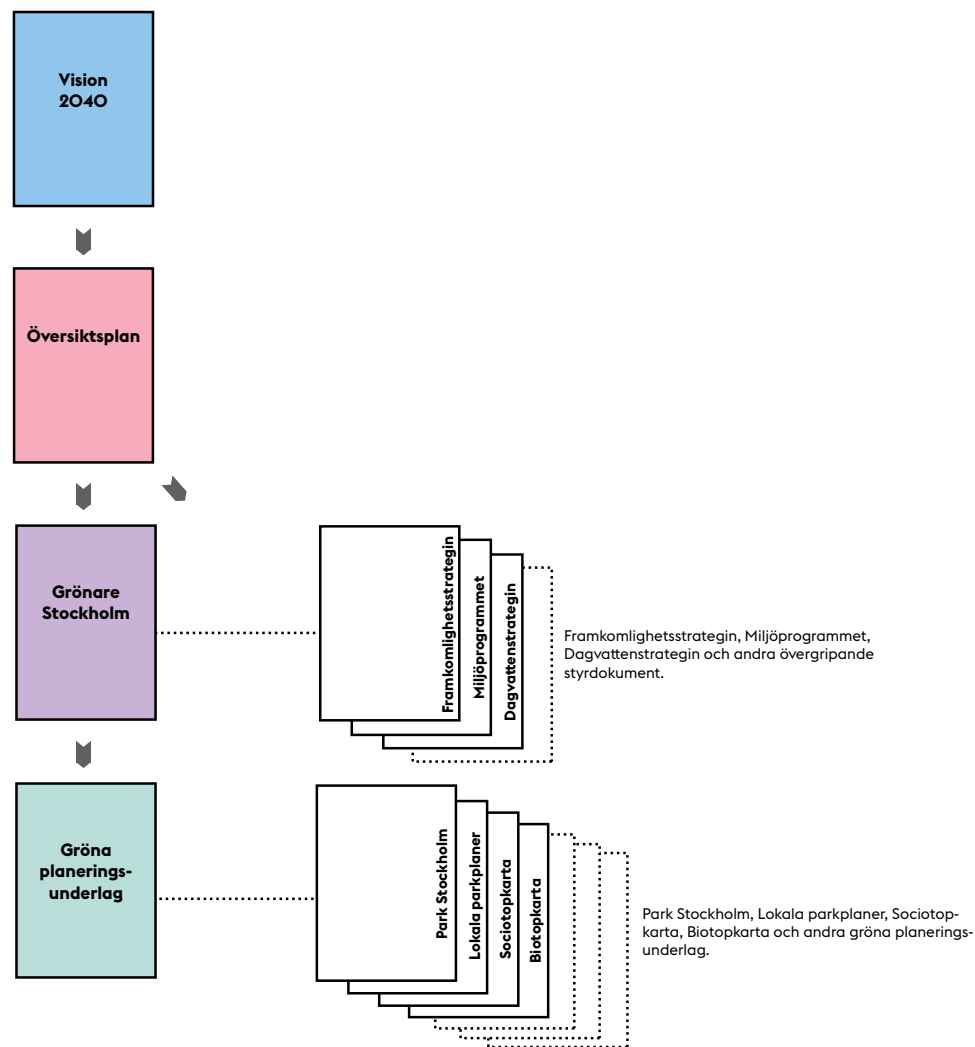
Stockholms Översiktsplan (Stadsbyggnadskontoret 2018), utgör ett viktigt strategiskt dokument för hela staden. I planen redovisas fyra stadsbyggnadsmål som samtliga behandlar bland annat grönstrukturen. Dessutom finns planeringsinriktningar inom avsnittet ”Grön och vattennära stad”. Stadsbyggnadsmålen handlar om att utveckla de gröna miljöerna för att möta nya behov i takt med att staden växer och klimatet förändras. Planen syftar till att förbättra parker och natur med mer kvaliteter och bättre tillgänglighet samt att skapa stärkta gröna samband och nya parker i rätt lägen i enlighet med riktlinjerna i Grönare Stockholm.

Grönare Stockholm (Stadsledningskontoret 2017), beskriver riktlinjer för planering, genomförande och förvaltning av stadens parker och naturområden.

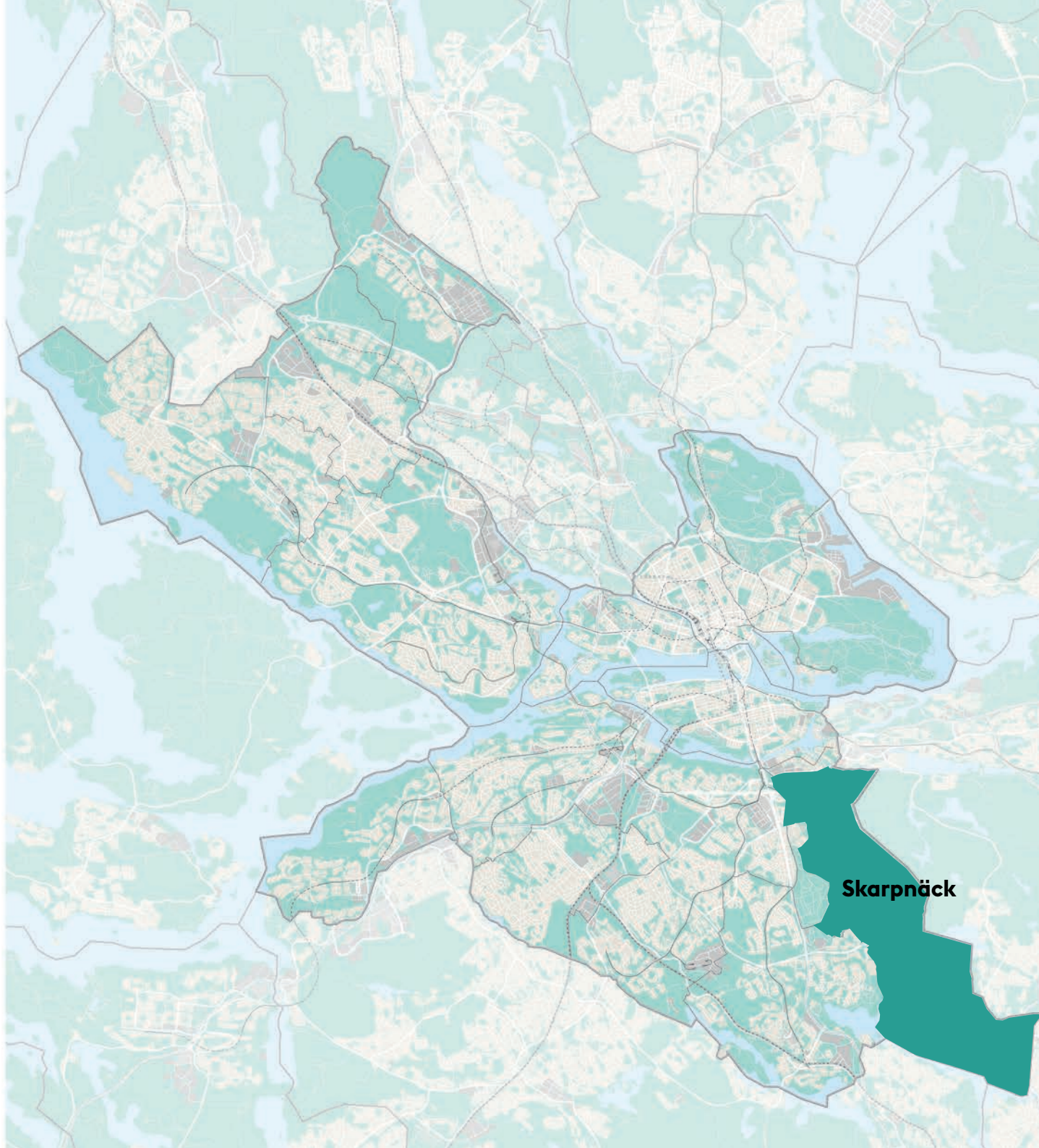
Dokumentet tydliggör hur stadens nämnder, bolagsstyrelser och tjänstepersoner ska arbeta långsiktigt med parker och naturområden.

Park Stockholm, som är under bearbetning, blir ett praktiskt verktyg i arbetet med parker och natur i stadens olika processer. Dokumentet innehåller generella mål, program, råd och riktlinjer för stadens park- och naturmark.

Miljöprogram (Stadsledningskontoret 2020), visar stadens ambitioner inom miljöområdet. I programmet finns sju delmål för hållbar mark- och vattenanvändning.

Strategiska dokument för grönområden.

Översiktskarta

Stockholms stad

Skarpnäck är ett av Stockholms 14 stadsdelsområden och är beläget i söderort. Stadsdelsområdet består av blandad bebyggelse med villor och flerfamiljshus från olika tidsepoker. I anslutning till bostadsområdena finns flera parker och naturområden.

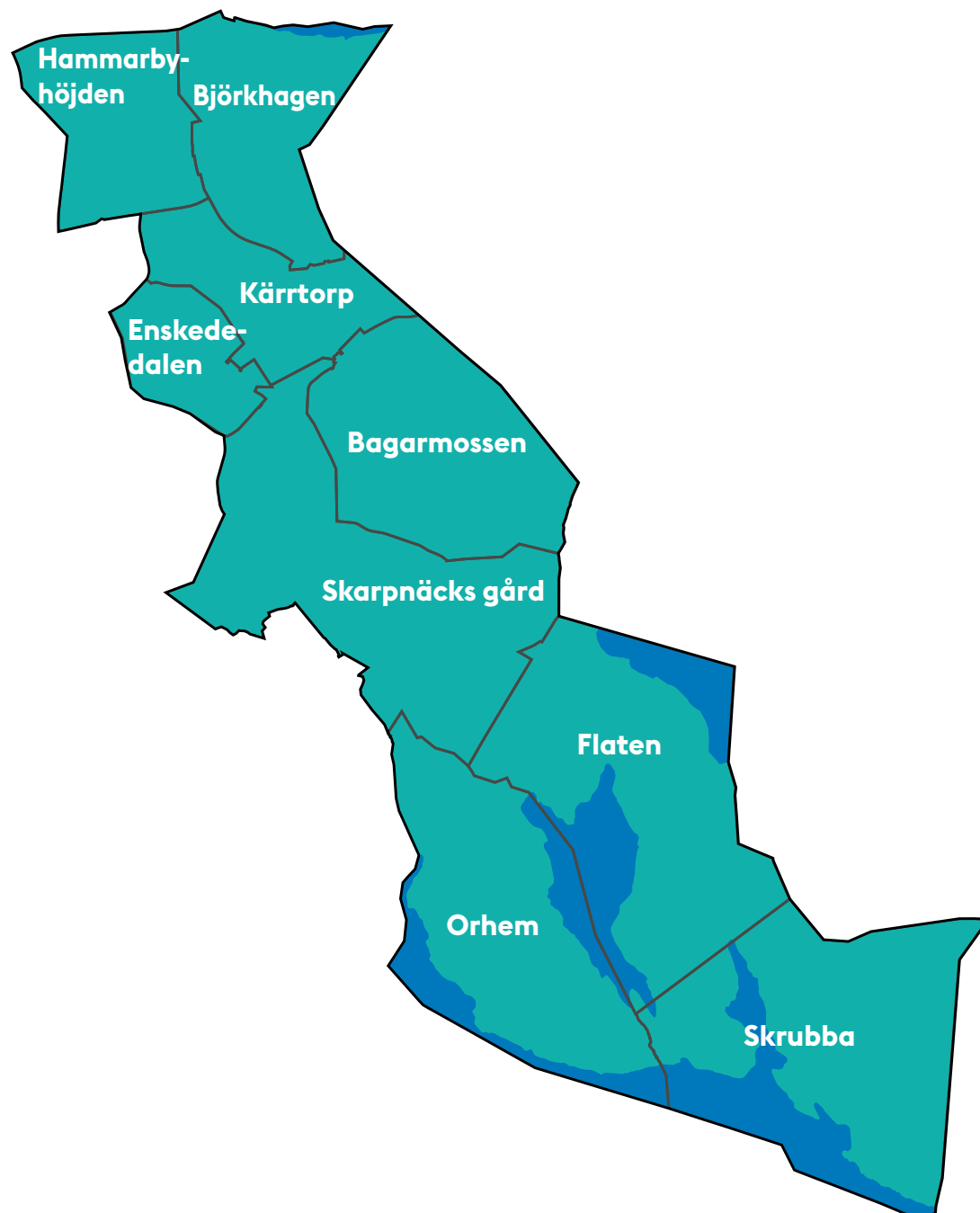
Från station Hammarbyhöjden är det fem kilometer till Stockholms centrum, med en restid på 12 minuter med tunnelbanan. Från station Skarpnäck är det 9 kilometer som med tunnelbanan tar 20 minuter in till T-Centralen.

Översiktskarta

Skarpnäcks stadsdelsområde

Skarpnäcks stadsdelsområde utgörs av nio stadsdelar. De tätbebyggda stadsdelarna är Hammarbyhöjden, Björkhagen, Enskededalen, Kärrtorp, Bagarmossen och Skarpnäcks gård. I områdets södra del ligger de tre stadsdelarna Flaten, Orhem och Skrubba som till största delen utgörs av naturmark.

I stadsdelsområdet är det nära till naturen. I öster finns Nackareservatet, som till större delen ligger inom Nacka kommun och i stadsdelsområdets södra del ligger naturreservatet Flaten med Flatenbadet. Bagarmossenskogen och Nytorps gärde är två områden som används för rekreation.

Inledning

Stadsdelsområdets parker och naturområden är av olika karaktär och storlek. Områdenas storlek, innehåll och utformning är avgörande för deras funktioner för sociala och rekreativa värden.

Stadsdelsförvaltningarna ansvarar för en viss del av den kommunala servicen till de som bor i området. De styrs av en politisk nämnd som bestämmer hur pengar ska fördelas för att tillgodose lokala behov. Stadsdelsförvaltningen ansvarar för skötsel av de offentliga parkerna och gröna ytor på gator och torg.

Att det är nära till naturen ger en tydlig särprägel för Skarpnäck med generösa parker och bostadsnära natur. Grönskan finns i närheten, från stora friluftsområden till bostadsnära natur mellan bebyggelsen och gröna gaturum med förgårdsmark. På bergknallar finns sparad natur med välväxta och resliga tallar. I brynzoner som minner om äldre jordbrukslandskapet finns gamla jätteekar. Stora ekar finns även inne mellan bostadskvarteren och bidrar till de gröna gaturummen.

Utmärkande landformer är toppen Hammarbybacken och förkastningsbranten längs med Hammarbyskogen mot Hammarby sjöstad. Nytorps gårde med öppna vidder och utblickar är ett stort parkområde som ligger centralt och nyttjas av många. Ytor för evenemang, picknick och spontanidrott finns vid sidan av Nytorpsbadet.

I Bagarmossenskogen finns en långsträckt och välutvecklad brynzon som sjuder av biologisk mångfald. Artrikedomen är hög liksom rekreationskvaliteterna. Det rikt förgrenade nätverket av stigar och kojorna mellan knallarna vittnar om hur uppskattad och välanvänd naturmarken är.

Det finns flera koloniområden inom stadsdelsområdet. Odling och blomsterprakt bidrar till stadsdelens gröna

karaktär. I parkerna finns flera sorters frukt och bär som i enkäter med boende får stor uppskattning.

Lekfullhet och egna initiativ visar på att boende trivs och värnar om sin hembygd. Ett stort lokalt engagemang ses också i brukaravtalen med bland annat odlingar i pallkaragar.

I stadsdelen finns många välskötta parker och väl bevarad natur. Parkerna är till för alla och det pågår ständigt förbättringar och tillägg. Flera större parksatsningar har gjorts i området under de senaste åren. Entréområdet vid Flatenbadet är nyupprustat och Peters park i Björkhagen nyinvigdes hösten 2018. I Viloparken har flera nya planteringar gjorts för att öka blomsterprakten.

Ett av Skarpnäcks stora värden ligger i den direkta närheten till ett av Stockholmsområdets största naturreservat, Nackareservatet, 829 hektar varav 99 hektar i Stockholms stad. Alla de stadsdelar som ligger längs tunnelbanan är bara några hundra meter från skogsområdet, vilket gör att det finns stora möjligheter att lättillgängligt ta del av naturupplevelser djupt i inne i skogen. Det gäller både för stadsdelens invånare, liksom för hela stadens befolkning. Båda naturreservaten Nackareservatet och Flatens naturreservat innehåller höga naturvärden och klassas som kärnområden för biologisk mångfald. Flatens naturreservat är ett 750 hektar stort naturområde.

Naturen i reservaten innehåller öppna ängar, ekbackar och gammal granskog. Terrängen är formad av de kraftiga sprickdalarna i landskapet. Naturupplevelserna är många och skiftande. Här finns allt från mäktig utsikt uppe på höga bergstoppar med en fornborg till den stora artrikedomen på de gamla hävdade slåtterängarna.

Inom reservaten finns flera sjöar. Sjön Flaten är en av Stockholms renaste sjöar. Flatenbadet är en viktig målpunkt med besökare både från Stockholm och omkringliggande kommuner. Viktiga vattenkopplingar finns även i våtmarker och vattendrag vilka bidrar till en hög biologisk mångfald. I de små våtmarkerna finns goda förutsättningar för grodor och andra djur att trivas.

Parker och naturområden binds samman av ett nätverk av gröna naturstråk. På parkvägar längs dessa stråk kan man gå, cykla och motionera långa sträckor utan att korsa trafikerade gator.

I Skarpnäck finns två programområden Hammarbyhöjden-Björkhagen samt Bagarmossen-Skarpnäck. I dessa områden planeras för en helhet kring utvecklingen av bland annat bostäder, service, miljö och trafik inom ett geografiskt avgränsat område. I programmen beskrivs övergripande mål och utgångspunkter för en hållbar stadsutveckling.

Sammanfattning av strategier

1

Skarpnäcks gröstruktur

Skarpnäck ska ha en livskraftig gröstruktur

2

Skarpnäcksborna ska ha god tillgång till parker och natur med höga rekreations- och naturvärden

Stadens gröna och blå karaktär är en central del av Stockholms identitet och attraktivitet för såväl invånare som besökare. Ny bebyggelse ska samspela med landskapets kvaliteter och grönsstrukturens värden och funktioner.

De unika gröna och blå karaktärerna ska värnas på ett klokt sätt

Landskapets gröna och blå kvaliteter är en självklar utgångspunkt i stadsutveckling

Närheten till vatten behöver tas tillvara

Parker och natur ska vara en del av stadens offentliga rum som kopplar ihop staden och som bidrar till en levande och trygg stad för alla. De offentliga rummen ska vara av hög kvalitet och svara mot olika typer av behov. Medborgarna ska kunna vara delaktiga kring utvecklingen av sina gröna miljöer.

Förståelsen av Skarpnäcksbornas behov behöver öka

Befintlig gröstruktur berikas utifrån behoven i en växande stad

Ytterstadens grönområden får fler funktioner

Nya parker ska vara en del av stadsutvecklingen

Öka tillgängligheten till Skarpnäcks grönområden för att få en sammanhängande stad

3

Stockholm ska skapa en långsiktigt hållbar grön och blå infrastruktur genom att identifiera, värna om och utveckla de gröna och blå sambanden som finns idag. Begreppet Ekosystemtjänster ska arbetas in som verktyg i stadsutvecklingen och integreras i ekonomiska ställningstaganden i samband med exploatering och förvaltning.

Den rika biologiska mångfalden värnas

Ekosystemen ger stora bidrag till Stockholm

4

Parker och naturområden representerar stora värden som har byggts upp under lång tid. Målbilden i vision och kommunfullmäktiges budget är att stadens resurser alltid ska utnyttjas effektivt. Stockholm ska därmed ha en långsiktigt hållbar och ansvarstagande förvaltning av parker och naturområden för att behålla och vidareutveckla stadens attraktionskraft.

Ökat slitage i parkerna ställer krav på smarta lösningar

Bättre erfarenhetsåterföring och lärande mellan olika roller

Gröna och blå kvaliteter behöver stärkas i den byggda miljön

Skarpnäcks grönstruktur

Skarpnäcks parker och grönområden är viktiga karaktärsskapande element som binder samman stadsbilden. Områdets utbyggnad har vuxit fram utifrån landskapets naturliga landformer. I Skarpnäck har människor sedan länge levt av och brukat jorden. Därför finns det idag flera platser med höga kulturhistoriska värden som är identitetsskapande och ger området en varierande stadsbild.

Variationen i topografi och berggrund tillsammans med växlingar i temperatur, nederbörd och vind, är och har varit viktiga förutsättningar för hur naturen har bildats och utvecklats. En gång i tiden var Skarpnäck ett jordbrukslandskap där de naturliga landformerna tydligt kunde urskiljas. Även idag finns flera element som bidrar till att göra det ursprungliga naturlandskapet i Stockholm tydligt. Dessa landformer har en viktig betydelse för stadens karaktär.

Landskapets form

Stockholmslandskapet är tydligt präglad av sitt geografiska läge i skärningspunkten mellan Mälaren och Östersjön.

Starka landskapselement som vattenytor, förkastningsbranter, åsar och dalstråk utgör grunden för stadens struktur och är en väsentlig del av Stockholms landskapsbild och dess skönhet.

Vegetationszonen i Stockholmsområdet tillhör ”ek-granskogsregionen”. Vegetationen domineras av hällmarkstallskog på de högre partierna, barrdominerad blandskog på marker med tunt jordtäck, samt ek och hasseldominerad ädellövskog på rikare marker i de lägre liggande delarna av sprickdalarna.

Topografin och landskapets karaktäristiska landformer berättar om stadens och platsens historia och bör bevaras och synliggöras. Även i mindre parker och grönområden kan små landformer urskiljas som bland annat klipphällar, flyttblock, bäckar, dammar, vikar, strandlinjer m.m.

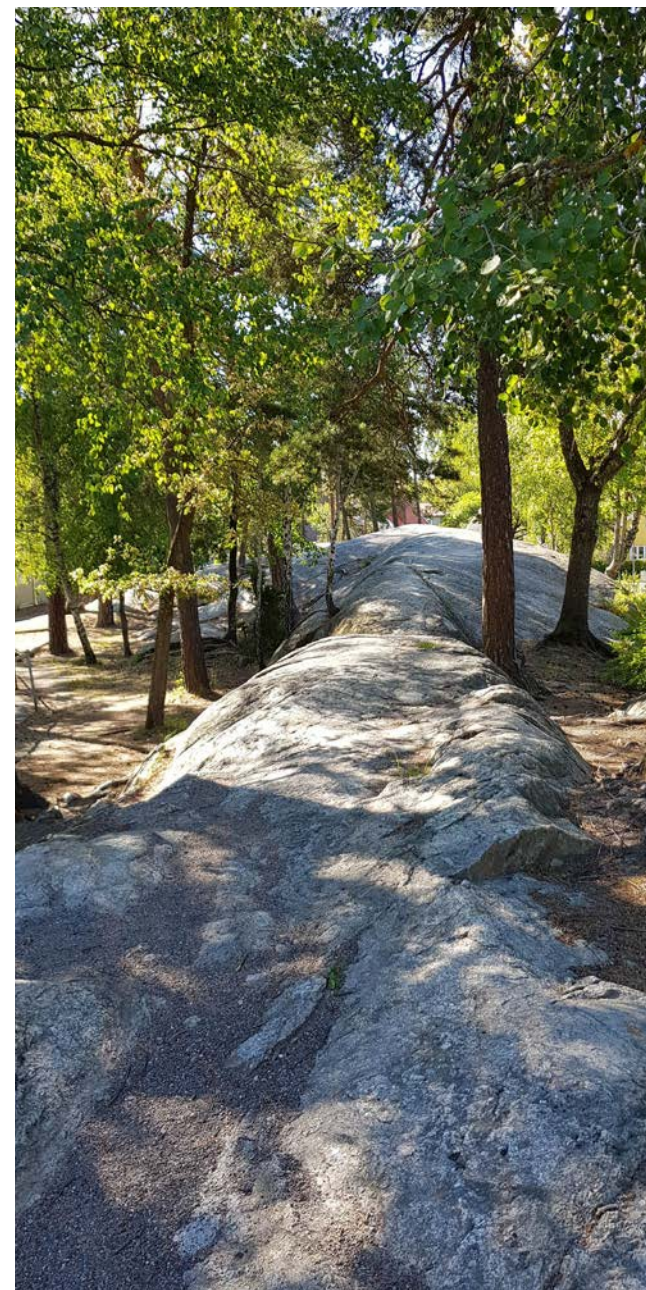
Naturområdena i Skarpnäcks stadsdelsområde är en del av Södertörns sprickdalslandskap, vilket kännetecknas av långsträckta öst-västliga dalgångar omgivna av bergsryggar.

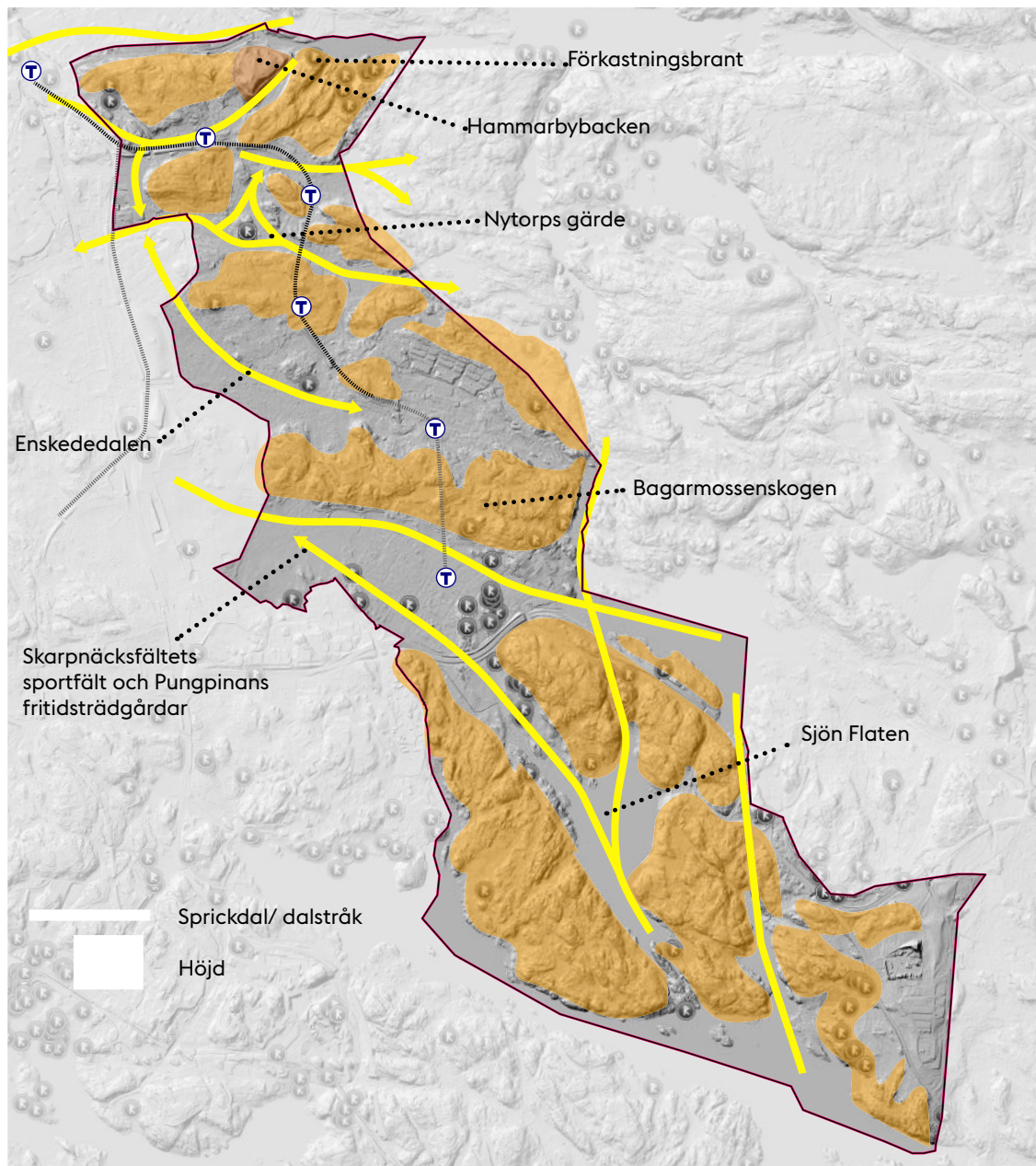
Dalgångarnas kanter utgörs av moränmark, och finare material fyller de centrala dalstråken. Här har marken under långa tider varit nyttjad för odling, medan de högre liggande delarna av landskapet har utgjort åkermark och utmark för bete.

Branter och sprickor

Norra delen av Skarpnäcks stadsdelsområde består av flera östvästliga större dalstråk och distinkta branter, där Hammarbyhöjdens förkastningsbrant mot Hammarby sjöstad utgör en tydlig gräns för stadsdelen.

Bergsryggen är här genombruten av ett antal slutningar eller raviner i nordsydlig riktning. Under de senaste tvåhundra åren har staden förändrats genom att vissa partier av höjderna schaktats bort och

Landformer av betydelse för områdets karaktär. I kartan syns även var i området det finns tidiga spår av mänsklig verksamhet i form av fornlämningar.
Skala: 1: 50 000 (A4). Källa: RAÄ

sänkor och mindre sjöar har fyllts igen. Exempel på detta är Hammarbybacken som är en konstgjord landform som är markant högre än omgivande terräng.

Parallellt med Nynäsvägen löper resterna av Stockholmsåsen, som till stor del är urgrävd. I Skrubba finns en sydlig utlöpare av Stockholmsåsen beväxten med tallskog.

I stadsdelsområdets södra del i Bagarmossen, Skarpnäcksfältet och Flatenområdet är dalstråken längre, och bergsryggarna mer obrutna.

Dalstråk och landskapsrum

I enlighet med stadsbyggnadsidealerna har landskapsformerna bevarats, så det fortfarande finns stora sammanhängande landskapsrum som gör det äldre landskapet läsbar. Genom att parker och idrottsplatser har placerats i dalstråken har öppna ytor med stor rymd kunnat sparas.

Nytorps gårde och dess förlängning mot Kärrtorps IP och Nackareservatet utgör ett större sammanhängande dalstråk, som även har en utlöpare norrut mot Hammarbyhöjdens IP.

Det vida dalstråket i Enskededalen är bebyggt med villor, på det sättet som var gängse före funktionalismen.

Det tidigare flygfältet på Skarpnäcksfältet låg på Skarpnäck gårds stora öppna odlingsmark. Vid Skarpnäcksfältets sportfält och runt dagens bebyggelse kan spår av dalstråket fortfarande uppfattas i kanterna mot skogen. Skarpnäcks gård och Listudden i Flatenområdet är historiska gårdar som är kopplade till odlingsmarken i dalstråken.

Historiskt sett var det de högre liggande utmarkerna som användes för vägar och kommunikationer, då de sällan översvämmades eller blev svårfarbara. I modern tid är det snarare i dalstråken som kommunikationsstråk

som vägar och tunnelbana har förlagts. Tunnelbanans sträckning fram till Björkhagen följer dalbotten och dockar an mot angränsande höjdparter längs dalen. Från Björkhagen fram till Bagarmossen går tunnelbanan på höjder och längs med broar för att övergå till tunnel mot Skarpnäck.

De första spåren av mänsklig verksamhet

Landskapsformerna har under historien gett förutsättningar för hur människor har kunnat leva och bo inom området Skarpnäck. Flera av stadsdelsområdets karaktärsdrag och gröna kulturvärden som vi ser idag formades redan för flera hundra år sedan. Följande sidor beskriver hur Skarpnäck har vuxit fram, från de första spåren av mänsklig verksamhet till dess utformning idag.

Människor har bott i Stockholmstrakten sedan omkring 10 000 år sedan när inlandsisen började dra sig tillbaka. Idag kan man hitta spår efter dessa människor som visar hur de bodde och levde.

Fornlämningar

En fornlämning är en lämning efter människors verksamheter under forna tider, som tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven. Lämningen ska ha tillkommit före 1850, men om särskilda skäl finns kan Länsstyrelsen även förklara senare lämningar för fornlämning. Kulturmiljölagen är den lag som styr skyddet av fornlämningar i Sverige. Alla åtgärder som kan påverka en fornlämning kräver tillstånd av Länsstyrelsen. Kontakta Stadsmuseet för rådgivning. Länsstyrelsen är tillsynsmyndighet och beslutar i frågor som rör fornlämningar.

Fornlämningsområdena påverkas ständigt av skador, nedbrytning, slitage, utarmning av flora och negativ påverkan av vegetation. För att bevara

Utsikt över dalgången på Nytorps gärde. När området planerades sparades det centrala dalstråket för att kunna bebyggas som motorväg. Numera är dessa planer inte aktuella.

och värna om lämningarna bedrivs fornvård, bl.a. i form av skyltning, vård och underhåll. Varje stadsdelsförvaltning har ansvar för fornvården inom sitt stadsdelsområde. Fornvård och naturvård kan många gånger gå hand i hand, och vid vårdarbeten är det viktigt att grönområdena vårdas med en helhetssyn som innefattar både behovet av att röja på och kring fornlämningar, samt behovet av att spara värdefull vegetation. På Länsstyrelsen finns en upphandlad resurs som kan ge råd i fornvårdsfrågor samt hjälpa till vid framtagande av skötselplaner.

På många håll syns karaktären i det tidigare naturlandskapet tydligt där bergknallar och naturmark finns bevarade mellan bebyggelsen.

Spåren i Skarpnäck

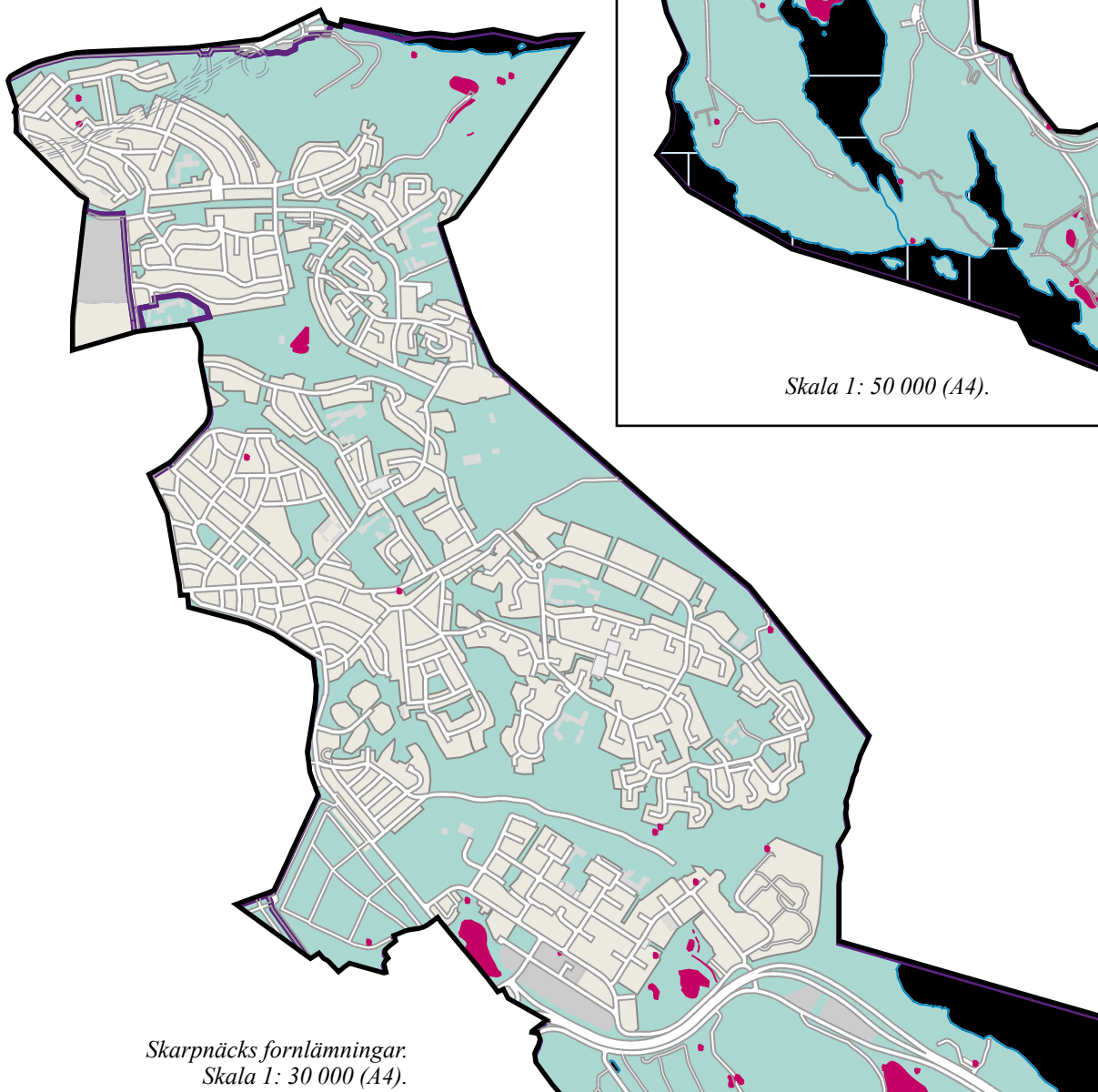
Inom stadsdelsområdet finns cirka 50 kända fornlämningar. Dessa består framförallt av boplatslämningar vilka vittnar om att området varit koloniserat redan under förhistorisk tid. Nya inventeringar och arkeologiska undersökningar gör att man ständigt hittar information om fler.

I Hammarbyhöjden finns lämningar efter en tidigare avrättningsplats. I Björkhagen är fornlämningarna knutna till Lilla Sickla gård. För Kärrtorp finns lämningar på den bergknalle som reser sig på Nytorps gärde med järnåldersgravar och militära lämningar från andra världskriget. Enskededalen har en registrerad skålgrop från bronsåldern. I Bagarmossen finns få registrerade lämningar. En är Vita sten - en gränssten mellan ägorna Hammarby, Enskede och Skarpnäck. Skarpnäck har lämningar med äldre vägsystem och bytomt samt husgrunder som kan vara från medeltid. Nyare lämningar finns med stridsvärn från andra världskriget.

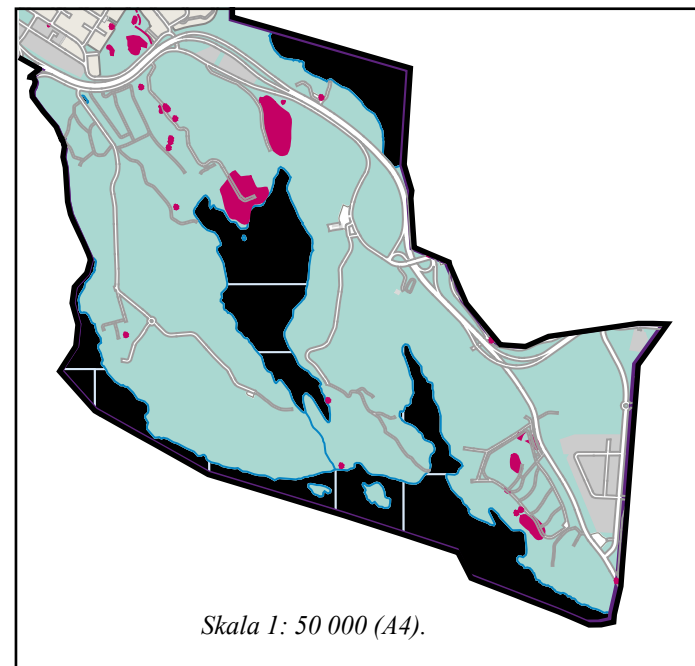
Uppe på en av de högsta bergknallarna med ett strategiskt läge mellan sjön Flaten och Ältasjön finns en fornborg och en 23 meter djup grotta. I anslutning till Listudden vid Flaten finns flera boplatslämningar och stensättningar samt husgrunder.

Fornlämningar i karta

På följande sida finns en lista över fornlämningar per stadsdel. Information gällande fornlämningar uppdateras löpande på Riksantikvarieämbetets hemsida, fornsök.

Skarpnäcks fornlämningar.
Skala 1: 30 000 (A4).

Skala 1: 50 000 (A4).

Fornlämningar listade med RAÄ-nummer

Hammarbyhöjden

Brännkyrka 206:1. Avrättningsplats. Övrig kulturhistorisk lämning.
Brännkyrka 212:1. Avrättningsplats. Fornlämning.

Björkhagen

Brännkyrka 158:1. Begravningsplats enstaka. Övrig kulturhistorisk lämning.
Brännkyrka 213:1. Färdväg. Övrig kulturhistorisk lämning.
Brännkyrka 214:1. Hög. Övrig kulturhistorisk lämning.
Brännkyrka 214:2. Hög. Övrig kulturhistorisk lämning.
Brännkyrka 215:1. Kvarn. Övrig kulturhistorisk lämning.
Brännkyrka 247:1. Bytomt/gårdstomt. Bevakningsobjekt.
Brännkyrka 257:1. Lägenhetsbebyggelse. Uppgift om.

Kärrtorp

Brännkyrka 137:1. Gravfält. Fornlämning.
Stockholm 623. Område med militära anläggningar. Övrig kulturhistorisk lämning.

Enskededalen

Brännkyrka 234:1. Hällristning. Övrig kulturhistorisk lämning.

Bagarmossen

Brännkyrka 89:1. Byggnad annan. Övrig kulturhistorisk lämning.
Brännkyrka 167:1. Stensättning. Fornlämning.
Stockholm 232. Gränsmärke. Fornlämning.
Stockholm 955. Hög. Fornlämning.

Skarpnäcks gård

Brännkyrka 84:1. Fornlämningsliknande lämning. Övrig kulturhistorisk lämning.
Brännkyrka 86:1. Bytomt/gårdstomt. Förstörd.
Brännkyrka 87:1. Bytomt/gårdstomt. Fornlämning.
Brännkyrka 88:1. Sammanförda lämningar. Övrig kulturhistorisk lämning.
Brännkyrka 93:1. Stensättning. Fornlämning.
Brännkyrka 166:1. Bytomt/gårdstomt. Fornlämning.
Brännkyrka 168:1. Naturföremål/-bildning med tradition. Övrig kulturhistorisk lämning.
Brännkyrka 170:1. Stensättning. Fornlämning.

Flaten/Orhem/Skrubba

Brännkyrka 95:1. Stensättning. Fornlämning.
Brännkyrka 95:2. Stensättning. Övrig kulturhistorisk lämning.
Brännkyrka 95:3. Stensättning. Övrig kulturhistorisk lämning.
Brännkyrka 169:1. Stensättning. Övrig kulturhistorisk lämning.
Brännkyrka 90:1. Övrigt. Övrig kulturhistorisk lämning.
Brännkyrka 91:1. Labyrint. Övrig kulturhistorisk lämning.
Brännkyrka 92:1. Fornborg. Fornlämning.
Brännkyrka 94:1. Husgrund, historisk tid. Övrig kulturhistorisk lämning.

Gamla träd i landskapet fungerar som naturminnen och en levande länk till en svunnen tid med ett brukat landskap och en lång kontinuitet. Ofta har de bevarats tack vare sitt kulturella värde, de kan till exempel ha fungerat som samlingspunkt.

Brännkyrka 96:1. Husgrund, historisk tid. Övrig kulturhistorisk lämning.
Brännkyrka 97:1. Fornlämningsliknande lämning. Övrig kulturhistorisk lämning.
Brännkyrka 172:1. Bytomt/gårdstomt. Bevakningsobjekt.
Brännkyrka 173:1. Gränsmärke. Övrig kulturhistorisk lämning.
Brännkyrka 175:1. Fyndplats. Övrig kulturhistorisk lämning.
Brännkyrka 241:1. Boplat. Fornlämning.
Brännkyrka 241:2. Stensättning. Fornlämning.
Brännkyrka 241:3. Fornlämningsliknande lämning. Övrig kulturhistorisk lämning.
Brännkyrka 249:1. Boplat. Fornlämning.
Brännkyrka 250:1. Boplat. Fornlämning.
Brännkyrka 262:1. Boplat. Fornlämning.
Brännkyrka 262:2. Boplat. Undersökt och borttagen.
Nacka 187. Boplat. Fornlämning.

Nacka 192. Boplat. Fornlämning.
Stockholm 278. Plats med tradition. Övrig kulturhistorisk lämning.
Stockholm 624. Lägenhetsbebyggelse. Uppgift om.

Källa: Riksantikvarieämbetet Forsök

Kulturhistoriska strukturer

Skarpnäck bestod fram till 1900-talets början av skogsbevuxna marker där de sammanhängande öppna odlingslandskapen främst fanns kring områdets gårdar: Hammarby gård och Skarpnäcks gård.

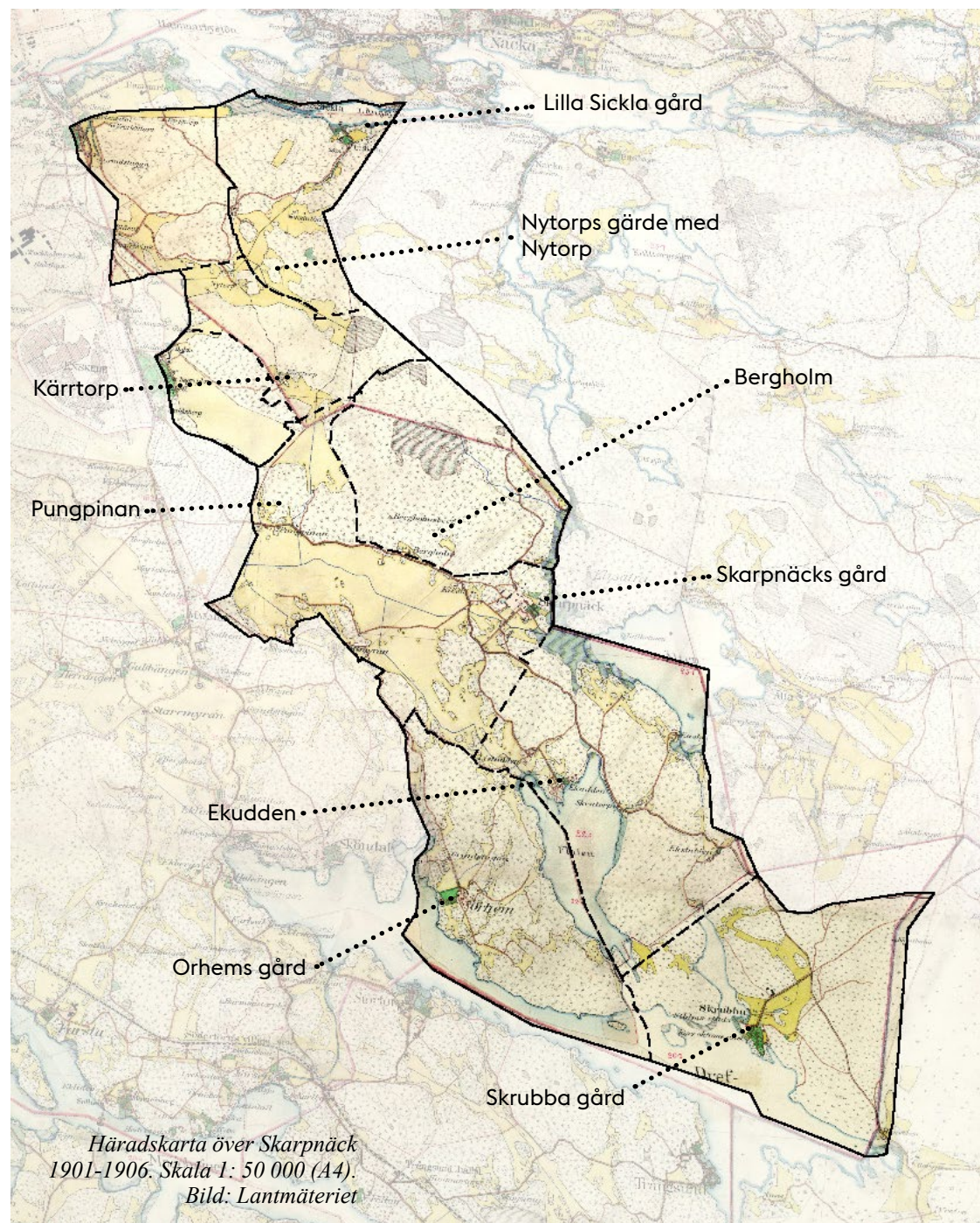
Hammarbyhöjden, Björkhagen och Kärrtorp tillhörde tidigare den stora egendomen Hammarby gård, som inköptes 1917 av staden. När stadsdelarna byggdes fanns här landsbygd med handelsträdgårdar, torp och koloniträdgårdar. Hammarby gård låg vid det som idag är Hammarby Sjöstad. Gården nämns redan 1330 i skrift. Gården ägde flera mindre gårdar, bland dem Nytorp, Lilla Sickla och Kärrtorp. På 1930-talet revs Hammarby gård för att ge plats för södra Hammarbyhamnens industriområde och den växande staden.

Kärrtorpet som fortfarande finns kvar och ligger i Kärrtorpsparken är en enkelstuga med tillhörande uthus. På Nytorps gärde låg torpet Nytorp, som revs 1961.

Lilla Sickla har anor från medeltiden med en huvudbyggnad från 1700-talet. Öster om gården finns resterna efter en engelsk park. Här finns även en allé av hamlade lindar. Vid en bäck finns spår efter den gamla kvarnverksamheten. En gravsten "filosofens grav" ligger en bit in i skogen.

Krogen Pungpinan, som också kallades Skarpnäcks krog eller Krogen i kröken, fick enligt traditionen sitt namn av att man där "pinade" sin penningpung för att betala brännvinet. Krogen nämns första gången 1670 och byggnaden revs 1876. Mittemot krogen låg och ligger fortfarande torpet Pungpinan, uppfört 1763 som torp under Skarpnäcks gård.

Skarpnäcks gård som har anor sedan medeltiden såldes 1922 till Stockholms stad. På den gamla

egendomen har stadsdelarna Bagarmossen och Skarpnäcksfältet uppförts.

Skarpnäcks gård var ursprungligen ett säteri som bildades av grevinnan Sophia Maria De la Gardie 1661. Den första kartan över Skarpnäck upprättades år 1671. Vid mitten av 1700-talet var Skarpnäck ett sammanhängande gods som inkluderade flera mindre gårdar och torp, däribland Brotorp, Tåtorpet och Bergholmstorpet. Under 1830-talet tillkom torpbebyggelse i Bagarmossen, t.ex. torpet Parken som var bebott tills dess stadsdelen byggdes. Under 1800-talet köptes Skarpnäcks gård av bryggeriägaren Neumüller, som uppförde den nuvarande huvudbyggnaden 1865-1867.

Skarpnäcks gård som ligger i den östra delen av Skarpnäcksfältet omges av en tidigare ståtlig herrgårdsmiljö med flera stora värdefulla ekar och alléer. Området gränsar mot naturreservatet, och planering pågår för hur området ska utvecklas i framtiden.

Flatenområdet tillhörde tidigare gårdarna Skrubba och Orhem. Skrubba torp finns omnämnt redan 1397. Sedan slutet av 1800-talet har gården använts som vårdinrättning. Orhems gård är en äldre gård som numera är upplåtet som behandlingshem. Ekudden uppfördes som sommarnöje av den förmögne bryggaren Neumüller 1862. Huset brann ner 1943 men husgrunderna finns kvar.

Stadens utbyggnad

Första byggvågen ca. 1900-1930

Villastäder i Enskededalen och Pungpinan

Under 1900-talets början rådde bostadsbrist och visionen var bygga staden så att alla skulle ha råd med en bostad. Vid sekelskiftet förvärvades mark i ytterstaden för att ge plats åt ny bebyggelse i

Skarpnäcks gård som ligger strax öster om Skarpnäcksfältet är omgiven av en tidigare herrgårdsmiljö full med storvuxna ekar. På bilden syns ett av gårdens gamla magasin.

den växande staden. Utbyggnaden av Stockholms trädgårdsstäder påbörjades under 1910-talet. Bebyggelsen förlades främst på tidigare åkermark i dalgångarna då det var lätt att bygga där.

Stadsplanerarna var måna om hur utvecklingen skulle styras genom att marken planlades och att man planerade för gator och ledningar. Med influenser från kontinenten började stadsplanen för villastaden upprättas av bland annat arkitekten och stadsplaneraren Per Olof Hallman. Inspirationen kom från bland annat de engelska trädgårdsstäderna och österrikaren Camillo Sitte. Sitte arbetade med upplevelsen av stadsrummet och betonade sammanhangen mellan husen. Istället för att skapa

monotona hus ville Sitte skapa omväxlande gaturum.

Ytterstadens villastäder anpassades till terrängen med svängda gator. Naturliga höjder bevarades för att bli parker eller offentliga rum. Byggandet reglerades hårt och man satte tydliga gränser mellan privata och offentliga rum.

I Skarpnäck uppfördes den första stadsbebyggelsen på 1920-talet i egnahemsområdena Enskededalen och Pungpinan. Enskededalen, som byggdes ut från 1920 har en delvis annan karaktär än de tidigare trädgårdsstäderna. Med Enskededalen övergavs de engelska och tyska förebilderna, och istället fick den förindustriella svenska trästaden tjäna som modell. Det nya greppet bestod i att konsekvent lägga husen

i gatulinjen. 1919 ritades gatunätet upp i den här delen av Enskededalen av Axel Dahlberg.

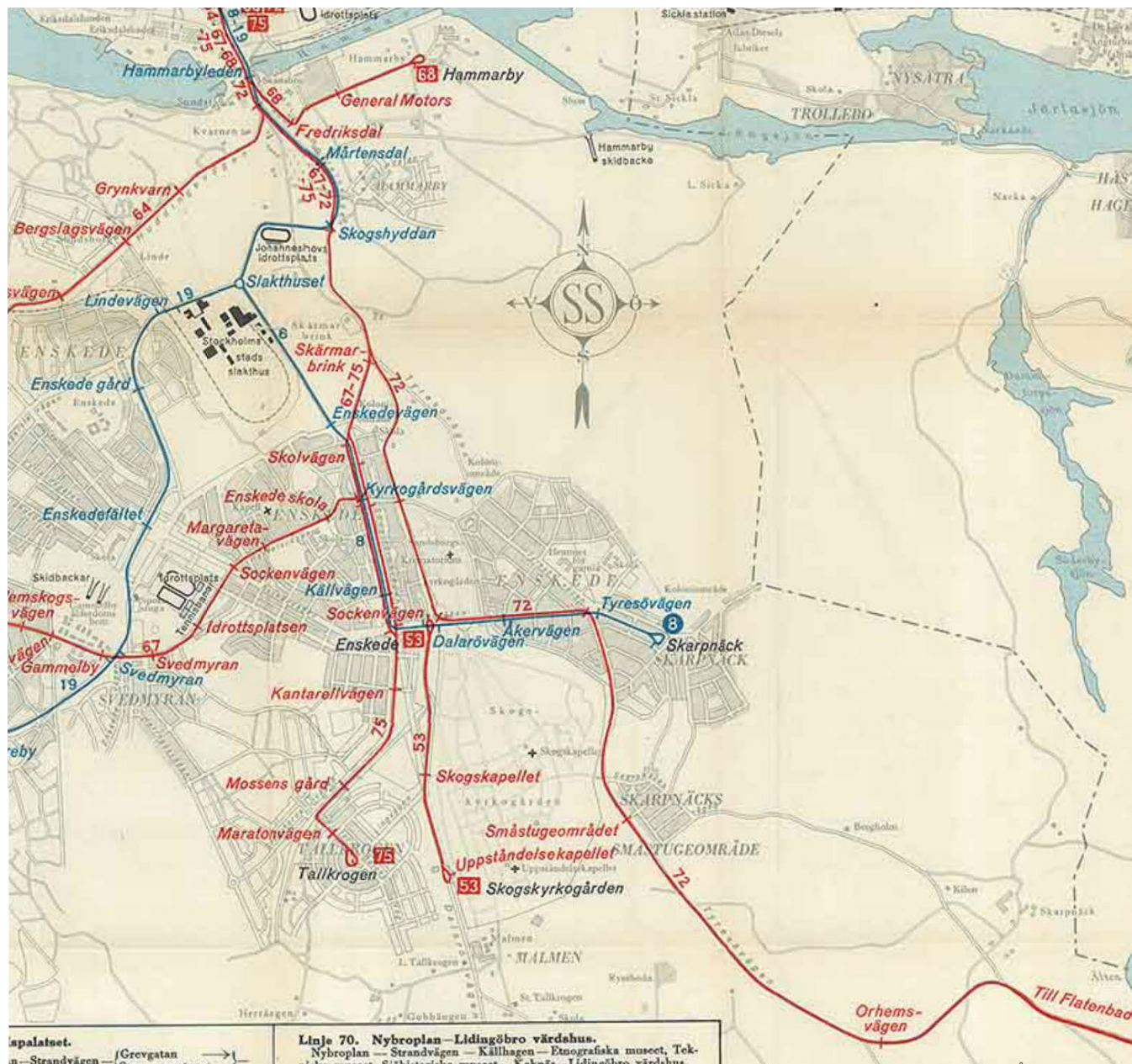
Enskededalen var det område där man först började bygga hus utan byggherrar, i det system som kom att kallas egnahemsbyggande. I samband med att planer gjordes för Enskededalen kom en grupp arbetare/hantverkare med ett förslag till fastighetsnämnden att man som egnahemsägare skulle bidra med en del av arbetet i stället för att betala en kontantinsats på 10%. Idén väckte inget omedelbart intresse, så de bestämde sig för att själva bilda en förening, Hem genom eget arbete u.p.a., och bygga sina egna hus. År 1926 bildades Stockholms stads småstugebyrå genom fastighetsdirektören Axel Dahlbergs initiativ. Året därpå kunde man sätta igång byggandet av 200 småstugor i Olovslund i Västerort och i Pungpinan i Enskede. Stadsplanen som ritades av Axel Dahlberg och Gustaf Pettersson föreskrev en blandning mellan små sammanbyggda flerfamiljshus, friliggande enfamiljshus och dubbelhus. Pettersson gestaltade även flerfamiljshus och dubbelhus i kvarteren Tröskverket och Gammelsmedjan.

Grönstruktur i Enskededalen och Pungpinan

I trädgårdsstaden Skarpnäck (Enskededalen och Pungpinan) utgörs det gröna av trädgårdarna och små kvartersparker, exempelvis Lagmansplan.

Gaturummet varierar mellan de olika kvarteren. Vissa är trädkantade, några avgränsas direkt av husfasaden medan andra avgränsas med en grön zon av förgårdsmark. De större gatorna Sockenvägen och Gamla Tyresövägen kantas av lönnalléer.

Varje gata karaktäriseras av hus i likartad storlek och höjd och med enhetlig placering i förhållande till gatan. Förgårdsmarken bildar en grön zon i gaturummet med alléer, häckar och staket som rumskapande element.

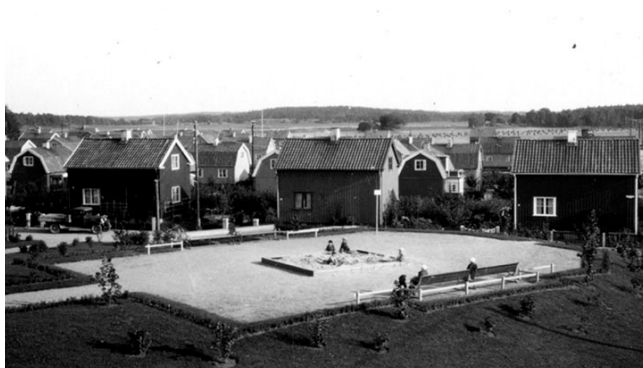
Med nya markförvärv och spårvägar växte nya förorter fram. Spårvägen Enskedebanan som sedan 1909 gick från Slussen fick 1926 en ny ändhållplats - Skarpnäck. De röda streckningarna visar busslinjerna. Redan året efter Flatenbadets invigning, 1935, började badbussarna gå till det som kom att kallas Barnflaten. Kartan är producerad av Stockholms Spårvägsbolag (senare SL) och visar spårvägs- och busslinjer 1936. Bild: Stockholmkan

Åkervägens södra del kantas av en välbevarad oxelallé. På flera gator i norra delen finns björkalléer.

Samtidigt som trädgårdsstäderna växte fram utanför tullarna, med trädplanterade gator och ett enhetligt växtmaterial med fruktträd och bärbuskage, började en koloniträdgårdsrörelse att växa fram. Tanken var att den mindre bemedlade befolkningen skulle få en hälsosam tillflyktsort med lek, rekreation och odling av nyttoväxter.

Andra byggvågen ca. 1930-1950 - Smalhusstad i Hammarbyhöjden och Björkhagen

Under 1930-talet rådde trångboddhet och sanitära problem i innerstaden vilket var en av landets stora politiska frågor. Samtidigt insåg man att bostadsbehovet inte kunde tillgodoses med enbart hyreshusbebyggelse i innerstaden och egnahemsvillor i ytterstaden. Under 1930-, 40- och 50-talen omvandlades landsbygden till ytterstad med ett högre exploateringsstal. De koloniträdgårdar som hade funnits i stadens ytterkanter började försvinna, och nya stadsdelar byggdes ut. I östra söderort planlades Björkhagen, Kärrtorp och Bagarmossen.

Utsikt från gavelfönstret i kvarteret Hjälpssamheten 2 i Enskededalen. Bild: SMÅA, Okänd (1932)

Med Stockholmsutställningen år 1930 och influenser från Tyskland förändrades stadsbyggnadsidealerna. För att kunna svara mot efterfrågan på bostäder och som en reaktion mot stenstadens rätvinklighet, mörka gårdsmiljöer och brist på grönska började flerfamiljshus att uppföras i ytterstaden enligt funktionalistiska principer.

De första flerfamiljshusen tillkom på 1930-talet i Hammarbyhöjden, ”den vita staden”, som byggdes för att skapa en sundare boendemiljö än den i innerstadens täta och ohälsosamma områden.

Husen byggdes som fristående smala lamell- och punkthus som placerades så att alla lägenheter hade ett gott ljusinsläpp och utsikt mot grönska. Ljus puts och sparad naturmark med uppvuxna träd präglade den nya stadsdelen. Gränsen mellan det privata och offentliga rummet luckrades upp och den nya byggnadsstilen kallades ”hus i park”.

Husen i Hammarbyhöjden uppfördes i huvudsak under åren 1936-39. Hammarbyhöjdens smalhus är mycket smala, mellan 8-11 meter. I nordost uppfördes så kallade barnrikehus och en barnstuga uppfördes i hörnet av Olaus Magnus väg - Johan Printz väg.

Bebyggelseplanen för Björkhagen som utfördes av

Dalens koloniområde 1911. Stora delar av Dalens koloniområde försvann i samband med att Dalens sjukhus byggdes. En liten del finns dock kvar i Kärrtorp. Bild: Axel Svinhuvud (1911)

Enskededalen

Terräng: Tidigare dalgång, flack terräng

Bebyggelse: Domineras av villor från 1900- talets början.

Historik och karaktär: Enskededalen ligger i stadsdelsområdets västra del. Bebyggelsen består till merparten av småhus som ligger i gatulinje. De lugna gatorna som omger husen är breda med mycket grönska. En stor andel av parkerna i Enskededalen består av små kvartersparker som vanligen är utrustade med enkla lekredskap och ligger insprängda i villabebyggelsen. Viloparken och Magnebergsparken är de två största parkerna i stadsdelen. Förebilder till bebyggelsen är den förindustriella svenska trädgårdsstaden och trädgårdsstaden.

arkitekterna David Helldén och Sven Markelius fastställdes 1945. Mellan åren 1946 och 1950 byggdes området ut och 1948 fick Björkhagen sitt namn efter den björkdunge som står kring Markuskyrkan. Centrumbebyggelsen markerades av ett högt skivhus som när det stod färdigt 1954 var Stockholms högsta hus.

Hammarbyhöjden var en stor stadsdel, men trots detta fanns inget centrum i stadsdelen. Butiker låg med viss koncentration kring de mest trafikerade gatorna, Olaus Magnus väg och runt Finn Malmgrens plan, men service som apotek, bank eller samlingslokaler saknades helt i stadsdelen. Inte heller Björkhagen planerades med något egentligt centrum.

När Björkhagen planerades hade det uppstått en önskan att få en större variation i stadsbyggnaden än vad som hade åstadkommit i Hammarbyhöjden. Till skillnad från i Hammarbyhöjden bildar byggnaderna i Björkhagen på flera ställen gårdsrum och är ihopkopplade till längor och bågar. Ett nytt inslag i området är även radhusbebyggelsen som är placerad med trädgårdarna ut mot Nytorps gårde. I slutet av 1950-talet tillkom Markuskyrkan, Björkhagsplan och tunnelbanestationen.

Grönstruktur

Grönstrukturen i Hammarbyhöjden och Björkhagen är tydligt påverkade av det som kallas Stockholmsstilen. Detta är en modernistisk parkstil som utvecklades av Stockholms stads parkavdelning och som dominerade all kommunal markplanering från 1930-talets senare del fram till åtminstone 1960-talets början. Stockholmsstilen kännetecknas av att den naturliga topografin och floran tagits tillvara och förädlats.

I dessa områden är bebyggelsen vanligen placerad i högre terräng ofta omgiven av tallskog medan slutningar och dalstråk har lämnats obebyggda och omdanats till stora öppna parker och parkstråk.

Hammarbyhöjden

Terräng: Kuperat med förkastningsbrant i norra kanten.

Bebyggelse: Smalhus från 1930-talet.

Historik och karaktär: Hammarbyhöjden är belägen i den bergiga norra delen av Skarpnäck. Området som bebyggdes under 1930-talet är planerat utifrån Stockholmsstilens parkideal, där stor ansträngning lades på att anpassa husen till terräng och naturmark. Området upplevs som grönt och naturnära. I Hammarbyhöjden ligger flera av parkerna nära tunnelbanan, medan den gröna karaktären i det övriga området utmärks av höga uppvuxna tallar och ekar, samt sparad naturmark längs gator och på gårdsmark. Större park- och naturområden finns i form av Hammarbyskogen och Hammarbybacken.

Björkhagen

Terräng: Kuperat

Bebyggelse: Smalhus från 1930- och 40-talet.

Historik och karaktär: Björkhagen ligger nära naturen, med Hammarbyskogen i norr och Nackareservatet i öster. I anslutning till Sigurd Lewerenz Markuskyrka som ligger nära Björkhagens centrum utgår första etappen på Sörmlandsleden. Husen i Björkhagen är byggda med en funktionalistisk öppenhet på gårdarna, men det finns fortfarande en halvprivat känsla mellan husen där privat och offentligt knyts ihop. Flera av de allmänna parkerna i Björkhagen ligger skyddade liksom bostadsgårdar mellan husen. En av områdets viktiga platser är lekparken Peters park som efter en ny gestaltning öppnades för allmänheten igen 2019.

Mälardalens sprickdalslandskap, bergssidor och hållar blev en tillgång i gestaltningen. Parken skulle också vara tillgänglig för alla, oavsett social ställning och den skulle erbjuda möjlighet till både vila och aktivitet. Barnen stod i centrum med anlagda lekplatser, plaskdammar och parklekar med personal. Parkteatern etablerades för att sprida kultur till många.

Hammarbyhöjden var en av de första förorterna i Stockholm som tydligt formades efter funktionalistiska stadsideal och det har gett direkt påverkan på områdets gröna struktur. De terränganpassade gatudragningarna, den kuperade topografin där höjder och branter har lämnats orörda, grupperingen av husen och naturinslagen med grova tallar ger tillsammans en variationsrik stadsbild. Mot innerstaden är utsikten storslagen och en norrvänd skogsbrant bildar en naturlig gräns mot Hammarby Sjöstad.

I Björkhagen är grönsstrukturen varierad och innehållsrik, och flerfamiljshusen är inpassade i naturen med en friare placering än i Hammarbyhöjden. Björkhagens gröna stomme består av de träd som bevarades när området exploaterades. Den naturliga topografin har förstärkts av bebyggelsen. Centrum och kyrkan ligger i dalbotten. På båda sidor om tunnelbanestationen ligger två förkastningsbranter. På dessa höjder har punkthus förlagts. Flera av stadsdelens parker är ritade i "Stockholmsstilen" med inspiration från Erik Glemme och Holger Blom.

Gaturummen i Hammarbyhöjden präglas av planterad förgårdsmark. Markbehandlingen karaktäriseras av hänsyn för den ursprungliga naturen, som ofta sparats ända fram till husfasaden och omsorg om detaljer såsom murar och stenbeläggningar. Man lade ner stor möda på att spara befintliga träd, företrädesvis tall och ek, under byggnadstiden. Detaljeringsgraden är ofta fin med omsorgsfullt utförda stenmurar i granit,

bänkar, kiosker eller gångstråk som följer topografin.

Bland de naturbevuxna höjder som bevarades i stadsplanen för Hammarbyhöjden ingår Galgbacken i norra stadsdelsområdet, som var Stockholms största avrättningsplats. Den användes fram till 1862 då Stockholms sista offentliga avrättning ägde rum här.

Tredje byggvågen 50-70-tal- Tunnelbaneförstäderna Kärrtorp och Bagarmossen

Med en ny generalplan för hur ytterstaden skulle utvecklas, utbyggnaden av tunnelbanan och nya förvärvade marker lades grunden för ytterstadens framväxt. Kring år 1950 bestämde staden att bygga en tunnelbana för att knyta samman innerstaden med ytterstaden. Innan dess hade kommunikationerna i denna del av den södra ytterstaden främst skett med spårvagn och buss. Tunnelbanan gjorde det möjligt att bygga nya bostadsområden med flerfamiljshus längre ut från innerstaden. År 1950 invigdes tunnelbanelinjen Gullmarsplan-Hökarängen (via Skärmarbrink och Blåsut) och 1958 linjen Skärmarbrink-Hammarbyhöjden och vidare söderut.

När Kärrtorp och Bagarmossen planerades och byggdes efter andra världskriget kom inspirationen från England. Nu skulle man bygga så kallade grannskapsenheter, med bostäder i närheten av mindre centrumbildningar som kunde erbjuda närservice. Detta skulle också gynna den sociala gemenskapen, vilket var en viktig del av folkhemstanken.

Visionen var att de nya områdena skulle erbjuda arbete, bostad och centrum, så kallade ABC-städer. När Kärrtorp planerades i slutet av 1940-talet var stadsplanen som utfördes av Hjalmar Klemming en försmak på den typ av stadsbyggnadsprojekt som senare skulle genomföras i de mer kända

Grönstrukturen inkorporerades mellan byggnaderna i Hammarbyhöjden under 1930-40-talet.

Karikatur från 1938 som visar hur nya bostäder placerades ut i terrängen på ett likriktat sätt. Bild: Melander (1938).

ABC-städerna i Vällingby i västerort, och Farsta i Söderort.

Den planerade tunnelbaneutbyggnaden blev styrande för hur bebyggelsen planerades, där bostadshusen närmast centrum skulle vara höga i form av punkthus med ett högt exploateringsstal och bostäderna runtom skulle vara lägre. I de mer perifera delarna av Kärrtorp och Bagarmossen planerades därför för lägre bebyggelse i form av radhus. I mitten av 1950-talet byggdes radhusen vid Riksrådsvägen i Kärrtorp. Detta följdes av fler radhus på 1960-talet kring Nämndemansbacken och Sekreterarbacken. Även i Bagarmossens södra del finns områden med radhus, villor och kedjehus i direkt anslutning till Bagarmossenskogen och Nackareservatet.

Utmed Kärrtorps norra gräns, längs med den öst-västliga dalgången planerades en trafikled, tänkt att förbinda Nynäsvägen med Kärrtorp och Stockholms sydostligaste trakter. Som skydd för bostadsbebyggelsen i Kärrtorp planerades husen längs Arkövägen och Fyrskeppsvägen som en sammanhängande ”mur” som avgränsade resten av området från den planerade trafiken. Planerna

Segelflyg på Skarpnäcksfältet 1972. Ellgaard (1972)

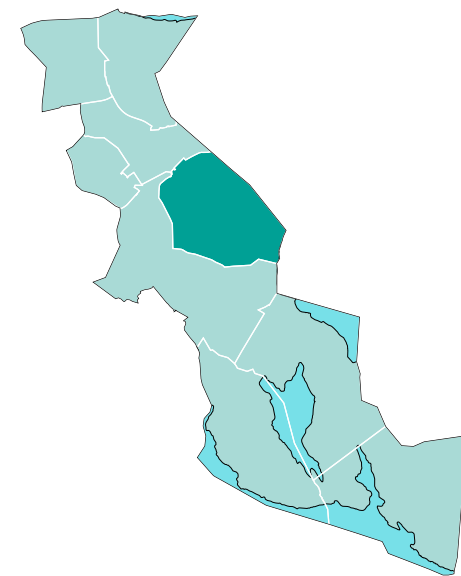

Kärrtorp

Terräng: Kuperat med förkastningsbrant i norra delen.

Bebyggelse: Smalhus från 1930-talet.

Historik och karaktär: Den större delen av bostäderna i Kärrtorp är låghus men här finns även höghus. I stadsdelen finns flera attraktiva lekplatser där Fyren sticker ut med temalek och plaskdamm. Kärrtorp har fått sitt namn efter Kärrtorpet (från 1790) Torpet finns ännu kvar och ligger i anslutning till nuvarande Kärrtorpsparken. Nytorps gårde är det enskilt största grönområdet i stadsdelen och är mycket uppskattat av de boende. Nästan hela Kärrtorp är klassat som kulturhistoriskt värdefull miljö. Kärrtorpsplan fungerar som centrum i stadsdelen och är en viktig mötesplats.

Bagarmossen

Terräng: Kuperat

Bebyggelse: Smalhus från 1930- och 40-talet.

Historik och karaktär: Bagarmossen har en blandad bebyggelse från olika årtionden, men stadsplanen och den större delen av bebyggelsen stammar från 1950-talet. Stadsdelen byggdes utifrån idén om separerad bil- och gångtrafik, vilket präglar området. Såväl gångvägar som bebyggelse är väl inpassade i den befintliga miljön. Bebyggelsen består av smala lamellhus. Det finns många radhus inom stadsdelen. I Bagarmossen finns en stor variation i olika typer av grönytor. I stadsdelen finns lekparken Brödkaveln och många boende är involverade i sin utemiljö – både genom odling och brukaravtal.

på en trafikled genomfördes dock aldrig och det sammanhängande betes- och odlingsområdet invid Nytorps Gård bevarades helt fritt från bebyggelse. Området omdanades till en öppen park åtkomligt från flera stadsdelar, idag är Nytorps gårde en uppskattad park med stort upptagningsområde.

Utbyggnaden av Bagarmossen inleddes i början av 1950-talet. Här uppfördes flerbostadshus, radhus och villor. År 1958 invigdes tunnelbanan. Bebyggelsen består till största delen av lamellhus i tre till fyra våningar med inslag av punkthus. Bagarmossens torg, Lagaplan, ritades 1953 av Erik Glemme och Holger Blom. Torget blev tvådelat med en hårdgjord yta för torghandel och ett grönare parktorg. När tunnelbanan år 2003 förlängdes till Skarpnäck och förlades under mark anlades ett nytt parktorg med ett konstverk föreställande en stor prinsesstårta i konstgräs.

I Bagarmossen finns flera stadsbyggnadsformer representerade, eftersom området har vuxit fram kontinuerligt sedan 1950-talet. När kommungränsen mellan Nacka och Stockholm reglerades 1959 kunde området vid nuvarande Byälsvägen planeras för bostäder, vilka byggdes i slutet av 1960-talet som en del av det så kallade Miljonprogrammet. Även inne i Bagarmossens centrum tillkom en större komplettering av bebyggelse i slutet av 1980-talet, vilket möjliggjorde för ett utökat centrum med både handel och utrymmen för kulturverksamhet.

Grönstruktur

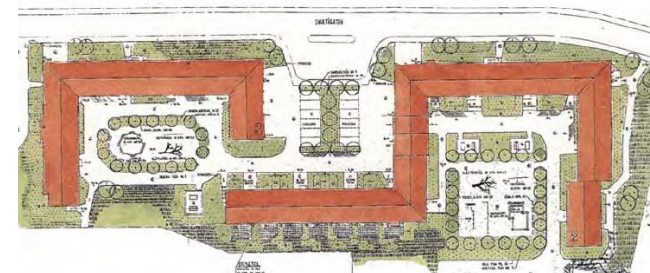
Idealet som dominerade principerna för grönstrukturen under utbyggnaden av tunnelbaneförstäderna utgjordes alltjämt av Stockholmsstilen, där det ursprungliga landskapet utgjorde stilidealet för parkmarken. Områdena präglas fortfarande av den ursprungliga skogsmarken genom de träd som bevarades när området exploaterades. Grannskapsenheter avskildes med friytor som

luckrade upp bebyggelsen och fungerade som gröna stråk inom stadsdelen. Parkvägar och stråk är ofta förlagda med stor hänsyn till topografin och är planerade i ett finmaskigt nätverk. I Kärrtorp är bebyggelsen placerad så att samlande gårdsrum bildas. Naturmarken har på flera håll sparats fram till husens fasader. Längs hela södra delen av Bagarmossen löper Bagarmossenskogen som ett långsträckt grönt bälte.

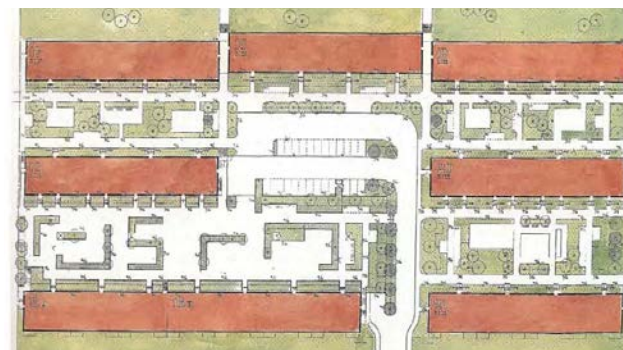
Den växande biltrafiken under 1950- och 60-talet uppmärksammades som ett problem i konflikten med lekande barn, och detta satte präg på stadsplaneringen. Nu blev det vanligare med planskilda korsningar där parkstråken gick i tunnlar under bilvägarna. I Bagarmossen fick detta genomslag och området har en väl utvecklad trafikseparering vilket underlättar rörelser inom stadsdelen och till Nackareservatet.

Grönstrukturen i området präglas av samordningen mellan parkstråk och de gårdar som bildas mellan fritt placerade huskroppar. Parkvägar och stråk är inpassade med stor hänsyn till topografin. Landskapsarkitekten som arbetade med planerna för Bagarmossen under 1950-talet var Erik Anjou. I radhusområdena från 1950- och 60-talen ligger bebyggelsen insprängd i den bevarade naturmarken. Bebyggelsen är omsorgsfullt inpassad i terrängen och de stora tallarna kring bebyggelsen utgör fortfarande en viktig del av områdets karaktär.

När området längs Byälsvägen byggdes i slutet av 1960-talet hade den internationella modernismen slagit igenom, och gårdarna i detta område är delvis underbyggda med garage. Detta möjliggjorde för helt bilfria gårdar, men där utemiljön i mindre grad än tidigare förhåller sig till den naturliga terrängen. Jan Särg var landskapsarkitekten som hanterade markplaneringen. Han var även ansvarig för den omdaning som gjordes av parkområden och gårdar i början av 1990-talet.

På 1950-talet placerades huskropparna så att det bildades halvprivata gårdar. Källa: Stockholmshem (1997)

Exempel från Byälsvägen i Bagarmossen på hur gårdarna under 1960-talet gjordes bilfria och ordnades i tidstypiskt strikta former. Källa: Stockholmshem (1997)

De stadsbyggnadsideal som rådde under miljonprogrammet föreskrev att barn ska kunna nå skolan utan att behöva korsa vägar. Detta löstes med hjälp av gångtunnlar.

Fjärde byggvågen 80-00 tal - Stadsenklaver och infills

Under slutet 1970-talet kom en reaktion mot det öppna och storskaliga byggnadssättet i miljonprogrammets områden. När utbyggnaden av Skarpnäcksstaden beslutades 1980 var stadsplanen inspirerad av europeiska nyurbanistiska ideal som utgick ifrån stenstadens kvarters- och rutnät, med tydliga offentliga park- och gaturum och slutna gårdar med mer privat karaktär. Det som eftersträvades var att få en stadsplan med mer variation än i de monotona skivhusområdena. Ledorden var att utgå ifrån den mänskliga skalan och skapa en variation i lägenhetsstorlekar och upplåtelseformer. När Skarpnäcksfältet planerades fanns det en uttalad strävan redan i programskedet att lägga en grund för vackra miljöer. Planområdet fördelades på olika delar som skulle få skilda karaktärer.

Trots att planen för Skarpnäcksfältet i princip var färdigställd under 1980-talet, kom inte tunnelbanan på plats förrän 1994.

Sedan 1980-talet har ny bebyggelse i Skarpnäcks stadsdelsområde främst utgjorts av förtätningar. Dels är nya byggnader placerade inne i bostadsområdena, och dels i gröna ytterkanter eller i grönstråk.

I Hammarbyhöjden har relativt storskalig och slutna bebyggelse uppförts under 1980- och 90-tal i Hammarbyskogen och i grönstråket mellan stadsdelens norra och södra del nära tunnelbanan. Ett flertal förskolor har uppförts i stadsdelarnas gröna ytterkanter. I Björkhagens södra del byggdes Understenshöjdens ekoby under 1990-talet.

1988 antogs ett program som innebar modernisering och utbyggnad med 1000 nya lägenheter i Hammarbyhöjden och Björkhagen. Detta medförde ett uppsving för centrum och skolorna i området.

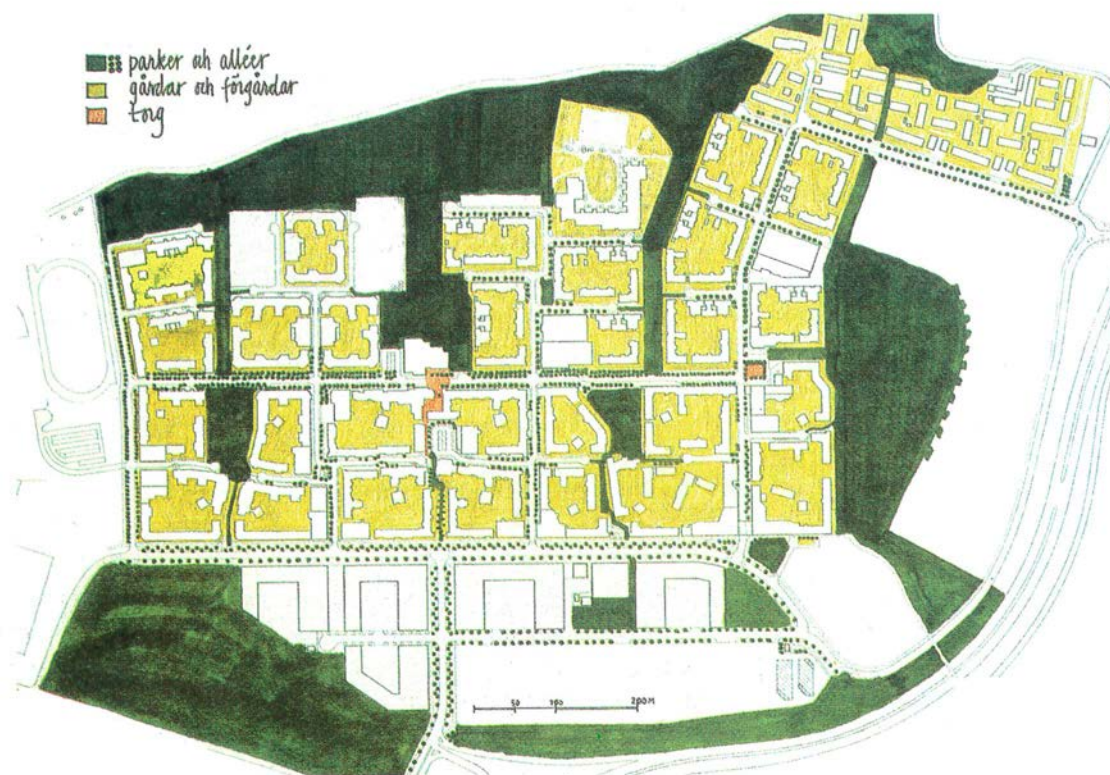
Grönstruktur

Som resultat av olika förtätningsprojekt som har genomförts sedan 1980-talet så har vissa delar av de ursprungliga gröna strukturerna påverkats i stadsdelen. Den ursprungliga funktionalistiska tanken att allmänna byggnader såsom skolor skulle placeras i fonden för de allmänna grönstråken har i bland annat Hammarbyhöjden och Björkhagen till stor del påverkats av nya byggnader som skymmer de tidigare siktlinjerna.

För Skarpnäcksfältet hade den ekologiska medvetenheten inflytande redan i planskedet. Bebyggelsens läge bestämdes i samråd med ekologer som rekommenderade att husen skulle ligga på det

plana fältet och att den kuperade terrängen borde sparas orörd. Den västra delen av fältet sparades till ett öppet idrottsfält. Större arbetsplatsområden lades utmed den bullrande Tyresövägen, medan bostäderna vette mot park och natur.

Grönytorna på Skarpnäcksfältet utgörs av planterade parker och alléer där lövträd, främst ädellövträd, dominerar. Gamla ädellövträd finns inte inom det tätbebyggda området, utan finns koncentrerat till grönytorna som kantar stadsdelen.

Planeringen av Skarpnäcksfältet var ambitiös med tydliga bakomliggande idéer. Det skulle finnas rum med olika grad av offentlighet och privatliv på gårdar, torg och i parkerna. På gatorna skulle trafik och fotgängare blandas. Källa: Stockholms hem (1996)

Kvarterens innergårdar var avsedda som komplement till bostäderna, som gemensamma uterum för dem som bor runtom. Gårdarna fungerade också som plats för kvarterslokaler, daghem och lekplatser, vilket skulle skapa en hemgårdskänsla och trygghet för barnen. Under 2000-talet har gårdarnas funktion som kompletterande grönstruktur delvis minskat, då flera föreningar har hägnat in sina gårdar med låsta grindar.

Naturvärdena i området finns i de större skogspartierna Skevrodret och Skärgårdsskogen som ramar in området i söder, och i norr gränsar Skarpnäcksfältet mot Bagarmossens skogen.

Femte byggvägen - Medvetna tillskott och förbättrade förbindelser

Stadens befolkning fortsätter att växa och det finns ett stort behov av att bygga nya bostäder. Inom stadsdelsområdet har två områdesprogram tagits fram för att ny utveckling inom området ska ske på ett medvetet och hänsynsfullt sätt.

Kvarteren som byggdes på överdäckningen av tunnelbanan i Bagarmossen under 1990-talet bildar en mer kvarterslik form jämfört med den äldre bebyggelsen. Källa: Stockholms hem (1997)

Stadsbyggnadsnämnden godkände i juni 2016 ett program för Hammarbyhöjden och Björkhagen. Programmet innehåller cirka 2 700 bostäder samt plats för tio nya förskolor, en ny grundskola och en multisportshall. Majoriteten av bostäderna koncentreras till tre platser; överdäckning av Hammarbyvägen, i Hammarbyskogen och i västra Nytorps gårde. Cirka 700-800 bostäder kan tillkomma genom mindre kompletteringsprojekt.

Programmet visar på hur gång- och cykelvägnätet bör utvecklas för att koppla samman viktiga målpunkter inom stadsdelarna och med omkringliggande områden samt viktiga torg och platser som bör utvecklas. Programmet beskriver också förhållningssätt till kulturmiljövärden vid placering och utformning av ny bebyggelse samt hur naturvärden ska beaktas och om möjligt stärkas.

Programmet för Bagarmossen och Skarpnäcksfältet som godkändes i stadsbyggnadsnämnden i oktober 2016 omfattar upp till 3 500 bostäder, bättre service och kollektivtrafik, samt fler attraktiva platser för

Ekoby under Stenshöjden från 1990-talet utgör ett av de modernare tillskotten i Björkhagen.

Skarpnäcks gård

Terräng: Tidigare dalgång, flack terräng

Bebyggelse: Norra delen av området, Pungpinan, har samma bebyggelsekaraktär som Enskededalen. Bebyggelsen på Skarpnäcksfältet består av kvartersbebyggelse från 1980-talet.

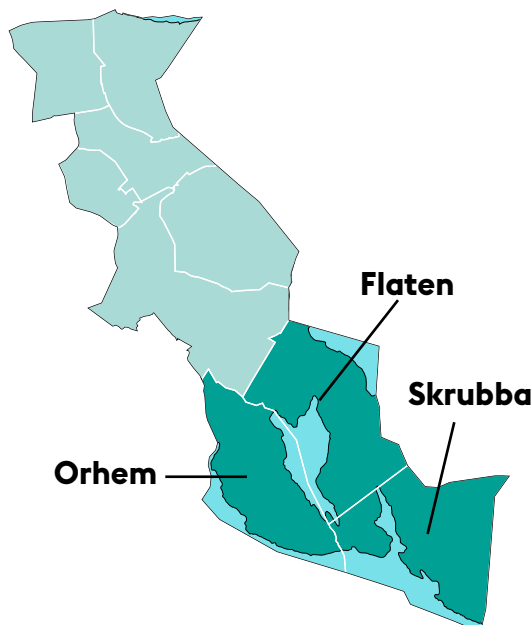
Historik och karaktär: I stadsdelen finns flera koloniområden och den historiska Skarpnäcks gård. Det lilla Bergholmstorpet är dokumenterat sedan 1780-talet och omges av resterna efter en gammal trädgård med fruktträd. Det äldre kulturlandskapet med gamla ekar är ännu avläsbart på flera ställen. Kvartersbebyggelsen på Skarpnäcksfältet planerades på 1980-talet och är den yngsta av stadsdelsområdets större bebyggelseområden. Många gator är alléplanterade och bidrar till stadsdelens grönska.

möten och rekreation. Utifrån förutsättningarna i programmet tar staden fram detaljplaner och utvecklar goda miljöer för bostäder, förskolor, rekreation och service, samtidigt som natur- och kulturvärden behålls och utvecklas.

Ny bebyggelse planeras inom sex olika delområden samt förtätningar i respektive stadsdel. Programmets huvuddrag är att bebyggelseutveckling ska ske utifrån befintliga förutsättningar och kvaliteter. Stor hänsyn ska tas till områdets karaktär. Centrala delar ska förstärkas, och Bergholmsparken utvecklas till en gemensam park för Bagarmossen och Skarpnäcks gård. Attraktiva stråk och samband inom området och till omgivande stadsdelar tas tillvara och utvecklas.

Gårdsmiljöerna på Skarpnäcksfältet bidrar i hög grad till stadsdelens grönska. Området byggdes på 1980-talet.

Flaten, Orhem och Skrubba

Terräng: Till stor del orört naturlandskap. Sprickdalsterräng med sjöar och hållmarkstallskog.

Bebyggelse: Flaten och Orhem har koloniområden med småstugor. Skrubbatrangeln har ett av stadsdelsområdets få industriområden med bland annat en bergkross.

Historik och karaktär: Området har under lång tid nyttjats av stockholmare för rekreation och Flatenbadet är en regional målpunkt. År 2007 inrättades en stor del av de tre södra stadsdelarna som naturreservat.

I Skrubba ligger Strandkyrkogården med yta på 25 hektar. Kyrkogården har två delar, den ena är skogsklädd med högre tallskog och den andra delen består av öppna gräsytor som sluttar ner mot Drevviken.

Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering

I Stockholm finns en mångfald av byggnader, anläggningar, grönmiljöer och landskap som på olika sätt berättar om hur staden formats och hur människor levat sina liv i olika tider. Exempelvis kan en grönmiljö vara värdefull eftersom den är ett representativt (eller sällsynt) exempel på en viss parkstil eller för att den speglar sin tids sociala ambitioner mm. Sådana kulturmiljöer är viktiga att bevara för de värden och betydelser som de har för människor idag och i framtiden, och för att de är en gemensam källa till kunskap. Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering är sedan lång tid tillbaka ett viktigt verktyg och kunskapsunderlag för Stadens förvaltningar bland annat i samband med detaljplanering och bygglovsprövning. Klassificeringskartan presenterar bebyggelsens kulturhistoriska värden i tre huvudkategorier: blått, grönt och gult där blått representerar den högsta graden av värde.

Sedan 2016 har Stadsmuseet utarbetat och tillämpat en ny metod för kulturhistorisk värdering som bland annat ligger till grund för arbetet med klassificering. Metoden baseras delvis på Riksantikvarieämbetets vägledning Plattform för kulturhistorisk värdering och urval (2015). Utöver byggnader och andra anläggningar är metoden fullt användbar för parker och andra grönmiljöer. Numera åtföljs en klassificering alltid av ett motiveringsbeslut som tydligt kommunicerar varför en plats bedöms ha ett visst värde och hur det kommer till uttryck genom platsens egenskaper och karaktärsdrag. Metoden är utformad med syfte att Stadsmuseets bedömningar ska bli så effektiva verktyg som möjligt i tillämpningen av plan- och bygglagen liksom

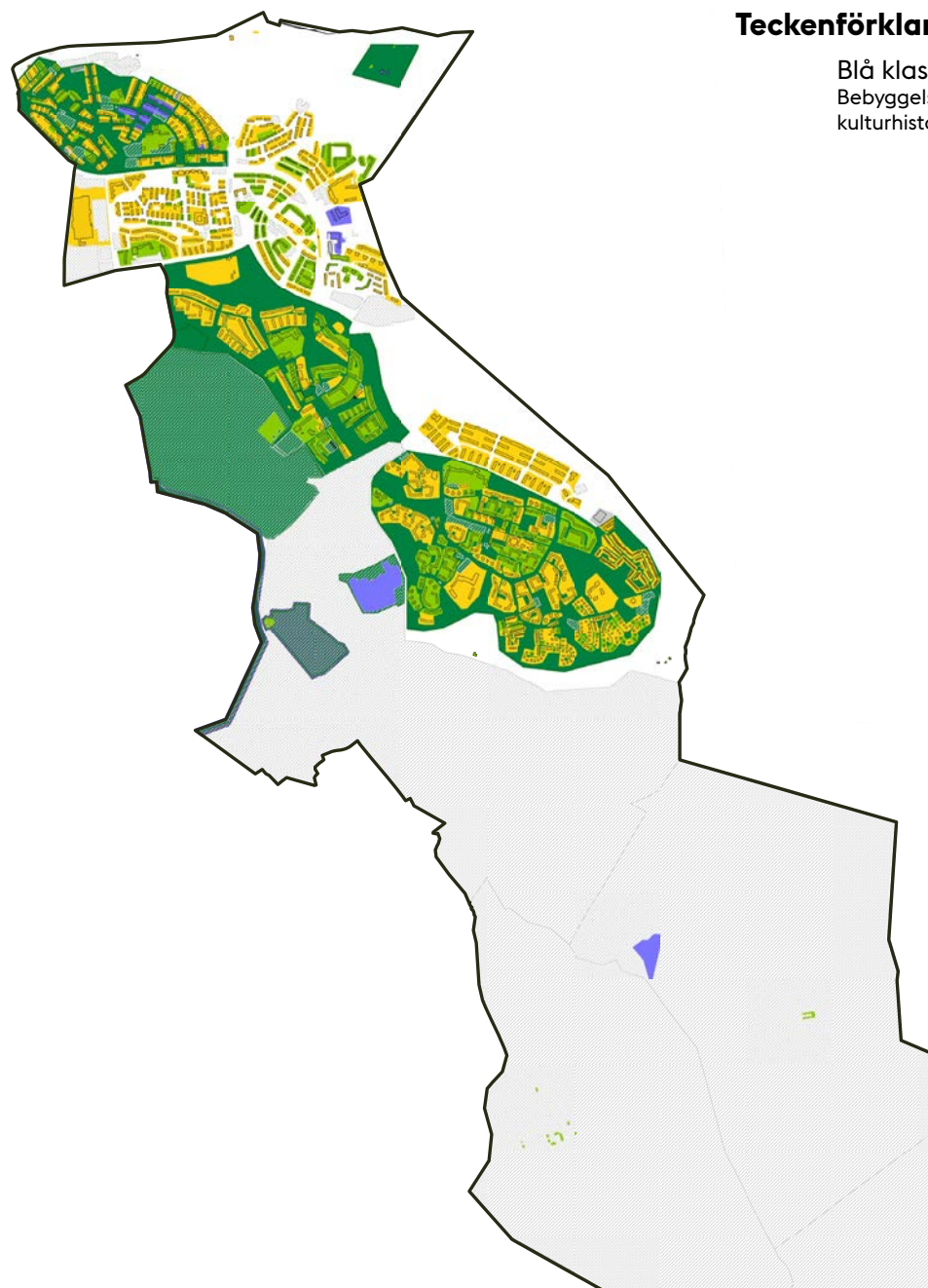
vid bedömningar av ett förslags konsekvenser för kulturmiljön. En mer detaljerad beskrivning av Stadsmuseets metod för kulturhistorisk värdering finns tillgänglig på stadsmuseets hemsida. Med start 2020 har Stadsmuseet inlett arbetet med inventering och kulturhistorisk värdering av stadens samtliga parker och grönytor. Arbetet är tänkt att resultera i en klassificering motsvarande den för bebyggelsen.

Kulturmiljövårdens regelverk

Förutom kulturmiljölagen reglerar miljöbalken och plan- och bygglagen hur stadsmiljön ska förvaltas och vad som särskilt behöver beaktas. Inom stadsdelsområdet finns riksintresset Pungpinan som regleras enligt miljöbalken kapitel 4. I miljöbalken finns även bestämmelser för stadens natur- och kulturresevat. Plan- och bygglagen reglerar användningen av mark- och vattenområden, hur den byggda miljön ska bevaras och utvecklas samt vilka åtgärder som kräver bygglov. I lagens kapitel 8 finns även bestämmelser kring varsamhetskrav och förvanskningförbud. Bestämmelserna har även betydelse för den yttre miljöns förvaltning.

Riktlinjer vid vård och underhåll

Vid framtida upprustningar bör en kulturhistorisk utredning om platsens värde ingå i arbetet. Vid planerade förändringar i parker och andra grönytor bör alltid Stadsmuseet kontaktas för att bedöma åtgärdens konsekvenser på kulturhistoriska värden. Stadsmuseet är stadens stöd och experter i antikvariska frågor. Vid val av utformning, byggnadsmaterial och växtmaterial bör hänsyn tas till byggnadens eller parkens användning, estetik och kulturhistoriska värden. Att tillgängliggöra platsernas historia kan även bidra till förhöjda upplevelsevärden och närmare relation mellan plats och brukare. Informationsskyltar om byggnadernas och parkens historia bör förbättras i samband med upprustningar.

Teckenförklaring

Blå klass

Bebyggelse av synnerligen högt kulturhistoriskt värde.

Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering. Stora delar av stadsdelsområdets bebyggelse är ännu inte klassificerad. Skala 1:40 000 (A4). Källa: kartor.stockholm.se.

Regionala & lokala sociala funktioner

Skarpnäck har till största delen en lokal marknad. Det är handels- och arenaområdet vid Globen som är det närmaste regionala handelsområdet.

Skarpnäck har ett antal mindre noder som utgörs av torg med lokala funktioner för framförallt boende. Torgen är insprängda i bebyggelsen och är ofta kopplade till tunnelbanans stationer. Dessa platser används som mötesplatser och tillför en stadsmässig karaktär.

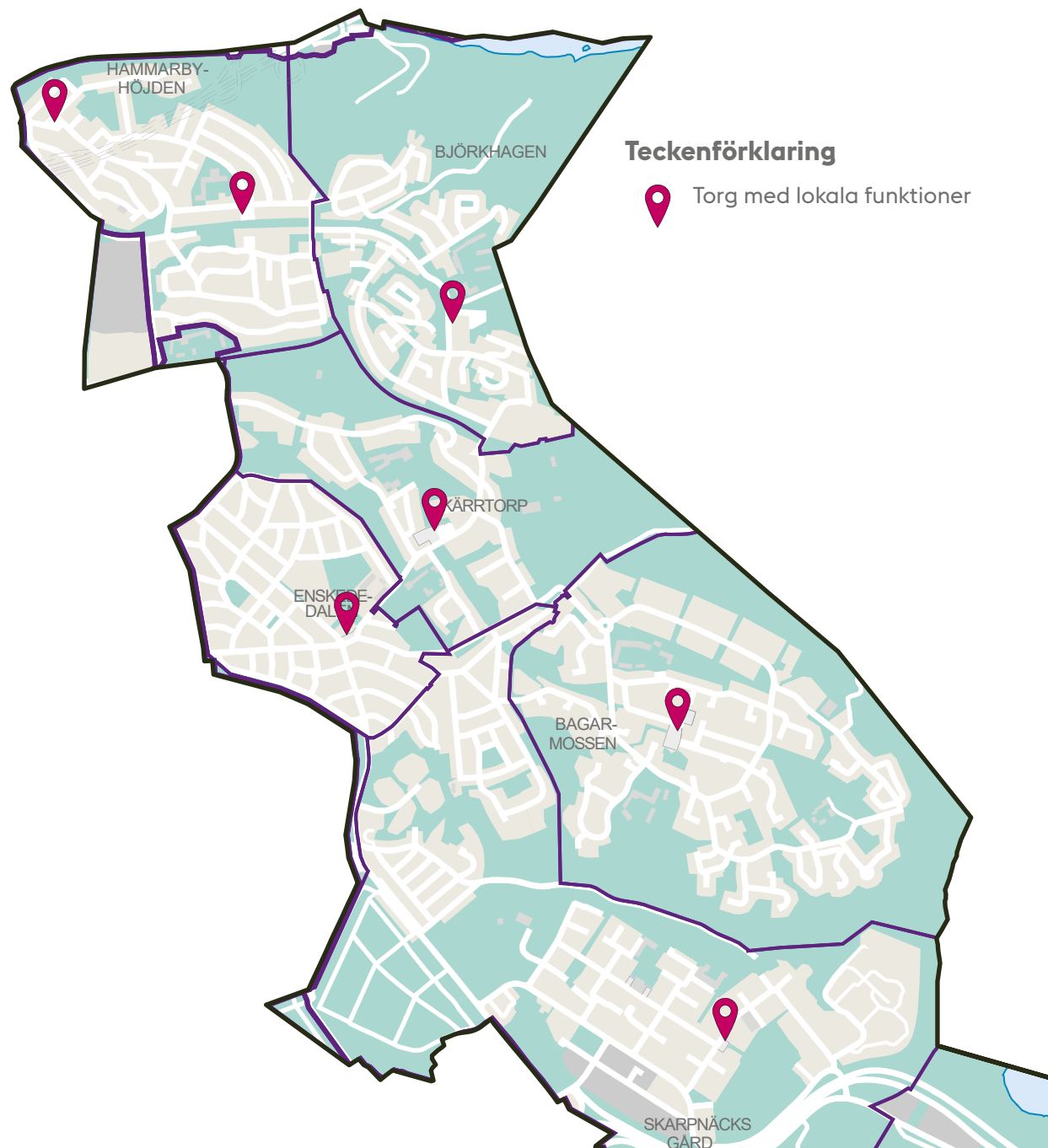
Regionala sociala funktioner

Området ligger på gränsen till Nackareservatet och saknar därför till stor del kopplingar österut. Världsarvet Skogskyrkogården bidrar till att det saknas starka förbindelser åt väster. Fokus för områdets utveckling är istället enligt Stockholms översiktsplan att förbindelserna mellan Skarpnäcks södra del ska stärkas mot stadsutvecklingsområdet Farsta och Sköndal som ligger strax sydväst om Skarpnäck. I övrigt är det längs med tunnelbanelinjen och i kopplingen mellan Hammarbyhöjden och Hammarby sjöstad som områdets starkaste utveckling mot övriga Stockholmsområdet ska ske. Tunnelbanan som slutar i stationen Skarpnäck kopplar samman området på ett effektivt sätt mot innerstaden.

Flatens naturreservat och Nackareservatet är målpunkter för besökare från hela regionen. Flatens naturreservat utreds som pilotprojekt för hur kommunens naturreservat ska kunna skapa ytterligare värde för stadens invånare.

Lokala sociala funktioner

De viktigaste lokala noderna och samlingspunkterna i Skarpnäck ligger i anslutning till

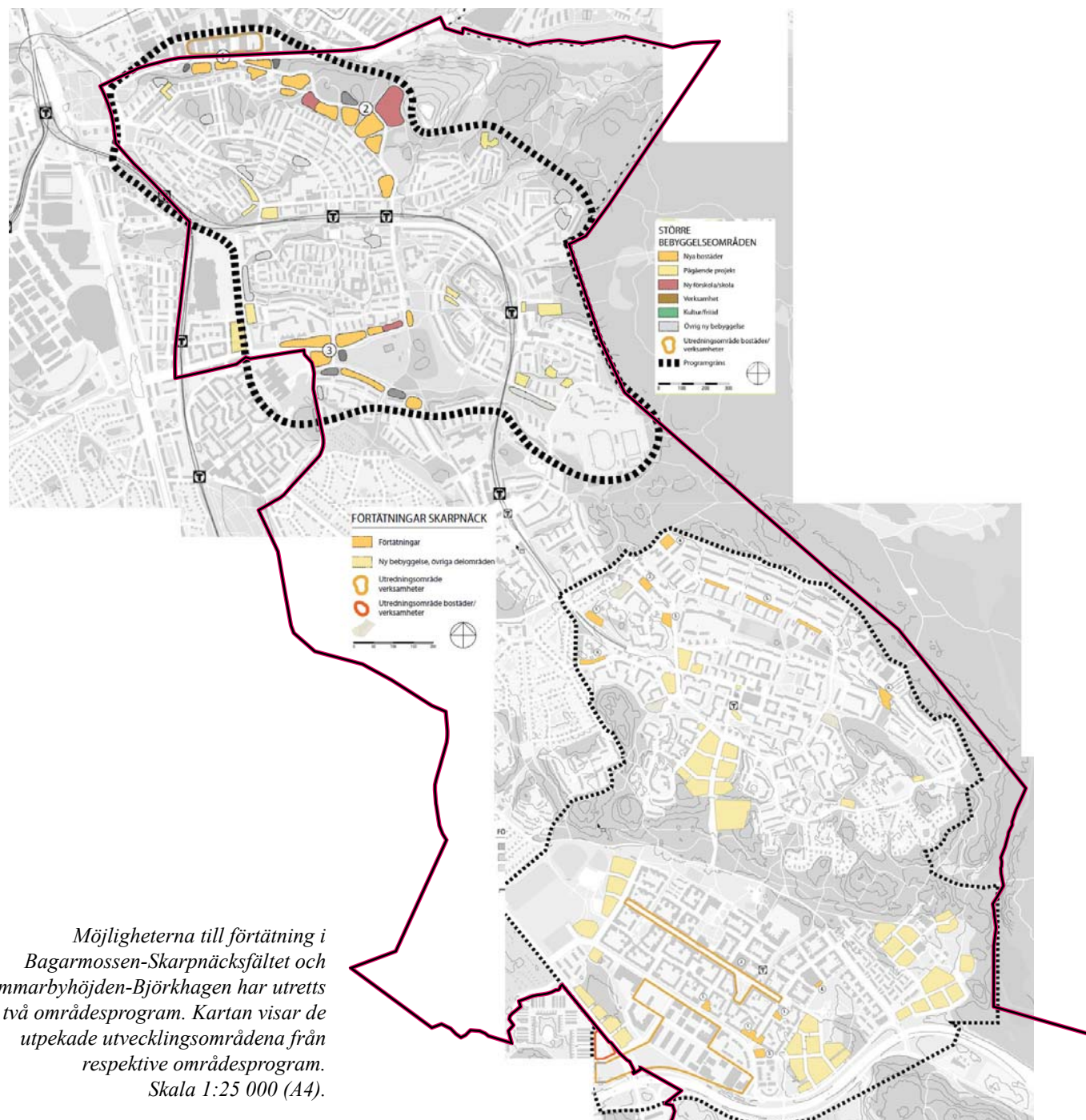
tunnelbanestationerna. Även om inte alla stadsdelar planerades med servicefunktioner från början, har det under åren utvecklats levande torg runt nästan alla stopp på Skarpnäckslinjen. Utöver dessa finns Astri Taubes torg som är en nyare plats kopplad till de busslinjer som trafikerar den västra delen av Skarpnäck. Olaus Magnus plan har en begränsad funktion idag, men har potential att öka i betydelse när Hammarbyhöjden utvecklas med nya bostäder.

Torgen i stadsdelen har ofta uppkommit i samband med eller som komplement till bebyggelsen. Flera av torgen har en tidstypisk gestaltning som speglar omgivande bostadskvarter och den tidsepok de härstammar ifrån. Förutom torgens funktioner som mötesplatser erbjuder de idag närservice i form av mataffärer, butiker och restauranger.

I Hammarbyhöjden är Finn Malmgrens plan en viktig centralpunkt. Björkhagen saknar den klassiska torgyta som ofta finns i 50-talsförorter i Stockholm, men även här finns både café och livsmedelsaffär. Kärrtorp planerades som tunnelbaneförort på samma sätt som Vällingby, men har en betydligt mer lågmäld nivå av service och butiker än förorten i Västerort. Det område som förväntades bli stadsdelens huvudcentra är Bagarmossen, men på grund av politik under 1950-talet tonades även detta centrum ner som huvudsaklig målpunkt. Istället har stadsdelsområdets torgfunktioner fördelats relativt jämnt vilket bidrar till att det även finns en stark lokal anknytning till sin tunnelbanestation och därmed sin stadsdel.

Identitet

Trots att stadsdelarna ligger så nära varandra finns det en stark social koppling till varje stadsdel. Hammarbyhöjden, Björkhagen, Kärrtorp, Bagarmossen och Skarpnäcksfältet är alla starkt förknippade med den centrala torgytan och med en identitetsmässig hemmavist. Vad som upplevs vara

Möjligheterna till förtätning i Bagarmossen-Skarpnäcksfältet och Hammarbyhöjden-Björkhagen har utretts i två områdesprogram. Kartan visar de utpekade utvecklingsområdena från respektive områdesprogram. Skala 1:25 000 (A4).

stadsdelen är dock inte alltid samordnat med de administrativa gränserna. Björkhagens officiella gräns går en bra bit upp i det som av många uppfattas som Hammarbyhöjden. Samma otydlighet kan upplevas i villaområdena i Enskededalen och Pungpinan. Enskededalen är en egen stadsdel, medan stora delar av villaområdena i Skarpnäcks västra del tillhör stadsdelen Skarpnäcks gård. Dessa småstugeområden har en gemensam karaktär snarare med Enskededalen. Föreningen Skarpnäcks Trädgårdsstadsförening har långa anor och består av kärnområdena i Skarpnäcks Trädgårdsstad med Pungpinan samt en del av Enskededalen.

Att stadsdelsgränsen är dragen på det sättet den är kan spåras till den gräns som separerade Enskede gård och Skarpnäck gård. Gränsen mellan de båda gårdarna gick utmed nuvarande Skattmästarvägen och förklarar varför stadsplanernas yttergränser är just där. I Skattmästarvägens förlängning står Vita sten, som markerade var ägorna till Skarpnäck, Enskede och Hammarby möttes (Hammarby tillhörde fram till 1930 Nacka). Norrut från stenen gick gränsen mellan Hammarby och Enskede vilket återspeglas i namnet södra Gränsberget för skogspartiet norr om Sockenvägen.

Skarpnäcks utvecklingsmöjlighet

Skarpnäcks stadsdelsområde är en mångsidig stadsmiljö med goda kommunikationer. Att stadsdelen har tillgång till Nackareservatets stora orörda naturområden medför särskilda kvaliteter. När tunnelbanans blå linje förlängs till Hagsätra kan turtätheten och kapaciteten öka på Skarpnäcklinjen, vilket skapar goda möjligheter för fortsatt komplettering med fler bostäder och arbetsplatser i stadsdelsområdet. I och med överenskommelsen om utbyggd tunnelbana har staden förbundit sig att

bygga 40 000 bostäder i tunnelbanans närområde – från Gullmarsplan till Hagsätra, Farsta strand och Skarpnäck.

Inom stadsdelsområdet är det viktigt att öka orienterbarheten med sammanhängande gång- och cykelvägar, samt att utveckla stråket Gullmarsplan-Enskede via Hammarbyhöjden, Björkhagen och Kärrtorp. Det är även angeläget att förbättra möjligheten för ett attraktivt och kapacitetsstarkt kollektivt tväresande i Söderort och att binda ihop flera av målpunkterna. Det är angeläget att koppla samman Skarpnäck med innerstaden genom fler och bättre samband från Hammarbyhöjden till Hammarby sjöstad och innerstaden.

Skarpnäck har god tillgång till natur och rekreation med till exempel Nackareservatet, Flatens naturreservat och Hammarbybacken som värdefulla kvaliteter. Det ekologiska och rekreativa sambandet mellan Flatens naturreservat och Nackareservatet ska stärkas. Kopplingen mellan Årtaskogen och Nackareservatet behöver förbättras i olika delar. Dels för att stärka regionala ekologiska funktioner, men också för att förbättra kommunala gröna samband. Nytorps gärde ska utvecklas som stadsdelspark och mötesplats genom fler idrottsanläggningar och verksamheter samtidigt som fler bostäder kan byggas och den stora och öppna parkdelen i mitten av parken utvecklas med fler aktiviteter för besökare i alla åldrar. För att ännu bättre tillvarata Nackareservatets stora värden är det viktigt att utveckla fler och tydliga entréer. Skarpnäcks verksamhetsområde ligger i nära anslutning till stadsdelens bostadskvarter och lämpar sig därför för företag inom lätt industri, lager och kontor.

Det totala behovet av ny grundskolekapacitet i stadsdelen till år 2040 bedöms motsvara tre nya skolor och omfattar pågående byggprojekt, planerad

Finn Malmgrens plan utgör ett lokalt centrum i Hammarbyhöjden.

utbyggnad av befintliga skolor och framtida behov i enlighet med tolkningen av SAMS-rapporten 2017. Kärrtorps gymnasium är strategiskt betydelsefullt i ett långsiktigt perspektiv.

I stadsdelsområdet behövs fler mötesplatser för kultur och föreningsliv samt utrymme för konstnärlig produktion och kreativa näringar. Det bedömda behovet gällande idrottsanläggningar till 2040 är två idrottshallar, eventuellt en simhall och en ishall.

Tyresövägens barriäreffekter bör överbryggas. Det kan ske genom att stärka kopplingarna mellan stadsdelarna och till omkringliggande stadsdelar, men även till Nacka och Tyresö kommuner.

Hammarbyhöjden och Björkhagen

Hammarbyhöjden är en smalhusstadsdel som karaktäriseras av en öppen bebyggelsestruktur med lamellhus och bevarad grönska mellan husen. Björkhagens bebyggelse består främst av lamellhus och punkthus. Stadsdelarna har god kollektivtrafik och varsitt stadsdelscentrum.

Ett program har tagits fram för Hammarbyhöjden och Björkhagen och det visar stora stadsutvecklingsmöjligheter. Hammarbyskogen

kan utvecklas med ny bebyggelse samtidigt som stadsdelen kan kopplas samman med innerstaden genom att Hammarbyvägen och Hammarby Fabriksväg utvecklas till ett urbant stråk. Detta kan antingen ske genom en överdäckning eller genom att befintliga gator byggs om för att övervinna gatornas barriäreffekt. Genom att utveckla stråken Olaus Magnus väg - Sparmansvägen samt stråket Finn Malmgrens väg-Malmövägen kan kopplingen stärkas mellan Hammarbyhöjden, Björkhagen och Kärrtorp. Där komplettering är möjlig längs stråket och vid centrum eftersträvas lokaler för verksamheter i bottenplan. Inom befintlig bebyggelsestruktur är stadsutvecklingsmöjligheterna begränsade men viss kompletteringsbebyggelse är möjlig.

Kärrtorp

Kärrtorp utgörs främst av bostadsbebyggelse från tidigt 50-tal med sammanhängande lamellhus placerade kring halvöppna gårdar. Det lokala stadsdelscentrumet med dess service och kulturverksamheter är uppskattade värden i området tillsammans med Kärrtorps IP och Nytorps gärde.

Genom att Kärrtorps centrum kommer att stärkas finns i stadsdelen vissa utvecklingsmöjligheter när det gäller bostäder och service. Kärrtorp kopplas samman med Björkhagen, Bagarmossen och Enskede genom

Landskapsrum på Nytorps gärde med Globen i bakgrunden.

att gatorna får tydligare drag av stadsgata av lokal karaktär.

Enskededalen

Enskededalen är ett äldre villaområde, en trädgårdsstad i huvudsak utbyggt under 1920- och 30-talet. Viss kompletteringsbebyggelse är möjlig. Kopplingarna till Dalen och till målpunkter som Kärrtorps centrum och Nytorps gärde bör utvecklas.

Bagarmossen och Skarpnäcks gård

Bagarmossen är till största delen utbyggt under 50-talet med terränganpassade halvöppna kvarter och med en mindre centrumanläggning. Skarpnäcksfältet är en rutnätsstad i varierad skala med en enhetlig karaktär. Mellan stadsdelarna ligger ett uppskattat grönområde, Bagarmossenskogen. Ett program för stadsdelarna har tagits fram och visar stora stadsutvecklingsmöjligheter. Det är angeläget att komplettera stadsdelarna med bostäder, service, verksamheter, fler offentliga rum och insatser för att öka tryggheten. Skarpnäcks verksamhetsområde utvecklas med fler icke-störande verksamheter.

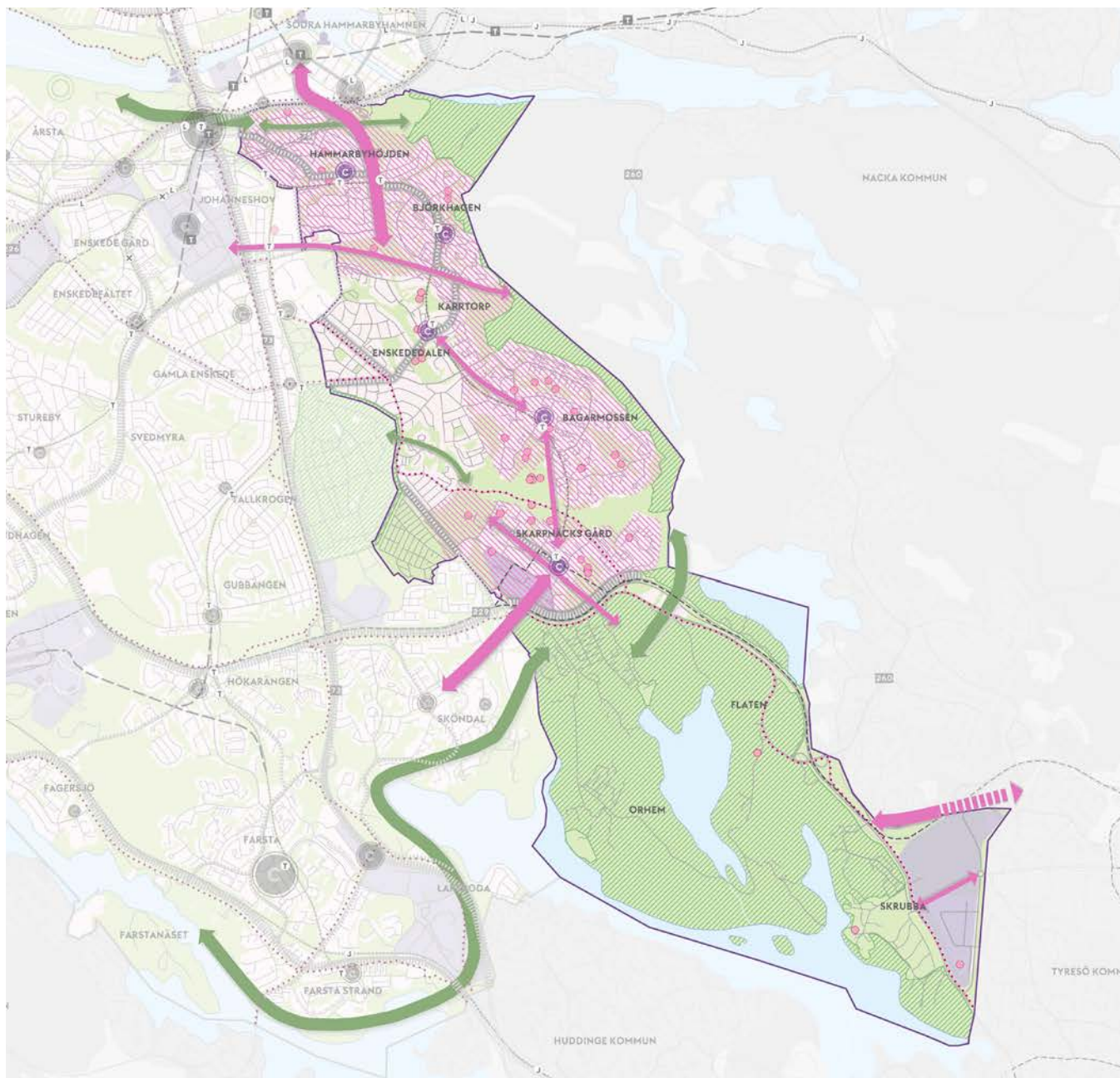
Det centrala grönstråket mellan Bagarmossen och Skarpnäcksfältet förstärks med nya aktiviteter och målpunkter som bättre kopplar samman stadsdelarna. Befintliga stråk och sociala samband, både inom stadsdelarna och till omgivande stadsdelar behöver stärkas, liksom det ekologiska sambandet mellan Bagarmossenskogen och Skogskyrkogården. Det är önskvärt att minska Tyresövägens barriäreffekt så att Skarpnäcksfältet bättre kopplas ihop med Sköndal och Flatens naturreservat.

Orhem och Flaten

Orhem och Flaten ingår i naturreservatet Flaten. Vattnet, eklandskap, gammal skog och de stora arealerna är viktiga kvaliteter. Områdena utvecklas med fler mötesplatser, tydligare entréer och kopplingar till Sköndal, Skarpnäck och Nackareservatet.

Skrubba

Skrubba är ett verksamhetsområde som angränsar till Nacka och Tyresö kommuner. Verksamhetsområdet utökas och utvecklas för lättare industri. På längre sikt kan även stadsutveckling prövas i takt med att Stockholms stad och Tyresö omvandlas till ett område med verksamheter och bostäder integrerat med omgivande bebyggelse.

Skarpnåcks lokala stadsutvecklingskarta. Källa: Översiktsplan för Stockholm (2018).

Stadsutvecklingsområde – omvandling (mycket stora stadsutvecklingsmöjligheter)

Område som föreslås omvandlas till blandad stadsbebyggelse med bostäder, verksamheter, service, gator, parker, kultur och idrottsytor. Att utveckla de gröna kvaliteterna och säkerställa funktioner som skolor och förskolor, är en viktig del i stadsutvecklingen. Omvandlingen kan innebära helt eller delvis ändrad markanvändning.

Stadsutvecklingsområde – komplettering (stora stadsutvecklingsmöjligheter)

Område med blandad stadsbebyggelse där omfattande komplettering föreslås. Området kan kompletteras med bostäder, service, verksamheter, gator, parker, kultur och idrottsytor. Att förstärka de gröna kvaliteterna och säkerställa funktioner som skolor och förskolor, är en viktig del i stadsutvecklingen. Komplettering ska göras med utgångspunkt i kunskap om nuvarande karaktär, kvaliteter och behov. Inom området kan finnas delar där större strukturförändringar föreslås.

Område där komplettering kan prövas (vissa stadsutvecklingsmöjligheter)

Område där komplettering kan prövas inom ramen för befintlig markanvändning och med utgångspunkt i kunskap om nuvarande karaktär, kvaliteter och behov.

Fokusområden

Särskilt utpekade områden dit investeringar och planeringsresurser skall riktas.

Strategiskt samband

Samband som är strategiskt viktiga för att uppnå målet om en sammanhängande stad. Kopplingar kan ske via olika typer av åtgärder som att utveckla stadsrum med byggande, parkstråk, aktivitetsstråk, målpunkter och omvandlade gator. De strategiska sambanden kompletterar urbana stråk samt lokala kopplingar.

Urbant stråk

Överbreda gator i lokala vägnätet och motortrafikleder med sidoområden som på kort eller lång sikt omvandlas till levande stadsmiljöer. Dessa kopplar samman befintliga stadsdelar på ett effektivt och varsamt sätt längs hela sträckan eller på delsträckor. Gatorna kommer ha en fortsatt viktig lokal och regional trafikfunktion för person- och näringslivstransporter, men kompletteras med gång- och cykelvägnät både längs med och tvärs över gatan. Därutöver prioriteras utrymme i de flesta fall för högkvalitativ kollektivtrafik.

Framtida kommunikationer

Pågående eller beslutad spår- och vägutbyggnad

Spår eller väg i pågående förhandling

Ny järnvägs- eller pendeltågsstation

Ny spårvägsstation

Ny tunnelbanestation

Utvecklingsområde ekologiskt samband

Område där förstärkningar föreslås i den regionalt betydelsefulla ekologiska infrastrukturen. Samtidigt kan rekreativa kvaliteter utvecklas för att berika närmiljön.

Föreslaget naturreservat

Område där utredning om naturreservatsbildning pågår.

Konst i den offentliga miljön

I stadens offentliga miljöer finns en mängd konstverk från olika tidsepoker. Konsten är identitetsskapande och en viktig del av platsernas kulturhistoriska värden. Konsten bildar ett offentligt galleri som anknyter till viktiga historiska händelser eller inbjuder till reflektion. Staden har sedan länge haft stora ambitioner för den offentliga konsten. Redan under 1800-talet och 1900-talet fanns offentlig konst i innerstadens parker. Dessa utgjordes mestadels av statyer och monument av välkända personer. På så sätt ansågs konsten ha ett pedagogiskt syfte.

Den tyska politikern Willy Brandt som under en tid bodde i Hammarbyhöjden är avbildad av Reiner Fettig (2007)

Mellan 1950 och 1970-talet genomfördes omfattande program för den offentliga konsten. Under denna tid nådde den offentliga konsten rekordår. Verken placerades längs flera av parkstråken. År 1962 bildades på stadsträdgårdsmästaren Holger Bloms initiativ Konstnämnden för utsmyckning av allmänna platser, KNAP. Nämnden stod för att konsten skulle nå ut till alla, även de som inte vanligen vistades på konstupställningar och vernissager. I samband med detta infördes fler konstnämnder och rutiner för beställningarna.

Sedan 2008 ansvarar Kulturförvaltningen, genom verksamheten Stockholms Konst, för inköpen av stadens offentliga konst. Stockholms stadsmuseum ansvarar för förvaltning, underhåll och renovering av stadens offentliga konst.

Meander - Nytorpsbadet (1982) av Ivan Jacobsson.
Bild: Stadsmuseet Stockholm

Offentlig konst i Skarpnäcks parker

I stadsmuséets sammanställning av den offentliga konsten i stadsdelsområdet redovisas åtta konstverk:

- Varandras spegel (1971) av Börje Lindberg - Bagarmossens centrum
- Björkhagsbrunnen (1963) av Emil Näsval - Björkhagsplan
- Pelare III (1982) av Veikko Keränen - Björkhagsplan 6
- Avskedet på polarisen (1980) av Elsie Dahlberg-Sundberg - Finn Malmgrens plan
- Willy Brandt (2007) av Rainer Fettig - Willy Brandts park/Ulricehamngatan 1
- Meander (1982) av Ivan Jacobsson - Nytorpsbadets entré
- Smygande katt (1982) av Erik Åkerlund - Kärrtorpsplan
- Moderskap (2016) av Baltasar Lobo i brons, Björkhagen
- Willy Brandt (2007) av Rainer Fettig i brons, Willy Brandts park, Björkhagen
- Gossen/ Är du prins i någon saga? (2014) av Berit Lindfeldt i Brons, Skarpnäck
- I stora världen (2007) av Kristina Häll i Brons, Kärrtorp

Björkhagsbrunnen i Björkhagens centrum av Emil Näsval (1963). Bild: Stadsmuseet Stockholm

Avskedet på polarisen av Elsie Dahlberg-Sundberg från 1980 finns på Finn Malmgrens plan.

På Kärrtorpsplan sitter en ensam hund och väntar på sin ägare. Eller kanske tittar den på Smygande katt av Erik Åkerlund som finns på en mur lite längre bort.

Varandras spegel - Bagarmossens centrum av Börje Lindberg (1971). Bild: Stadsmuseet Stockholm

Den populära tårtan i Bagarmossens centrum heter egentligen Stortusan och är ett konstverk gjort av Dan Wolgers 2003.

Grandé Maternité/ Moderskap 1969 av den spanske skulptören Baltasar Lobo (1910-1993). Efter skulptörens död skänkte hans familj skulpturen till Stockholms stad. Nu står den vid entrén till Björkhagens kyrka och Nackareservatet i Björkhagen.

Parkkaraktärer

Parkerna och naturområdena som skapats och utvecklats under de olika epokerna har olika karaktärer som är avgörande för hur de upplevs och används. Karaktärerna beskriver områdenas utformning och innehåll samtidigt som de påverkar förutsättningarna för parkskötseln. Parkernas olika karaktärer är viktiga att identifiera eftersom de kan användas vid upprättande av skötselplaner och vid arbete med bevarande och utveckling av stadsdelens parker. På följande sidor beskrivs Skarpnäcks olika parkkaraktärer översiktligt.

Grön topp

Ytterstadens ”gröna toppar” är konstgjorda kullar, ca 40 meter höga, många från 1960-talet. När stora delar av Klarakvarteren revs, tunnelbanan borrades genom urberget och miljonprogrammets stadsdelar byggdes lades schaktmassorna upp på toppar. Idag fungerar de som skidbackar och rekreationsområden samt utgör tydliga orienteringsmärken i landskapet.

Dalstråpark

Dalstråparkerna härstammar från stadsträdgårdsmästaren Holger Bloms parkprogram från 1940-talet och är rumsligt avgränsade, anlagda parktyper som ligger i naturliga dalstråk. Ofta utgör de en gräns mellan olika stadsdelar. De är en del av den överordnade grönstrukturen och skapar viktiga förbindelser med naturparkerna och de gröna kilarna. De är öppna till sin karaktär med koncentration av aktiviteter i kanterna.

Kvarterspark

Kvartersparker är bostadsnära parker för lek, promenader, avkoppling och samvaro. De är gröna oaser insprängda i bebyggelsen och fungerar som ett komplement till större stadsdelsparker och naturområden.

Bostadsnära natur

Bostadsnära natur är sparade skogs- och andra naturmiljöer med inslag av anlagda delar i form av gångvägar, murar och sittplatser. Ordet natur används för att det inte bara omfattar växtlighet, utan även vattnet, berget, stranden och djurlivet. En del av de naturtyper som finns i den bostadsnära naturen är karaktärshabitat som t.ex. barrskog eller kultur- och odlingslandskap. Den bostadsnära naturen är gröna oaser som kan ha stora rekreativa värden på kvartersnivå. De erbjuder lekmiljöer, hundpromenader, skogskänsla m.m. Den bostadsnära naturen kan vara planlagd som park eller natur och är ett stadsbyggnadselement som används för att knyta ihop områden.

Park- och naturstråk

Sammanhängande stråk av grönytor mellan olika parker och naturområden. Stråken binder samman

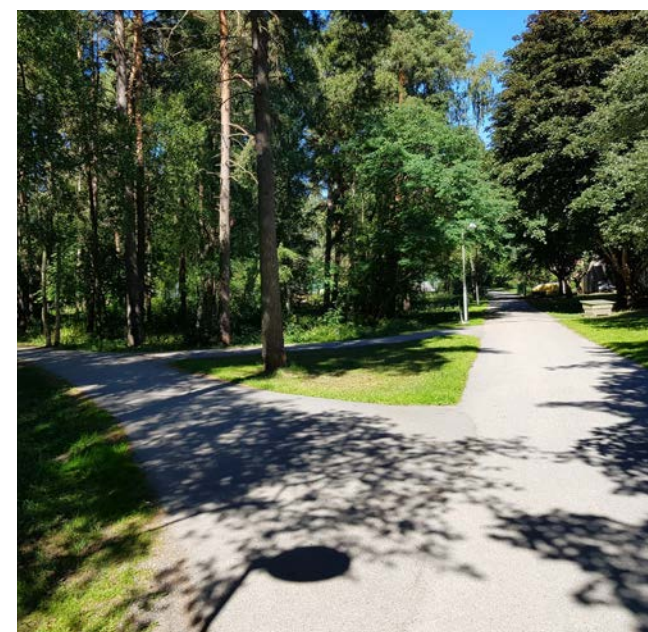

Bostadsnära natur.

grönytor av olika karaktär och funktion. Stråken har inslag av sittplatser och är en central del i den övergripande grönstrukturen. Exempel på upplevelsevärden är promenad.

Större natur- och friluftsområde

Natur- och friluftsområden på minst 50 hektar är skogsområden med ovärderliga resurser både lokalt och regionalt. På nära håll från bostaden finns kvaliteter som få andra storstäder kan erbjuda. Rekreation, friluftsliv och ekologiska spridningskorridorer är värden som förknippas med dessa områden. Värdena är till stor del beroende av storleken. För att behålla målet; att inom 1000 meter kunna nå områden som ger ”skogskänsla”, ”vild natur” och ”odling” krävs att Stockholms större skogsområden hålls så intakta som möjligt.

Park- och naturstråk.

Fickpark

Gemensamt för fickparkerna är att de är välordnade små platser, ofta med höga visuella värden. Fickparken bör vara ett grönt rum, t.ex. en liten trädgård eller täppa med mycket blomsterplanteringar, en plats med konstverk eller prydnadsdamm. I de delar av staden som förtätas kan fickparker berika staden med lokala rekreativa värden. Fickparkerna kan även utgöras av lekplatser. Fickparkerna kan också anläggas som temporära platser.

Torg- och parktorg

Torg med mer eller mindre gröna inslag som träd, perennplanteringar och gräsytor. De är en del av gatustrukturen men kan innehålla växtlighet och sociala värden som återfinns i parkerna. Ofta finns uteserveringar och andra aktiviteter och ibland förekommer lekplatser.

Koloniområde

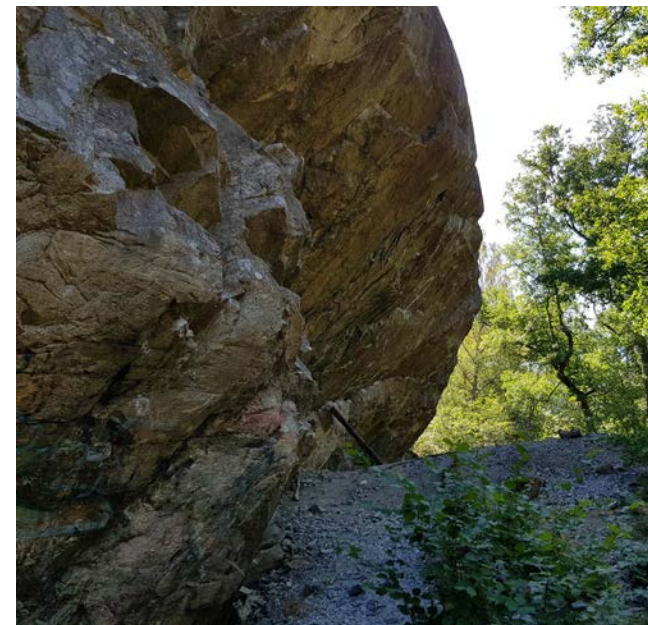
De första koloniträdgårdarna i Stockholm anlades i innerstaden kring sekelskiftet på initiativ av Anna Lindhagen. De äldre områdena i ytterstaden tillkom på 1910-talet. Koloniområden är platser avsedda för odling och innehåller ofta stor artrikedom. De är allmänt tillgängliga och utgör mötesplatser för såväl besökare som odlare.

Parkgata och grönskande gaturum

Utöver specifika parkrum finns också karaktärsskapande gröna länkar inom stadsdelsområden som binder samman parker och grönområden. Dessa kan utgöras av gröna inslag i gaturummen så som esplanader, parkgator, gatuplanteringar och planteringar i trappanläggningar. Här ingår även tidstypiska alléer i ytterstaden.

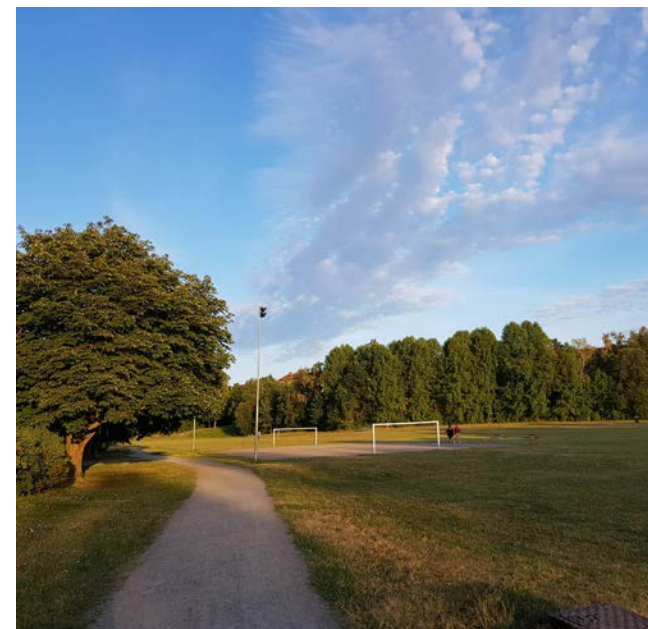
Den gröna toppen Hammarbybacken.

Klättervägg i Flaten, som är ett större natur- och friluftsområde.

Kvartersparker innehåller ofta lek.

Nytorps gårde är en dalstråkspark.

Övrig parkyta

Grönytor som inte passar in i någon av ovanstående parktyper är också en del av grönstrukturen. Dessa ytor har få rekreativa värden och ofta del av transportstråk, förgårdsmark eller gröna restytor. Övriga gröna friytor kan ha andra värden för stadsbilden eller bidra med biologisk mångfald och ekosystemtjänster. Exempel på värden är småbiotoper för t.ex. fågelliv och insekter, ytor för ekosystemtjänster som vattenfördröjning, partikeluppsamling eller temperaturreglering samt upplevda visuella barriärer mot trafik eller buller.

Parkgata och grönskande gaturum i Kärrtorp.

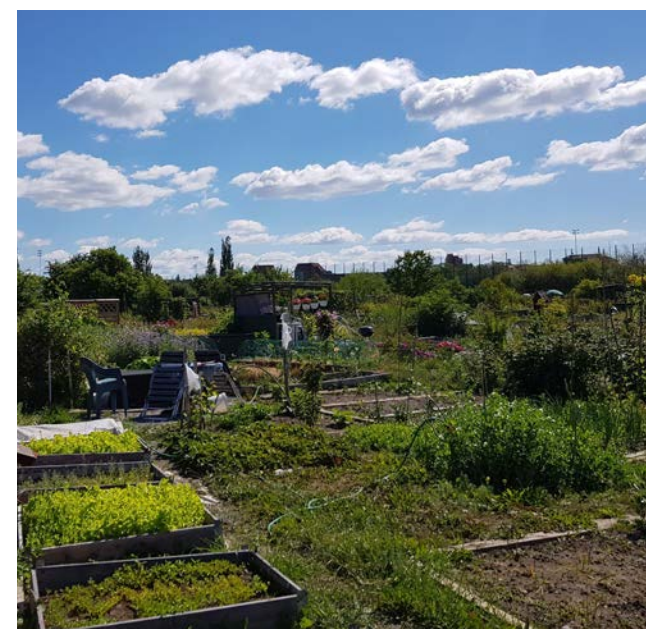
Bagarmossens centrum räknas in i kategorin Torg- och parktorg.

Kvarterspark De gamlas lund.

Övrig parkyta.

Koloniområde.

Översikt parkkaraktärer

Skarpnäck innehåller en mängd olika parkkaraktärer. I kartan visas de ytor som ingår i stadens park- och naturmark. Respektive yta har inventerats och beskrivs i parkplanens andra del. Ytorna varierar i storlek och karaktär, och innefattar allt från natur- och friluftsområdet Flatens naturreservat som är 750 hektar till fickparken De gamlas lund som är 0,3 hektar. Inom kategorin "Övriga gröna friytor" ryms en mängd olika ytor, allt från en mindre gräsyta i ett gathörn till längre samband av gräsytor och naturmark längs en väg eller gata. Anledningen till att kategorins längre samband eller större ytor inte klassificerats som någon annan karaktär är ofta att miljön är bullerstörd från trafikleder.

Teckenförklaring

- Grön topp
- Större natur- och friluftsområde
- Kvarterspark
- Dalstråkspark
- Bostadsnära natur
- Park- och naturstråk
- Parkgata och grönskande gaturum
- Koloniområde
- Fickpark
- Torg- och parktorg
- Kaj- och strandpark
- Övrig parkyta

Riktlinjer & frågeställningar för Skarpnäcks grönstruktur

I dokumentet Grönare Stockholm listas ett antal riktlinjer för planering, genomförande och förvaltning av stadens parker och naturområden. Riktlinjerna syftar till att stärka stadens gröna kvaliteter och utveckla det offentliga rummet. Till respektive riktlinje listas ett antal frågeställningar som är viktiga att beakta under olika skeden- planering & utredning, genomförandet och förvaltning. Här listas frågeställningarna från Grönare Stockholm som omfattar Skarpnäcks grönstruktur.

Planering & utredning

På vilket sätt tar grundstrukturen av den fysiska planeringen hänsyn till befintliga värden som landskapets karaktär, identitet och kulturhistoria?

På vilket sätt bidrar den fysiska planeringen till att gröna miljöer kopplas ihop till ett sammanhängande nätverk för människor och djur? Till exempel genom att planera för parkstråk, gröna promenader och Stockholmstråk som i vissa fall även kan stödja de ekologiska spridningssambanden.

Hur utformas gränszonerna mellan kvartersmark och allmän mark för att skapa trygga gångstråk, inbjudande parkentréer och målpunkter?

Hur har den övergripande planeringen tillgodosett funktioner och utrymmeskrav för anläggningar (till exempel elstationer, pumphus)?

Genomförandet

Utformas gränszonen mellan kvartersmark och allmän mark så att den stödjer parkentréer, gångstråk, målpunkter och en trygg gatumiljö och trygga parkmiljöer?

Har tillfälliga paviljonger på parkmark placerats på ett sätt så att kopplingen till parken inte skärs av fysiskt eller visuellt liksom till exempel att angöring och parkering inte skär av stigar eller ingångar till park och natur?

Hur säkerställs att barnens utemiljö anordnats med grönska och goda möjlighet till lek och spring?

Strategier för Skarpnäcks gröstruktur

Stadens gröna och blå karaktär är en central del av Stockholms identitet och attraktivitet för såväl invånare som besökare. Ny bebyggelse ska samspela med landskapets kvaliteter och grönsstrukturens värden och funktioner.

De unika gröna och blå karaktärerna ska värnas på ett klokt sätt

Stockholm ska utvecklas och förtätas samtidigt som staden ska behålla sin unika karaktär med en blandning av bebyggelse och gröna och blå miljöer.

Stadsplaneringen utgår från kunskaper om grönsstrukturens karaktär och funktioner exempelvis värdefulla ekologiska spridningssamband eller vattenavrinningsområden.

Strategiskt viktiga parkytor och stråk ska identifieras och utvecklas.

Sambanden mellan Skarpnäcks parker och naturområden ska stärkas genom förbättrade kopplingar, minskade barriärer och ett mer finmaskigt nät av trädplanterade gator.

Det ska vara lätt och lockande att gå eller cykla mellan stadsdelsområdets mötesplatser.

Landskapets huvuddrag, det gröna kulturarvet och gröna stadsbyggnadskaraktärer behöver beaktas och omhändertas i stadsutvecklingsprojekt och förvaltningsprocesser.

Ny bebyggelse behöver alltid samspela med landskapets kvaliteter och grönsstrukturens värden och funktioner.

Utformningen av gränszonen mellan bebyggelse och grönska är särskilt viktig för att behålla landskapets kvaliteter och för att få tillgängliga grönområden.

I avvägningen mellan intressen i stadsutvecklingen behöver man analysera hur de offentliga rummen och gatumiljöerna kan bidra till stadslandskapet i sin helhet.

I Skarpnäcks naturområden ska utsiktsplatser och utblickar värnas och stärkas. Topografin ska understrykas och de vegetationsklädda bergsbranterna ska bevaras och utvecklas.

Skarpnäcks parker ska ha ett betydelsefullt innehåll och en utformning som bygger på identitet, karaktär och svarar mot samtidens behov.

Att ta till vara på det som utmärker Skarpnäcks stadsbild och värna Stockholms rika parktradition är en given utgångspunkt.

I samband med förnyelse av parker ska alltid en kulturhistorisk bedömning genomföras. Hänsyn ska tas till historia, estetik och användning då växter och andra byggnadsmaterial väljs.

Vid etablering av verksamheter i direkt anslutning till parkerna ska en analys av möjlig påverkan på parkmiljön, utblickar, kontakten med omgivningarna och dylikt alltid göras.

Det finns en medvetet bevarad grönsstruktur mellan stadsdelarna. I samband med nyexploatering är det därför viktigt att belysa konsekvenserna om grönsstrukturen förändras. Skarpnäcks bristande kopplingar utåt måste stärkas.

Vid större exploateringsprojekt är det viktigt att verka för att nya parker skapas och att angränsande parker utvecklas så att de integreras i samverkan med bebyggelsen.

Anvisningar för skötsel och vård av parkernas kulturhistoriska värden ska utvecklas.

Skyltning och informationen om parkernas historia ska förbättras och förnyas i samband med upprustningar.

Närheten till vatten behöver tas tillvara

Det är angeläget att öka möjligheterna för allmänheten att uppleva vattenrum med långa utblickar, vattenanknutna aktiviteter och karakteristiska strandmiljöer med växt och djurliv.

Stadens möte med vattnet ser ut på olika sätt med bland annat kajer, strandparker, strandbad och klippstränder. Denna mångfald behöver förvaltas och vidareutvecklas.

Behovet av nya bostäder i Stockholm är stort, och kommunen planerar för en ökning av bostadsbyggandet i hela staden.

Vid årsslutet 2019 bodde det 46 467 personer i Skarpnäcks stadsdelsområde. Enligt stadens prognos förväntas invånarantalet öka till 54 241 personer år 2028.

Folkmängden och åldersstrukturen förändras i takt med att befolkningen flyttar in eller ut från området eller genom att personer dör eller barn föds.

I flera av Skarpnäcks stadsdelar planeras nya bostäder. Några av de större utbyggnaderna är vid Nytorps gårde där 3,5 ha planeras bebyggas med ca 730 nya bostäder men även skolor. Vid Kärrtorps IP planeras för 600 nya bostäder, i Bergholmsbacken planeras bland annat för 600 nya lägenheter och i Hammarbyskogen planeras för ca 400 bostäder.

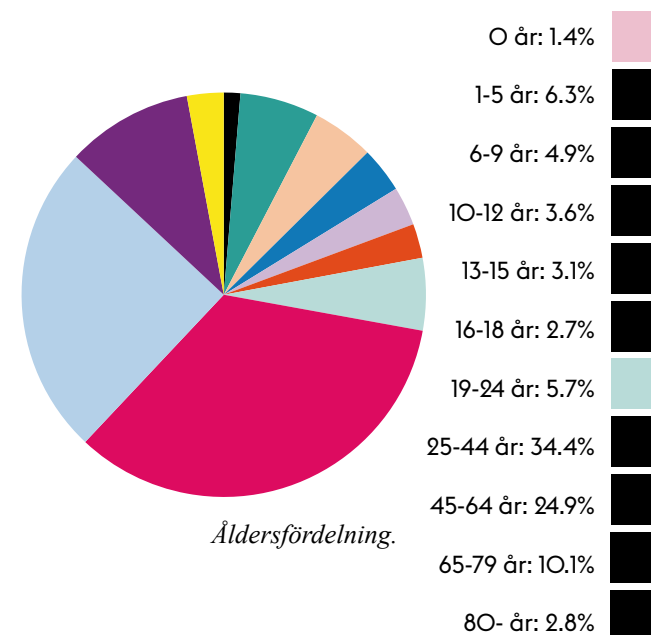
I Skärgårdsskogen finns planerad bebyggelse enligt Program för Bagarmossen och Skarpnäcksfältet.

En ständigt ökande befolkning ställer högre krav och ökar trycket på stadsdelsområdets park- och naturmark. Med ett ökat tryck ökar slitaget och därmed även behovet av skötsel och renovering av park- och naturmarken. Med fler barn och unga ökar framförallt kraven på stadsdelsområdets lekplatser och aktivitetsytor.

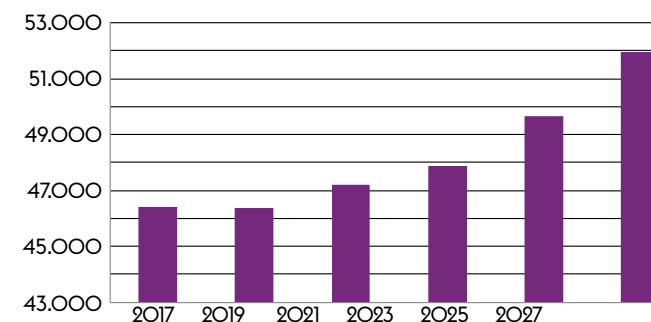
Att staden växer är ett kvitto på att Stockholm är en attraktiv stad i en innovativ och stark region med goda möjligheter för både näringsliv och invånare. Att staden växer innebär också förändringar och förbättringar för alla stockholmare som redan bor här.

Stadsbyggnadsforskning visar ett tydligt samband mellan antal boende och utökad service och verksamheter. Fler bostäder ger mer service, som till exempel flera nya restauranger, butiker och grundskolor.

Fakta

Folkmängd Skarpnäck år 2017-2027

Källa: Stockholms stad (2018).

Allmänhetens engagemang

Kunskapen om livet i staden, om hur parker och grönområden fungerar, finns till stor del hos dem som bor nära eller använder platserna ofta. Att hämta in kunskap, erfarenhet och förslag från närboende och besökare är viktigt och en given del av arbetet med parkskötsel och parkupprustningar.

Beroende på typen av projekt och brukargruppens förutsättningar kan olika metoder för medborgarmedverkan och återkoppling användas. Upprustningar och andra parksatsningar planeras så att prioriteringar kan göras utifrån inkomna synpunkter och förslag.

Att ta till vara och uppmuntra allmänhetens engagemang är viktigt och kan göras på många olika sätt. Det kan från stadens sida exempelvis handla om att öka den upplevda tryggheten och förståelsen för parkernas skötsel och underhåll. Det kan också handla om att skriva avtal kring skötsel och underhåll av vissa delar av park- och naturmarken med intresserade föreningar eller nätverk. Förslag från allmänheten om tillfälliga evenemang och andra initiativ som kan berika parkerna ska uppmuntras.

Parker för alla

Park- och naturmarken har stor betydelse för människors vardagsliv, livskvalitet och hälsa. I Skarpnäck finns parker och naturområden av olika karaktär, storlek och utformning. Allt från mindre fickparker till större natur- och friluftsområden. För Skarpnäcks boende och besökare ska parkerna och naturområdena vara inbjudande och tillåtande demokratiska rum. Stadens park- och naturmark är öppen för alla, året runt, dygnet runt. Detta är någonting som är unikt för Stockholm i ett internationellt perspektiv.

Mångfald

De gröna vardagsrummen har en värdefull roll som demokratiska mötesplatser för människor i alla åldrar, oavsett social eller kulturell bakgrund. Parkerna främjar jämställdheten och bidrar till folkhälsan. Behov och efterfrågan av innehåll varierar.

För att Skarpnäcks parker och naturområden ska kunna fungera som vardagsrum för alla invånare är det viktigt att de innehåller en mångfald av upplevelser och sociala värden. Parkerna bör därför erbjuda en variation mellan allt från rofyllda platser med blomprakt till utmanande lekplatser eller motionsspår.

Med en ökande befolkning som använder stadens offentliga rum som vardagsrum, har efterfrågan på evenemangsplatser och robusta platser för lek och aktiviteter ökat allt mer.

Trygghet

Tryggheten är en viktig förutsättning för alla stadens invånare och avgörande för hur människor i staden nyttjar parker och grönområden. Ett område kan ha många olika uttryck under dygnet, veckan eller året.

Viktiga platser och parkvägar ska vara överblickbara, och skymda passager bör undvikas i största möjliga mån. Målpunkter, evenemang och aktiviteter i stadens offentliga rum kan bidra med positiva effekter för upplevelsen av trygghet, då det drar till sig många människor och verksamheter. Även områdets skötsel är avgörande för den upplevda tryggheten. Parker och miljöer som är välvårdade och omhändertagna upplevs som trygga.

Upplevelsen av trygghet varierar ofta över dygnet. Ett skogsparti som dagtid fungerar som en välbesökt oas kan på natten upplevas mörk och obehaglig. God belysning i parker och längs frekvent använda

Det är viktigt att ta till vara och uppmuntra allmänhetens engagemang.

stråk är viktigt. Parkerna är en av stadens mer variationsrikt belysta miljöer. Stor vikt bör läggas vid att åstadkomma samspel mellan ljus och skugga och därigenom skapa en bra ljusmiljö och rumslighet, liksom en upplevelse av trygghet.

Staden arbetar kontinuerligt tillsammans med invånare och intresseorganisationer för att öka tryggheten för alla. I arbetet genomförs bland annat trygghetsvandringar där områden med behov av kompletteringsbelysning eller beskärning av träd och buskage identifieras. För att få en kontinuerlig och samordnad belysning i stråk och parker kan belysningsplaner upprättas.

Tillgänglighet

En av stadens målsättningar är att vara en tillgänglig huvudstad. Trots målsättningen finns fortfarande brister och det finns även andra faktorer att ta hänsyn till, som trafiksäkerhet, drift och underhåll, estetik och ekonomi. Ibland kan tillgängligheten vara svår att förbättra, till exempel på gångvägar med branta lutningar som löper över naturligt bergig och brant terräng.

Andra tillgänglighetsförbättringar är enklare att åtgärda, som kontrastmarkeringar, räcken i trappor, komplettering av armstöd på befintliga parksoffor, utplacering av nya tillgängliga parksoffor, ny belysning eller nya markmaterial. Vad gäller markmaterial är asfalt, betongplattor och släta stenhällar mest lämpliga.

Vid varje insats som görs i parkmiljön är det viktigt att veta att det är i enlighet med stadens målsättning för tillgänglighet.

Lekplatser för alla

Barn med funktionsnedsättning har samma lekbehov som barn utan funktionsnedsättning. Enligt lagstiftning från år 2003 ska bristande tillgänglighet gällande lekplatsers utformning och utrustning åtgärdas. Åtgärderna kan innefatta att byta markmaterial, komplettera eller anpassa lekutrustning eller sänka kantstöd. De små förändringarna kan vara skillnaden mellan exkluderande och välkomnande. En tillgänglig och användbar miljö underlättar även för personer utan funktionsnedsättning, bland annat äldre och personer med barnvagn.

Jämställd lek innebär lek där könsrollerna inte är påtvingade och/eller lek där pojkar och flickor leker ihop istället för uppdelat mellan kön. Det finns ett antal utformningsprinciper för att främja en mer jämställd lek. En av dessa är att anlägga naturlika miljöer istället för tillrättalagda lekmiljöer.

Flatenbadet har tillgänglighetsanpassats.

Lekplatsen Fyren i Kärrtorp har rustats upp och är en populär målpunkt för områdets barn.

Tillgänglighetsanpassningen är kontextberoende, det vill säga att anpassningen måste ske utifrån platsens förutsättningar, men det finns några aspekter som är särskilt viktiga att tänka på. Dessa kan sammanfattas i tre huvudområden: nåbarhet, orienterbarhet och utbud av lekutrustning.

Nåbarhet

Med nåbarhet menas förutsättningarna att ta sig till lekplatsen och att röra sig mellan lekutrustningen. Nåbarheten påverkas bland annat av markmaterial, fallskyddsunderlag, kanter, trappsteg och hur mycket marken lutar.

Orienterbarhet

Orienterbarhet betyder möjligheten att förstå hur lekplatsen är utformad. Orienterbarheten påverkas

bland annat av hur utrustningen är placerad och hur rumsligheten och ledstråken är utformade.

Utbud av lekutrustning

Möjligheten för alla barn att leka påverkas av utbudet av tillgänglig lekutrustning. En sandlåda kan bland annat bli mer tillgänglig med en högre sarg som ger sitt- och lekmöjligheter eller ett bakkbord som är placerad i ytterkanten så att det kan nås med rullstol. I en cykelkarusell kan barn med synnedsättning cykla och barn med rörelsenedsättning åka med.

Kompisgungor och gungor med rygg- och armstöd är mer tillgängliga för barn med nedsatt rörelseförmåga. Rutschkanor är mer tillgängliga om de anläggs på en kulle. Intill bör det finnas en trappa med ramp, ledstång och rep där barn med nedsatt rörelseförmåga kan ta sig upp genom att gå, hasa eller krypa.

En redskapsbod kan bli en del av lekutrustningen. Här i Brödkaveln i Bagarmossen.

I Skarpaby lekpark finns en tillgänglighetsanpassad plaskdamm.

Möjligheten att ta sig till skola, lekplats och förskola på trafikseparerade parkvägar är en värdefull tillgång.

Solsäker miljö

Barn är extra känsliga för solen. De har tunnare hud än vuxna och bränner sig därför lättare. Dessutom är barn som regel ute mer än vuxna. Träd, buskar och annan växtlighet är speciellt viktiga i lekmiljöer då de skyddar mot stark sol. Lekinstallationer bör placeras så att de skuggas av växtlighet eller kuperad mark mellan klockan 11 och 15 för att minska UV-exponeringen.

Det är viktigt att de som använder parkerna får möjlighet att påverka och göra avtryck i de miljöer de lever i.

Gummiasfalt som fallskydd istället för sand möjliggör för fler att nå lekutrustningen på lekplatserna.

I denna del analyseras Skarpnäcks park- och naturtillgång. Dels utifrån vilka möjligheter invånarna har att tillgodogöra sig parker och natur i sitt närområde, samt utifrån parktyper och upplevelsevärden. Analysen av parktyper innefattar Skarpnäcks utbud av park- och naturområden. Analysen av upplevelsevärden innefattar vilka värden som erbjuds i parkerna och naturområdena.

Allmänt tillgängliga friytor

Grönområden har stor betydelse för en stads klimat och för människors välbefinnande. Andelen offentlig grönyta per person är ett viktigt mått som anger besöksstrycket på stadsdelsområdets park- och naturmark. Andelen visar även vilket slitage som kan förväntas och hur skötseln kan planeras.

Områdena varierar i storlek och parktyper. För avståndet mellan bostaden och friluftsområden, stadsdelsparker och parker har staden satt upp ett antal rekommendationer. Dessa presenteras i tabellen här intill.

För tillgångsanalyserna har vissa avsteg från kraven för att uppfylla de olika ytorna gjorts i denna parkplan. De kompletterande upplevelsevärdena och avstegen beskrivs under respektive berörd tillgångsanalys.

Analyserna har även kompletterats med analyser för övriga element. Dessa kompletteringar innefattar kartering av skolverksamheter, hundrastområden samt en analys av gröna stråk.

Även kontakten med park- och naturområden utanför stadsdelsområdets gränser är mycket viktiga för att kunna tillfredsställa invånarnas behov och väga upp brister. Denna kontakt redovisas inte i denna parkplan.

I ytterstaden är tillgången till naturområden i regel stor. Ytterstadsområdena med en liten andel offentlig grön yta är oftast småhusområden. I innerstaden är naturtillgången generellt lägre. Det innebär bland annat att parkerna behöver rustas upp oftare och att skötselinsatserna blir större. Inom vissa delar kan det höga besöksstrycket på parkernas gräsytor göra att de slits sönder. Gräsytorerna kan i dessa fall komma att ersättas med konstgräs, gummiasfalt eller utformas till torg.

I en tät blandad stadsbygd bör 15-20% av landytan vara offentlig friyta. I flera av stadens nya stadsutvecklingsområden ligger andelen under 15%. Stadens målsättning är att hålla en god parkstandard genom att parkmarken ska vara tillräckligt stor för att fylla invånarnas rekreationsbehov och klara besöksstrycket.

I parkriktlinjerna anges även att stadens invånare bör nå ett område med god ljudkvalitet, mindre än 50 dB, inom 200 meter. Därför presenteras även en bullerkarta som ligger till grund för tillgångsanalyserna. Bullernivåerna är avgörande för vilken parktyp som parkerna och naturområdena kan klassas som. Dessutom speglar bullernivåerna trafiken vilket i sin tur är avgörande för hur man kan röra sig till och inom området.

Park- och naturtillgång i Skarpnäck

Skarpnäck har en total yta om 1 764 hektar, varav 199 hektar är vattenområde. Av den totala ytan är ca 881 ha (50%) allmänt tillgänglig park- och naturmark. Folkmängd per hektar land, 30 personer/ha. År 2015 var andelen offentlig grönyta per person cirka 133 kvadratmeter.

Riktlinjer för parktyperna

Stockholmarna bör helst ha högst:

200 meter till närmaste park

500 meter till närmaste stadsdelspark

1000 meter till ett friluftsområde, eller möjlighet att enkelt ta sig till ett sådant med kollektivtrafik

God parkstandard

Mängden parkmark måste vara stor nog för att tillgodose invånarnas rekreationsbehov och klara det höga besöksstrycket.

I stadsdelsområdets bebyggelse med hus i natur mestadels med smala lamellhus och villor finns naturmark och ett flertal parker. På Skarpnäcksfältet finns tätare bebyggelse med inslag av flera små parker. De större naturområdena utgörs av framförallt Hammarbyskogen, Bagarmossenskogen samt Nackareservatet och Flatens naturreservat.

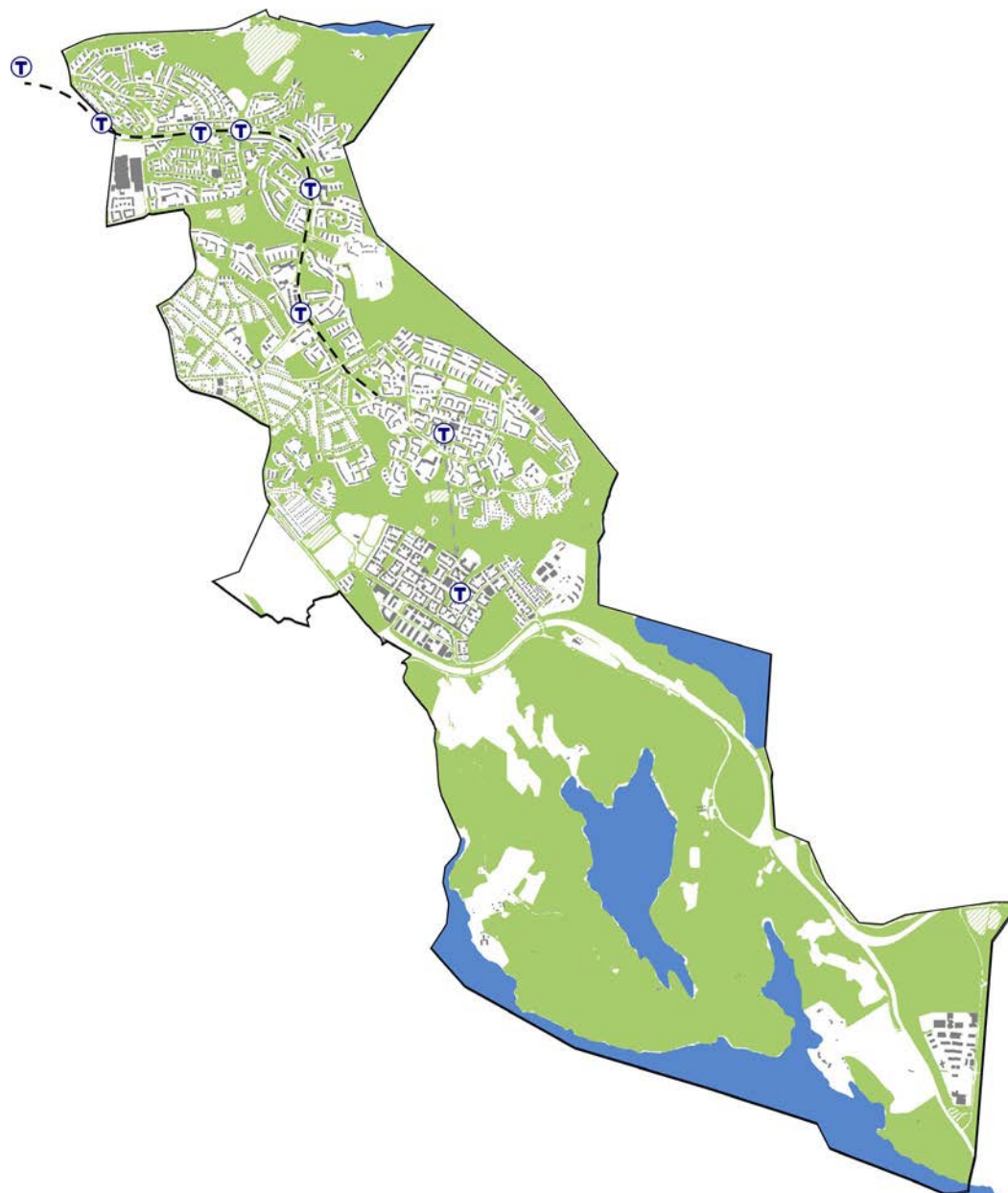
Mycket av de mindre ytorna med natur är uppe på branta bergknallar och i sluttningar. En betydande del av områdets grönytor består av gröna stråk och bostadsnära natur. Dessa sammanbinder grönområden och utgör viktiga ekologiska korridorer, samtidigt som de stärker de rekreativa kopplingarna mellan olika områden och stadsdelar.

För att skapa en sammanhållen och fungerande grönstruktur med tydliga samband är det viktigt att förstå hur de gröna stråken förstärks och sammankopplas.

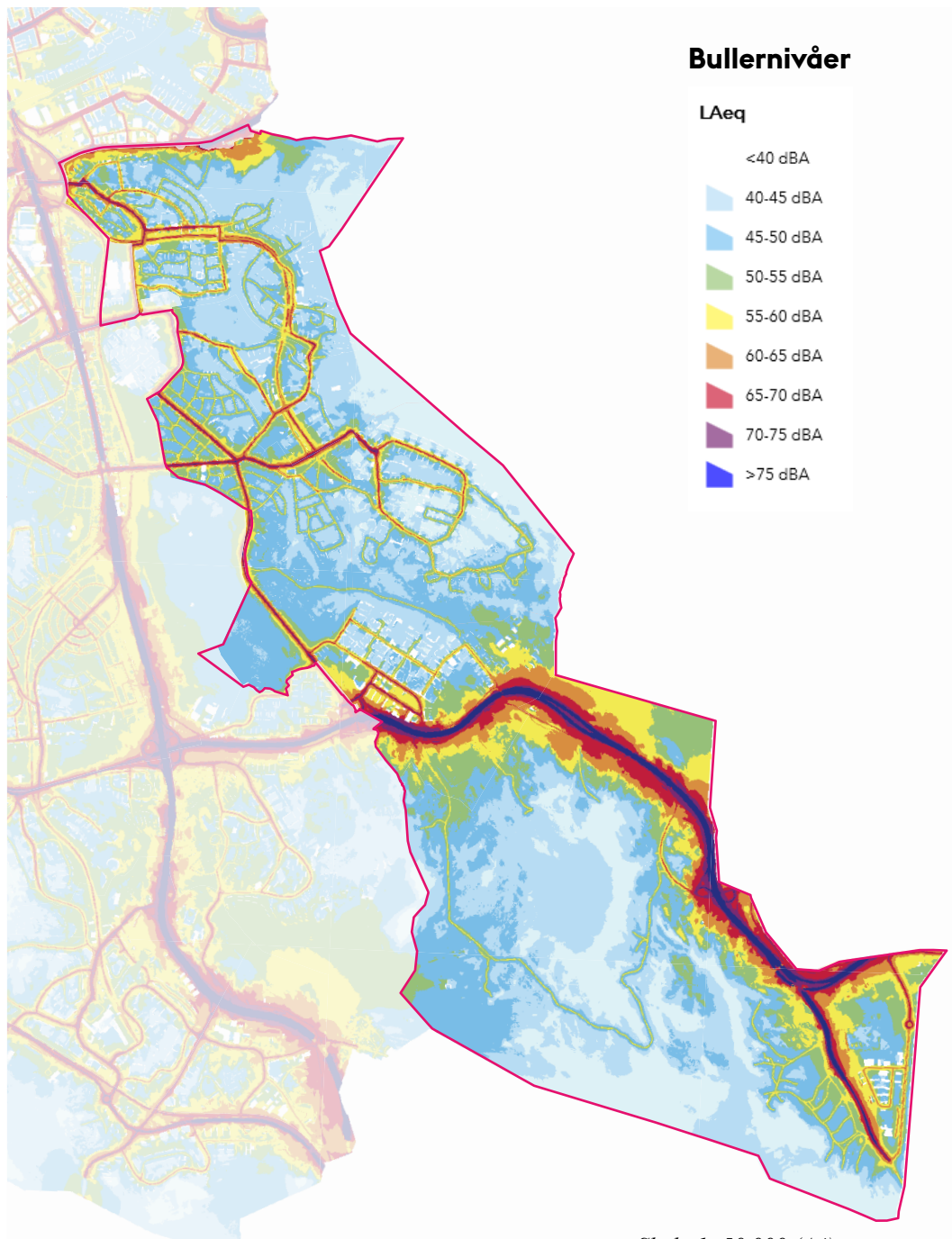
Grönstrukturen består av två delar, den offentliga och den privata. Den offentliga strukturen utgörs av offentliga parker och naturområden medan den privata strukturen utgörs av resterande grönytor som kan vara privata tomter och gårdar eller ingår i ett verksamhetsområde. Tillsammans bildar dessa en övergripande struktur och ett nätverk av naturområden och gröna stråk.

I kartan redovisas samtliga av stadsdelsområdets allmänt tillgängliga friytor. Delar av dessa är dock svåra att använda på grund av faktorer som buller eller terräng.

En stor andel av områdets gröna yta består av Flatens naturreservat som är en stor tillgång. Även tillgången till Nackareservatet är påtaglig, även om större delen av reservatet ligger utanför stadsdelsområdets gräns. För att så många som möjligt av områdets invånare ska kunna utnyttja skogen som rekreativt grönområde kan den mentala tillgängligheten och förståelsen för naturområdet behöva förbättras.

Översikt av park och naturmark i Skarpnäck. Skala 1:50 000 (A4).

Skala 1: 50 000 (A4).

Buller som begrepp förekommer allt oftare inom den fysiska planeringen. Parker och naturområden som inte är bullerstörda är värdefulla tillgångar.

Gränsen för en god ljudkvalitet inom centralt belägna områden är satt till 55 dBA. Stadens bullerkällor är oftast kopplade till olika trafikslag.

Bullret har en negativ inverkan på intilliggande naturområden och upplevelsen av dem. Flera av dessa områden är kuperade och fungerar som visuella och bullermässiga barriärer mellan vägarna och bostäderna. Områdena används många gånger för promenad och hundrastning av de boende. Men bullerstörningen minskar områdenas potential att bidra till en sammanhängande och trevlig grön infrastruktur.

Till skillnad från de flesta av Stockholms stadsdelar är Skarpnäck knappt påverkad av störande trafikbuller. Det som främst är förknippat med höga ljud är Tyresövägen som passerar Skarpnäcksfältet och även bildar en barriär mot Flaten.

Det bullerskyddade läget är en enorm tillgång för de boende i stadsdelen, men även för besökare från andra delar av staden.

Genom stadens arbete med Guide till tystnaden kan bullerstressade människor få hjälp att hitta tysta platser. Det finns guider framtagna både för Nackareservatet och för Flatens naturreservat, där det ges förslag på både promenadslingor och utpekade platser som är extra fina att uppleva tystnaden på.

Det går att finna riktigt tysta platser även om stadens ljud nästan alltid finns närvarande i bakgrunden. Vindriktning, väder och årstid påverkar hur tysta platserna är. Naturens egna ljud är en del av den rofyllda upplevelsen.

Analys parktyper

Friluftsområden

Ett friluftsområde innehåller sociotopvärdena promenad, vild natur, ro och skogskänsla. Ett friluftsområde ska ha en areal på minst 20 ha.

Skarpnäck innehåller en mängd varierande naturområden. Analyskartan visar att Skarpnäcks norra, östra och södra delar har god tillgång till friluftsområden.

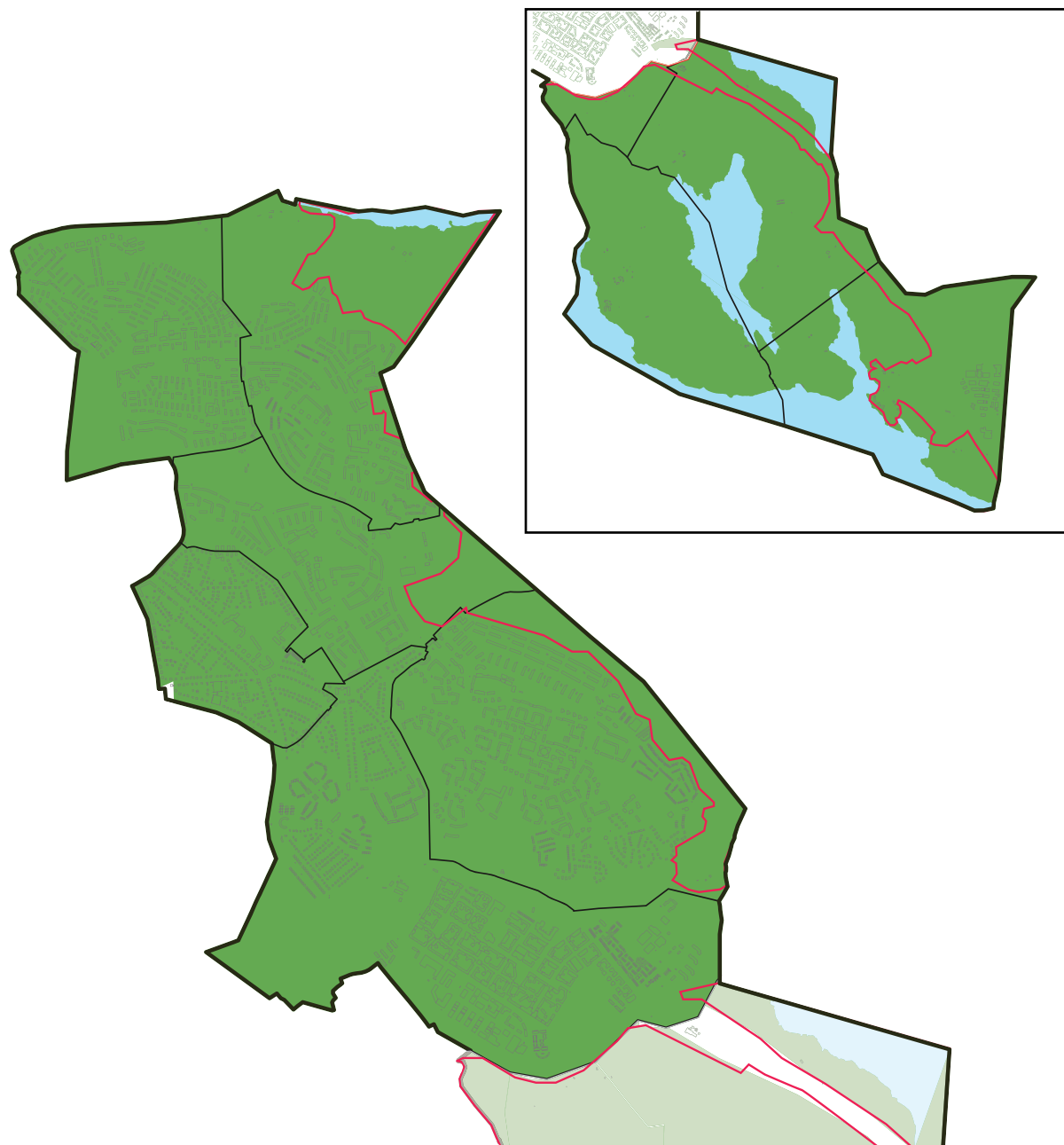
De större naturområden som finns inom stadsdelen är Flatens naturreservat, Bagarmossenskogen, Hammarbyskogen samt de delar av Nackareservatet som ligger inom stadsdelens gränser. Hela stadsdelsområdet är försörjt med friluftsområden inom en kilometer.

De kvalitativa riktlinjerna för analyskartan

Stockholmarna bör helst ha högst 1000 meter till ett friluftsområde, eller möjlighet att enkelt ta sig till ett sådant med kollektivtrafik.

Nackareservatet

Nackareservatet är ett stort område varav bara en mindre del ryms inom Skarpnäcks stadsdelsområde och Stockholms kommun. Den resterande och betydligt mer omfattande delen ligger i Nacka kommun men ägs till stor del av Stockholm stad.

Skala 1:30 000 (A4).

Reservatet sträcker sig längs med stadsdelsområdets östra gräns och gränsar mot Björkhagen, Kärrtorp och Bagarmossen. Läget hos Hammarbyhöjdens och Björkhagens tunnelbanestationer i förhållande till reservatet bidrar till att göra Nackareservatet till ett av Stockholmsområdets mest lättillgängliga friluftsområden.

Nackareservatet inom skarpnäcksområdet erbjuder ett varierat landskap med flera olika vegetationstyper. Hållmarkstallskogar och tallmossar dominerar på höjderna. Kring det anrika Lilla Sicklas gårdsmiljö finns ek- och hasselbestånd. Precis som i resten av skogsområdet är de barrskogsklädda delarna mest dominerande. Känslan av att befinna sig i ute i naturen är stor.

Nackareservatet är ett populärt besöksmål året om. Inom reservatet finns grillplatser och det finns flera ställen att uppleva rofylldhet på eller ta en picknick. I dalgångarna och på Söderbysjön i Nacka kommun går

Kulturområdet Lilla Sickla ingår i den del av Nackareservatet som ligger på Stockholms kommuns mark.

det vintertid att åka längdskidor. Människor kommer även hit för att åka skridskor. I reservatet finns det gott om stigar och området används för orientering och plockning av svamp och bär.

Inom Nacka kommuns del av reservatet finns det flera sjöar som används för bad och kanotpaddling. En annan aktivitet som lockar är golf.

Flatens naturreservat

Flatens naturreservat upptar hela stadsdelarna Flaten och Orhem. Förutom att erbjuda varierande naturtyper och olika kulturpräglade landskap så finns här Flatenbadet som är en av södra Stockholms mest populära badplatser. Flatenbadet är tillgänglighetsanpassat med en träspång som leder över sandstranden samt en ramp som leder ända ner i sjön. Vid Flatenbadet finns även service i form av en kiosk/grill.

Flatenbadet i Flatens naturreservat är ett populärt utflyktsmål.

Flatens naturreservat är en viktig målpunkt för träning och motion och är ett populärt friluftsområde. Förutom naturstigar finns här även ett utegym i samband med Flatenbadet. Området används även för löpning, utflykter och klättring. Inom reservatet finns även flera koloniområden.

Ett viktigt värde som finns i Flatens naturreservat är att man här kan uppleva rofylldhet. Forskning visar att vistelse ute i naturen och att få naturintryck via syn, hörsel och känsel ger återhämtande effekter och kan bidra till minskad stress och sänkt blodtryck.

I Flatens naturreservat finns även att finna intressanta stenformationer, både en grotta, klippor och stora stenbumlingar som blivit kvarlämnade från tiden då inlandsisen fortfarande omformade Sveriges landmassa.

Från Hammarbybacken går det att överblicka Nackareservatet som sträcker ut sig längs med bebyggelsen söderut. I förgrunden på bilden syns Hammarbyhöjdens fritidsträdgårdar samt nybyggda hus i Björkhagen.

Stadsdelsparker

En stadsdelspark är en stor park som fungerar som en målpunkt och social mötesplats för en stadsdel, eller större delen av en eller flera stadsdelar.

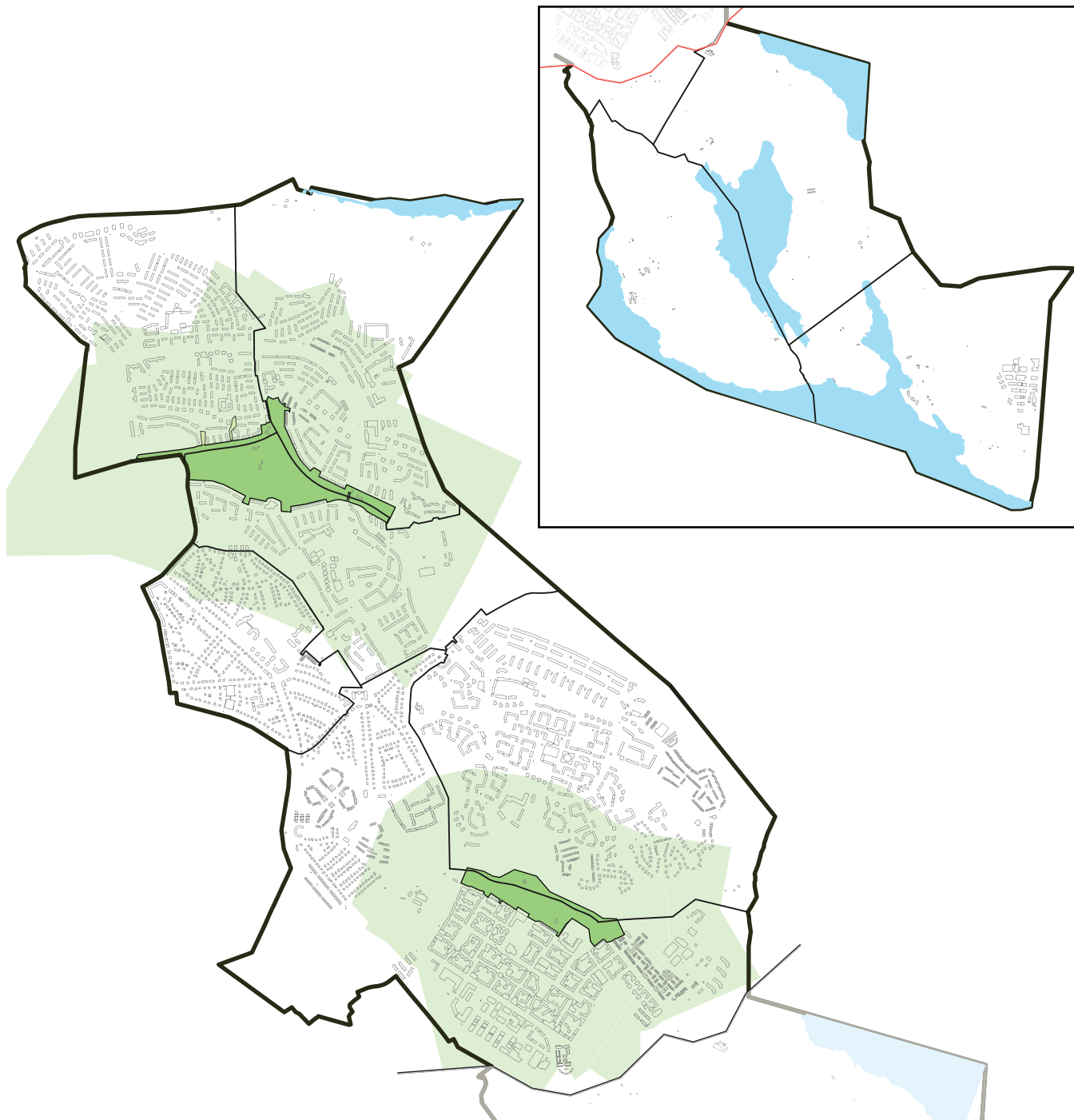
En stadsdelspark ska vara så stor att aktiva och rofyllda aktiviteter kan pågå samtidigt. Dess area ska vara minst 3 ha, den ska vara minst 50 meter bred och innehålla en gräsyta som är minst 0,5 ha och som är lämplig för bollek och picknick. Den ska vara huvudsakligen vegetationsklädd med träd, buskar och gräs. En stadsdelspark ska innehålla sittplatser, promenadvägar, möjligheter till lek, sitta i solen, rofylldhet och aktivitetsytor för sommar (t.ex. plaskdamm) och vinter (t.ex. pulkaåkning och skridsko). Den bör innehålla sociotoperna (upplevelsevärdena) blomsterprakt, motion, folkliv. Parken ska ha minst två tillgängliga entréer och tillgängliga ytor för lek och samvaro.

Större delen av parken ska vara solbelyst under minst 4 timmar vid vårdagjämning, dvs den ska inte vara skuggad av höga byggnader eller berg. Den öppna gräsytan (på minst 0,5 ha) ska vara solbelyst under minst 4 timmar vid vårdagjämning. Bullernivåerna bör understiga 55dB(A) i huvuddelen av parken. Högre bullernivåer kan förekomma i parkens utkanter. Eventuell trafik inom parken ska vara ringa och ske på fotgängares villkor.

Skarpnäck innehåller två stadsdelsparker. Dessa är Nytorps gårde som ligger i Kärtorp och gränsar till stadsdelarna Hammarbyhöjden och Björkhagen. Den andra stadsdelsparken är Bergholmsparken som försörjer stadsdelarna Bagarmossen och Skarpnäcks gård.

De kvalitativa riktlinjerna för analyskartan:

Stockholmarna bör helst ha högst 500 meter till närmaste stadsdelspark.

Parker

En park som är social mötesplats för flera kvarter eller en mindre del av en stadsdel. En park ska vara större än 0,2 ha. Den ska vara huvudsakligen vegetationsklädd med träd, buskar och gräs, och utgöra en grön oas.

En park ska innehålla sittplatser och möjligheter till lek och att sitta i solen. Den ska erbjuda åtminstone en aktiv del, men gärna även en rofylld, ha minst en tillgänglig entré och upplevas som en allmän plats.

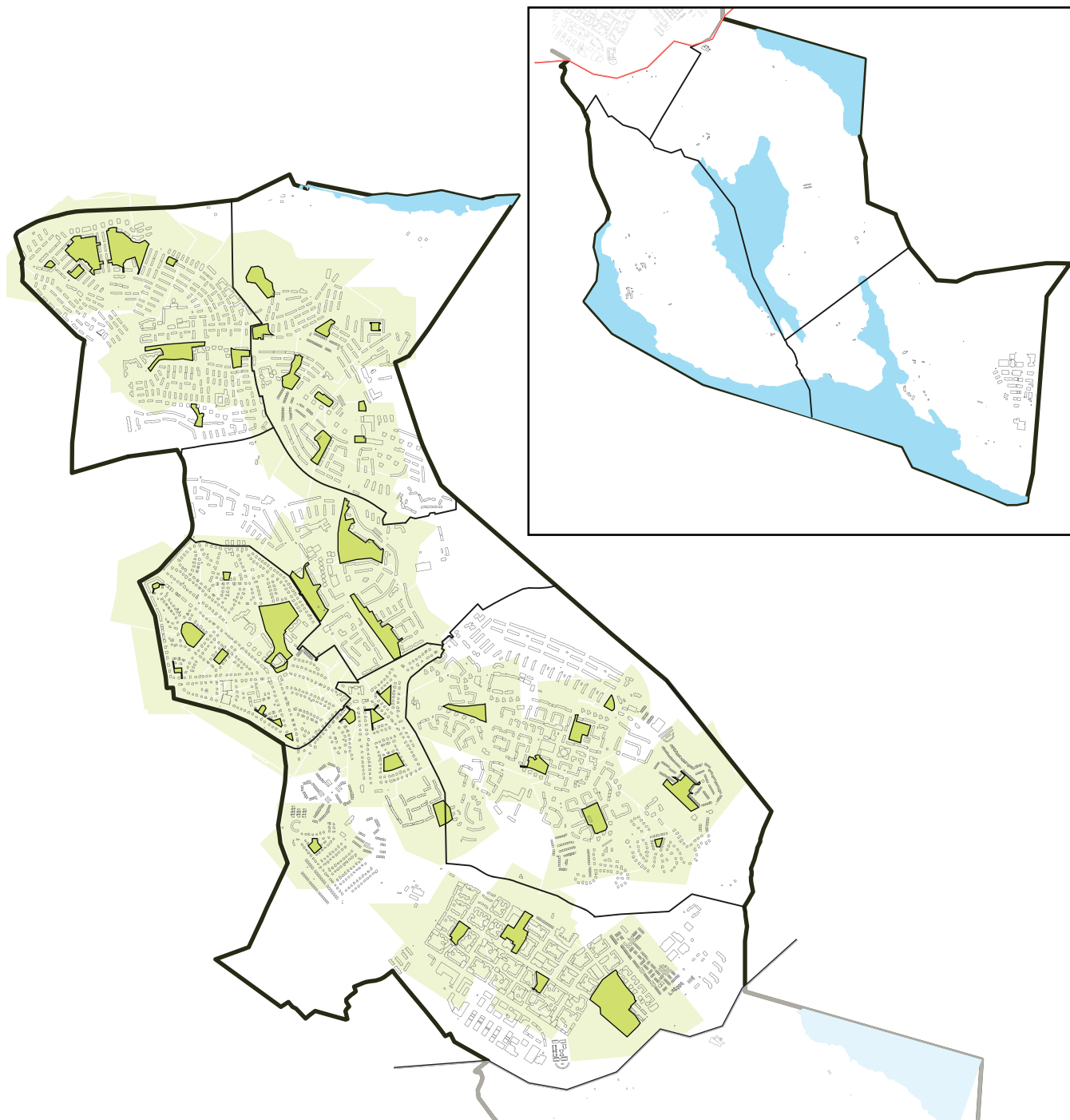
Större delen av parken ska vara solbelyst under minst 4 timmar vid vårdagjämning, det vill säga den ska inte vara skuggad av höga byggnader eller berg. Bullernivån bör understiga 55 dB(A) i större delen av parken.

Skarpnäck innehåller 46 stycken parker som är jämnt fördelade över stadsdelarna.

Skarpnäck är väl försörjd med parker. Den nordvästra delen av Kärrtorp har i analysen brist på parker. Närheten till Dalenparken i angränsande stadsdel Enskede kompenserar bristen. I nordöstra delen av Bagarmossen finns brist på allmänna parker.

De kvalitativa riktlinjerna för analyskartan:

Stockholmarna bör helst ha högst 200 meter till närmaste park eller stadsdelspark.

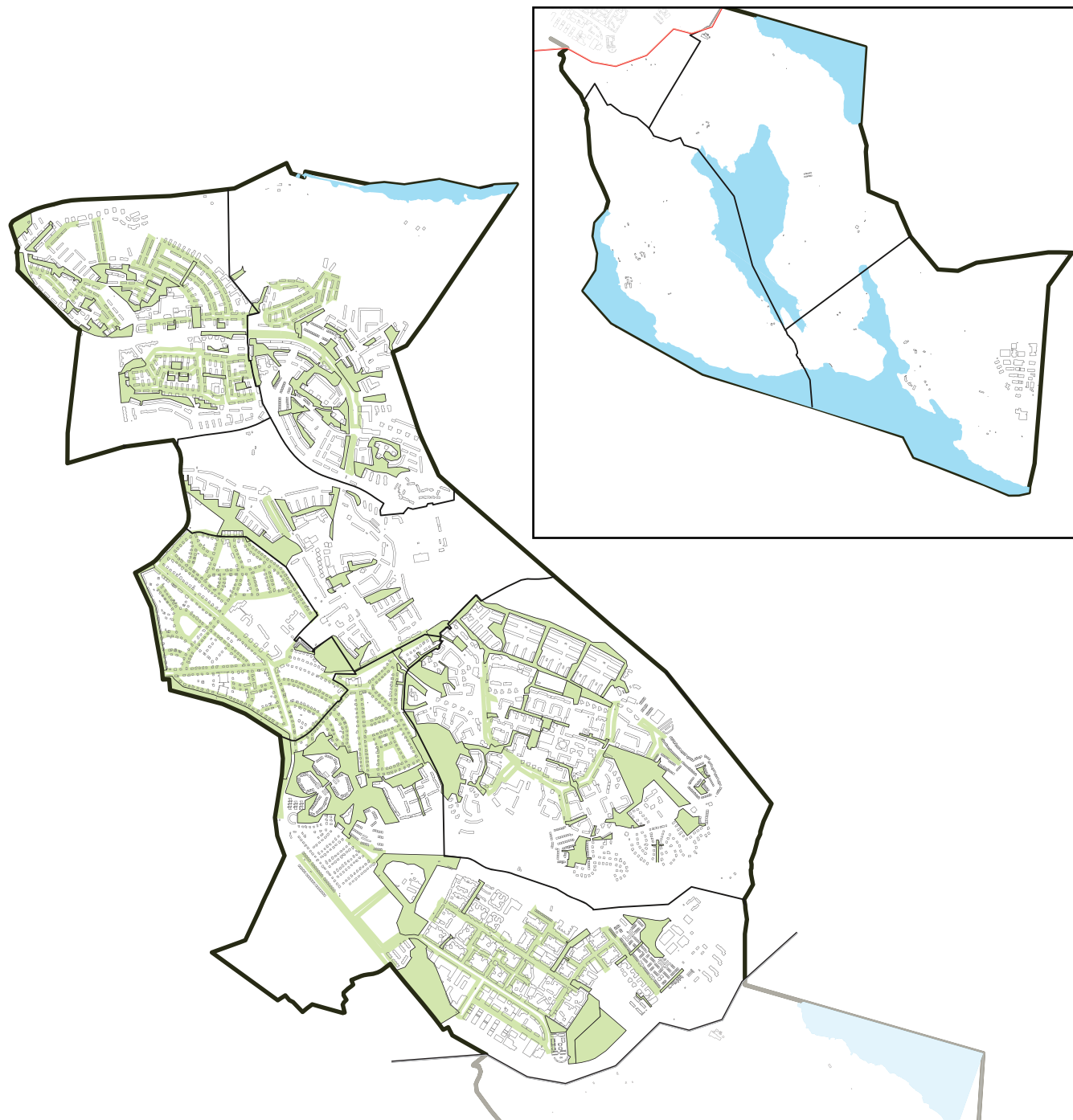
Annat grönområde

Alla offentliga grönytor som inte kan klassas in under friluftsområde, stadsdelsparker eller parker.

Analyskartan visar att alla stadsdelar har en hög tillgång på bostadsnära natur. Den bostadsnära naturen erbjuder många gånger fina utblickar och närrekreation till de boende omkring.

De kvalitativa riktlinjerna för analyskartan:

Staden har inga kvalitativa riktlinjer för annat grönområde och bostadsnära natur, därför redovisas inga avstånd på analyskartan.

Analys upplevelsevärden

Vilken upplevelse som en person får av en park skiljer sig åt mellan individer, men det finns vissa företeelser som har stor betydelse för vilken karaktär en plats har. Stadens invånare behöver ro och avkoppling, men också mötesplatser och aktivitetsytor.

På denna sida presenteras de upplevelsevärden (även kallat sociotopkvaliteter) från Sociotopkartan som förekommer i Skarpnäck.

Olika människor har även olika möjligheter att förflytta sig och ta sig mellan stadens parker och naturområden. Upplevelsevärdena som efterfrågas av de yngsta och de äldsta invånarna är därför de som bör finnas närmast bostaden. I Stockholms parkriktlinjer finns avstånd som är kopplade till respektive upplevelsevärde. Detta är ett stöd i stadens arbete för att se vilka värden som förekommer i ett område, och vilka värden som kan behöva utvecklas. I parkplanens andra del listas samtliga upplevelsevärden för respektive plats.

Upplevelsevärden

Strandbad Officiella strandbad anlagda av kommunen som löpande tar vattenprover. Ej bassängbad utomhus.

Utomhusbassäng

Utomhusbad, kan även vara avgiftsbelagd.

Blomprakt

Rik blomning, trädgårdsodling, koloniområde, botanisk trädgård, blomplantering.

Bollek

Lek med boll på mindre ytor (oftast minst 500 kvm), t.ex. boule, fotboll, basket, landbandy.

Bollspel

Lek med boll på större plana ytor. Lagfotboll, rugby, brännboll, cricket, landhockey. I detta fall är det ytan som är det viktiga, jämfört med ”bollek”. Bollidrotter på mindre yta som framförs organiserat blir fortfarande ”bollek”, exempelvis basket.

Båtliv

Möjlighet att se eller själv delta i aktivt båt- och kajliv, småbåtshamn, båtuppläggningsplats, brygga.

Djurhållning

Möjlighet att titta på andra tamdjur än katter och hundar (4H-gård eller parklek med djur, som kaniner, minigrisar, höns, får eller hästverksamhet).

Evenemang

Plats för teater, musik eller motionsevenemang samt festivaler, cirkus, valborgs- och midsommarfirande. Vanligtvis större öppna gräsytor eller mer specialiserade platser likt utomhusteatrar.

Möjligheten att fiska och meta (tillgänglig strand eller kaj. Rent fiskrikt vattenområde).

Folkliv

Ofta många människor och myllrande folkliv. Här ligger betoningen på myller. Att en fotbollsplan är relativt välanvänd betyder inte att den har folkliv, eftersom det inte myllrar av folk. Folklivet kan vara säsongsbetonat eller endast pågå vissa tider av dygnet eller någon specifik dag i veckan.

Grillning

Iordningställd grillplats (platser där grillning i egen grill ofta förekommer kartläggs som solbad/picknick).

Grön oas

Alla sociotoper som har en större andel grönska, d.v.s. alla utom kajer och torg med endast lite grönt. Minst 300 kvm.

Hjullek

Möjligheten att åka skateboard, bmx, kickbike eller in-lines på ramp eller bana.

Lekplats

Barns lek med redskap, t.ex. gräva, hoppa, klättra, springa på gräs eller på grus. Storleken på platsen har mindre betydelse, bara det är iordningställt.

Löpning

Förekomst av belyst och iordningställt motionsspår. Betoning på belyst och iordningställt för löpning, inte GC-vägar.

Naturlek

Barns möjligheter till naturlek, dvs. att klättra i träd, på berg, krypa i buskage eller dylikt. Dessa platser kräver minst ca 0,2 hektar sammanhängande yta.

Odla i koloniträdgård eller fritidsträdgårdar. Även stadsodling. Ej jordbruk.

Parklek

Bemannad lekplats.

Picknick/ solbad

Trivsamt plats för picknick och/eller solbad.

Exempelvis gräsytor, klippor eller sittmöjligheter i sollägen.

Promenad

Flanerande, strövande, hundrastning, jogging dagtid (till skillnad från löpträning, nedan), cykling på gång- och cykelvägar.

Pulkaåkning

Möjligheten att åka pulka i sluttning.

Ridning

Möjligheten att rida (Ridstigar i större friområden eller ridbanor. Nära ridstall)

Rofyllighet

Möjlighet till avkoppling, avskildhet och tystnad, att vara ifred. Bör ej vara bullrigare än 50 dB(a).

Sitta i solen

Parkbänkar som är solbelysta minst 4 timmar under vårdagjämning.

Skidor

Möjligheten att åka skidor. (Natur- och frilufts-områden, öppna gräsfält, insjöar, fjärdar, minst 5 ha.)

Skogskänsla

Upplevelsen av stor tyst skog, plocka bär och stor

rymlighet. Detta betyder att det inte får vara alltför många användare per ytenhet. Storleken på ytan är också viktig.

Skridsko

Möjlighet att åka skridskor utomhus på vinterhalvåret. Spolad isplan, rink eller plogad skridskobana på intilliggande sjö.

Torghandel

Förekomsten av torgstånd med försäljning av blommor, grönsaker och prylar.

Utegym

Plats för hopp, kast och banlöpning. Kräver anläggning, inte bara tillräcklig grönyta. Allmänt tillgängliga utegym.

Uteservering

Förekomsten av café eller kiosk med uteservering. Kräver stadigvarande lokaler

Överblick över landskapet eller stort vatten samt känslan av stor rymd. Lång siktlinje.

Vattenkontakt

Kontakt med lite större vattenyta. Kan vara sjöar, större dammar (minst 2500 kvm) eller kustlinjen.

Vattenlek

Plaskdamm, sandvattenlek, duschar eller annan typ av rinnande/sprutande vattenlek.

Naturupplevelse/ vild natur

Besökare har upplevelsen att platsen består av ”riktig” natur som inte är förvanskad/alltför påverkad/mer påverkad av människan. Förekomsten kräver större sammanhängande områden med ”naturupplevelse”.

Faktaruta parkriktlinjer

Stockholms parkriktlinjer togs fram 2006, och reviderades 2012, som stöd för att säkra rekreativa kvaliteter i grönstrukturen. De omfattar tillgång och parkstandard. De kvaliteter som ingår i parkriktlinjerna finns kartlagda i Stockholms sociotopkarta.

Inom 200 meter:

Grön oas, lek (naturlek eller lekplats), område med god ljudkvalitet, sitta i solen, promenader.

Inom 500 meter:

Blomprakt, bollspel/bollek, parklek, picknick, pulkaåkning.

Inom 1000 meter, eller enkelt nåbart med kollektivtrafik:

Bad (utomhusbad), djurhållning, odling, löpträning, skogskänsla, utsikt, vattenkontakt, vild natur, skridskoåkning.

Andra kvaliteter som värderas högt av Stockholmarna:

Båtliv, evenemang, folkliv, ridning, torghandel, uteservering, fiske, skidåkning.

Avstånd

Ett avstånd på ca 200 meter innebär 6-7 minuters promenad för ett litet barn eller någon som går lite långsamt, vilket är en viktig gräns för vardagsrekreation. Större avstånd har visat på kraftigt minskad användning. I Grönare Stockholm definieras parkriktlinjer för de upplevelsevärden som bedöms vara värdefulla för människors vardagsliv.

Tillgångsanalyserna på följande sidor presenterar stadsdelsområdets upplevelsevärden med avståndsmarkeringar som är baserade på stadens parkriktlinjer. Parkriktlinjerna och avstånden som är listade i tabellen ska användas i arbetet med att analysera och utveckla Stockholms parker och naturområden. Andra kvaliteter som värderas högt av stockholmarna är båtliv, evenemang, folkliv, ridning, torghandel, uteservering, fiske och skidåkning. Avstånden till bullerkällor som vägar spelar en stor roll för hur parkerna och naturområdena upplevs. Därför ligger även bullerkartan till grund för följande analyskartor.

Ytor

Förutom upplevelsevärdena i stadsdelsområdets park- och naturmark har även ytor som förvaltas av Idrottsförvaltningen inkluderats i analysen. I Skarpnäck består dessa ytor av bokningsbara idrottsplatser och bollplaner. Anledningen att de inkluderats i analysen är att de i viss mån erbjuder spontanidrott när planerna inte är bokade.

Stadsbyggnadskontorets tillgångsanalyser

Under år 2015 genomförde Stadsbyggnadskontoret övergripande GIS- analyser av park- och naturtillgången i staden. Till en viss del skiljer sig Stadsbyggnadskontorets analyser från tillgångsanalyserna som presenteras på följande sidor

i denna parkplan. Olika ingångsvärden och metoder medför att de slutliga resultaten avviker från varandra.

En viktig orsak till skillnaderna är att i Stadsbyggnadskontorets analys kan ett upplevelsevärde som till exempel bollspel vara knutet till en hel park trots att värdet kanske bara finns i ena änden av parken. Analysmetoden ger en god generell bild från en storskalig nivå. I denna parkplan har upplevelsevärdena knutits till de specifika platserna där de förekommer vilket ger en mer detaljerad bild på stadsdelsnivå.

Analysens resultat för Skarpnäckbornas tillgång till upplevelsevärden är sammanställd i faktarutan. I parentes kan man se hur värdet står i förhållande till staden som helhet.

Stadsbyggnadskontorets analyser (2015)

Skarpnäckbornas tillgång i förhållande till staden som helhet (i parentes).

89% (83%) når grön oas inom 200 meter

88% (77%) når lekplats/ naturlek inom 200 meter

68% (62%) når promenadområden inom 200 meter

84% (65%) når rofylld plats inom 200 meter

38% (62%) når blomprakt inom 500 meter

100% (93%) når bollspel inom 500 meter

36% (39%) når parklek inom 500 meter

81% (81%) når picknick/solbad inom 500 meter

43% (56%) når pulkaåkning inom 500 meter

45% (30%) når odling inom 500 meter

Tillgångsanalyser

Blomprakt (500 m)

Blomprakt är ett uppskattat element i stadens parker och naturområden. Analysen inkluderar även koloniområden som har allmänna gångvägar och allmänna platser med större planteringar av perenner och sommarblommor. Blomprakt tillför estetiska och rekreativa värden till stadens utemiljöer. Blommorna ger dessutom möjligheten att följa årstidernas växlingar.

I analysen har inte privata trädgårdar och bostadsgårdar inkluderats. Inte heller blommande ängsmarker, buskage eller träd som slån, rhododendron, syren och körsbär, som kan bidra till upplevelser av blomprakt.

Tillgången på blomprakt i Skarpnäck är främst försedd genom parkurnor på torgen vid tunnelbanestationerna. Platser där det finns frodiga perennplanteringar är fickparkerna Galgplatsen i Hammarbyhöjden, Willy Brandts park i Björkhagen samt De gamlas Lund i Enskededalen.

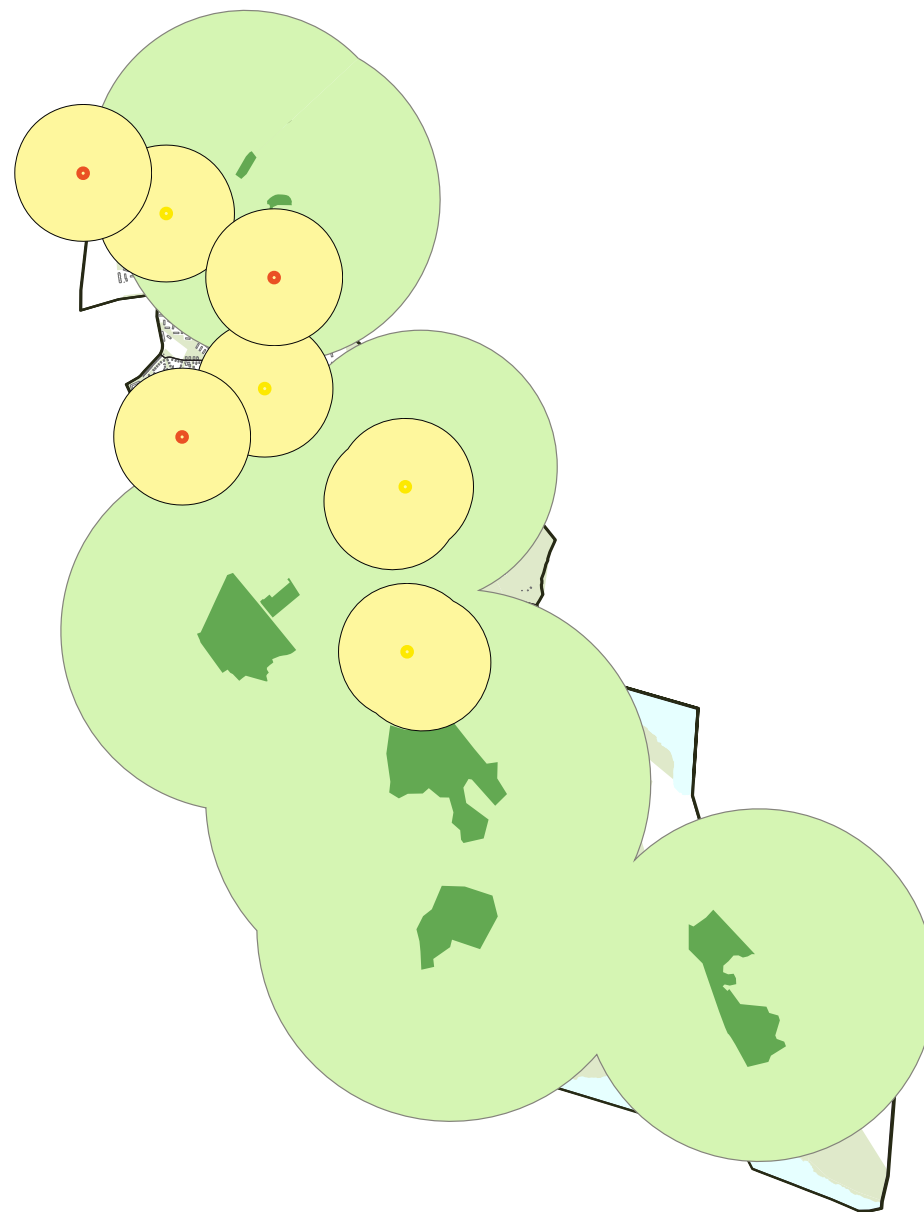

Blomprakt i Bagarmossens centrum.

Teckenförklaring

- Blomsterprakt 500 m
- Blomsterurna
- Perennrabatter
- Odling 1000 m
- Koloniområde

Parkriktlinjer :
Blomprakt inom 500 meter.
Odling inom 1000 meter
eller enkelt nåbart med
kollektivtrafik.

Odling (1000 meter)

Analyskartan visar tillgången på odlingar i form av koloniträdgårdar och offentliga perennplanteringar. Det finns även brukaravtal med medborgare för odling på några platser inom stadsdelsområdet.

Koloniträdgårdarna erbjuder möjligheten till egen odling för privatpersoner. Trycket på att få odla på stadens koloniträdgårdar är ofta högt. Köerna är långa och endast ett fåtal medborgare kan få en egen koloniträdgård eller kolonilott.

Möjligheten att odla kollektivt på parkmark stärker den sociala samhörigheten och skapar ett lokalt engagemang i området. Samtidigt bryr sig flera människor om sin närmiljö och tryggheten ökar.

Blommorna och fruktträden som kommer med odlingsmöjligheterna är positiva för stadens biologiska mångfald och för pollineringen. Dessutom kan odlingen bidra till en ökad folkhälsa och ha en pedagogisk inverkan eftersom det kan få människor att reflektera kring bland annat matproduktion och närodling.

Genom att utveckla stadsdelsområdets möjligheter till odling främjas den biologiska mångfalden och den totala folkhälsan. Initiativ från odlarföreningar gällande brukaravtal för stadsodling eller kollektivodling bör därmed uppmuntras på lämpliga platser.

Skarpnäcks stadsdelsområde har en ovanligt hög tillgång på koloniträdgårdar, men även här är väntetiderna långa. Innan Hammarbyhöjden byggdes ut under 1930-talet var även stora delar av dessa områden använda till odling av stadsborna.

När staden växte utåt, anlades även fler koloniträdgårdar längre ut och efter krigsåren tillkom flera koloniområden i stadsdelsområdet. I Björkhagen ligger Björkhagens Fritidsgårdar och Hammarbyhöjdens Fritidsgårdar. I Kärrtorp

En joggingtur uppför Hammarbybacken belönas med en vidsträckt utsikt.

finns Dalens Koloniförening gränsande till Enskededalens norra kant. I Skarpnäcks gård och Orhem finns Pungpinans fritidsträdgårdar (bildad 1985), Föreningen Skarpnäcks Fritidsträdgårdar, Koloniträdgårdsföreningen Skarpnäck, Listuddens Koloniträdgårdsförening (anlagd 1944), Föreningen Täppans Fritidsträdgård och Koloniföreningen Odlaaren (anlagd 1952), Koloniträdgården Eken (anlagd 1953), Orhems Koloniträdgårdsförening, Orhems Fritidsträdgårdar Trekanten och Drevvikens Fritidsträdgårdar. I Skrubba ligger Skrubba Koloniträdgårdsförening.

Naturupplevelse (1000 meter)

I parkriktlinjerna står att upplevelsevärdena skogskänsla och vild natur ska finnas tillgängliga för invånarna inom en km. Då Skarpnäck har två stora

naturreservat, liksom även flera andra friluftsområden är denna riktlinje uppfylld för hela området.

Utsikt (1000 meter)

Staden innehåller en mängd landformer som präglar dess identitet och stadsbild. Utsikt är en värdefull rekreativ tillgång som ger en bättre förståelse för landskapet. Höjder, kajer och stränder är utpekade som särskilda landskapselement med möjligheten till utsikt.

Tillgången på utsikt är beroende av landskapets topografi och bebyggelse. Utsiktsplatserna är populära för platser för bland annat picknick, sitta i solen och promenad.

Analyskartan visar att Skarpnäck har flera platser med möjlighet till utsikt. Hammarbybacken är den mest spektakulära utsiktsplatsen, där hundratals människor samlas på nyårsnatten för att se ut på fyrverkerierna över staden.

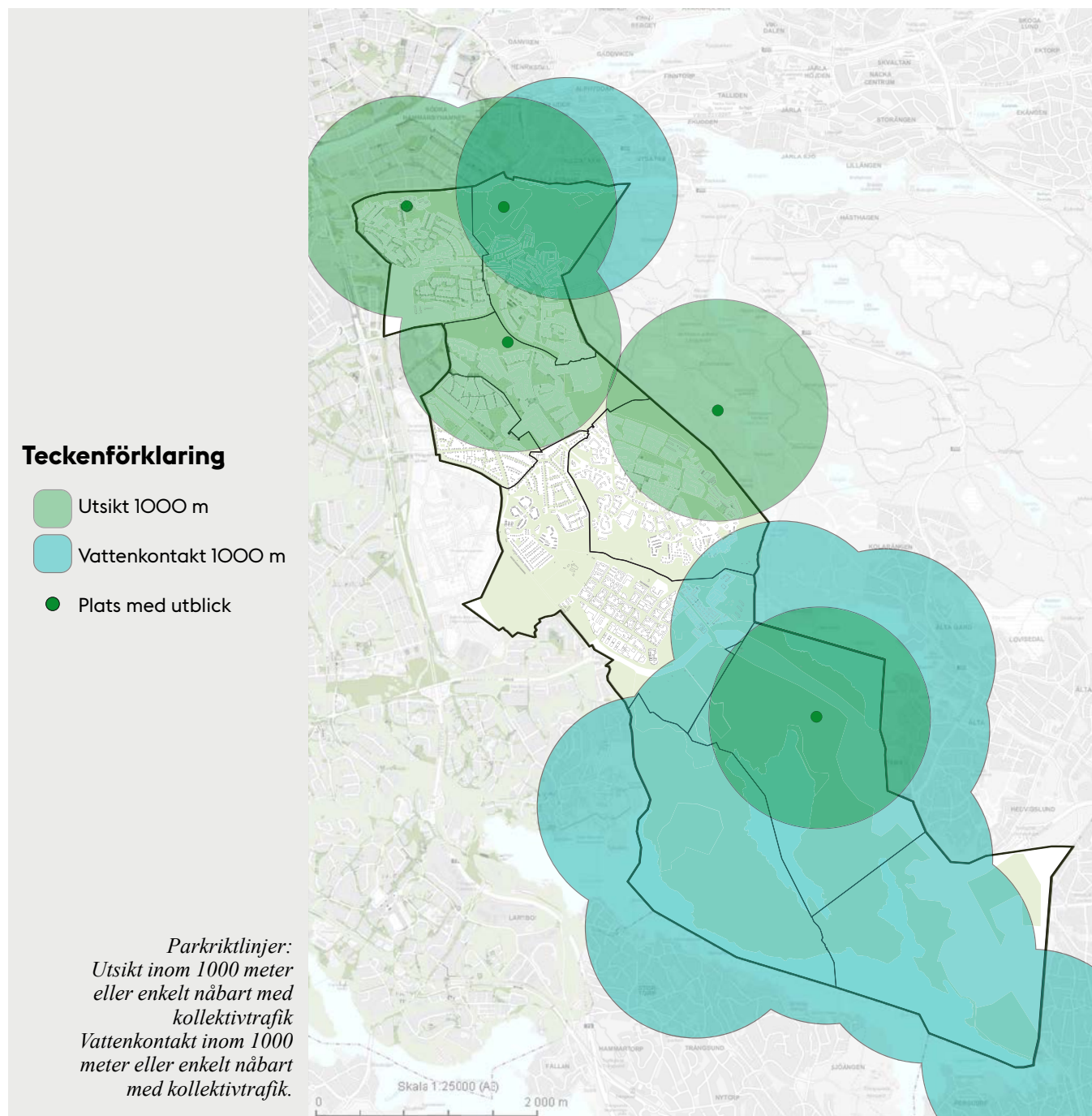
Nytorps gårde är en viktig plats för utsikt, där siktlinjerna längs den öppna dalgången ger en känsla av rymd och horisont. Även större vatten ger möjlighet till utsikt över en öppen yta och låter blicken vandra ut över det omgivande landskapet. Från fornborgen vid Flaten med flera bergknallar runt sjön finns fantastiska vyer.

Vattenkontakt (1000 meter)

Vattnet är en av stadens starkaste karaktärsdrag och är en bidragande faktor till att Stockholm är en så attraktiv stad att bo och leva i. Längs stadens strandlinjer finns kajer, klippor, bryggor, badstränder och vegetationsklädda stränder. Stadens vattenområden är värdefulla för såväl rekreation som ekologiska funktioner. Vattenkontakt syftar till kontakt med en större vattenyta.

Staden har goda förutsättningar att bevara och utveckla den blå strukturen. Den allmänna tillgängligheten till stränder och vattenkontakt är en unik tillgång samtidigt som det fortfarande finns stora utvecklingsmöjligheter.

Vattenkontakten är en värdefull tillgång. I Skarpnäck finns Flatensjön och Drevviken i områdets södra del. I nära anslutning till stadsdelen finns Söderbysjön, Ältasjön, Sicklasjön och Hellasgårdens friluftsområde vid Källtorpssjön. För att områdena ska kunna nyttjas av alla är det viktigt att tillgängligheten ökar. Samtidigt är det av stort värde att promenadstråk längs strandlinjer hänger samman och bildar en struktur av attraktiva och rekreativa promenadstråk.

Tillgångsanalys Lek

För barnen i den täta staden är det av stor betydelse att trafikens effekter som buller, föroreningar och framförallt barriärer minskas och överbryggs så att en god tillgång på lekområden kan säkerställas. En grundläggande förutsättning är även att ytorna i sig är trafiksäkra och trygga.

I Skarpnäck finns många platser som erbjuder olika typer av lek. Eftersom det är svårt att mäta tillgången till olika typer av lekplatser är endast de anordnade lekplatserna med lekutrustning inkluderade i denna analys.

Naturlekplatser omfattar ett naturområde med höga lekvärden och saknar anlagda lekplatser. Dessa har därmed utgått från tillgångsanalysen. Även skol- och förskolegårdar som går att leka på under kvällar, helger och lov är inte inkluderade i analysen. Dessa är utmarkerade i separat karta.

Lekplatserna är relativt jämnt fördelade över stadsdelsområdet. Bristområden finns främst i norra delen av Bagarmossen. I Skarpnäcks södra kant finns inga lekplatser, men dessa områden innehåller industriverksamheter. Även norra delen av Enschedalen saknar offentliga lekplatser.

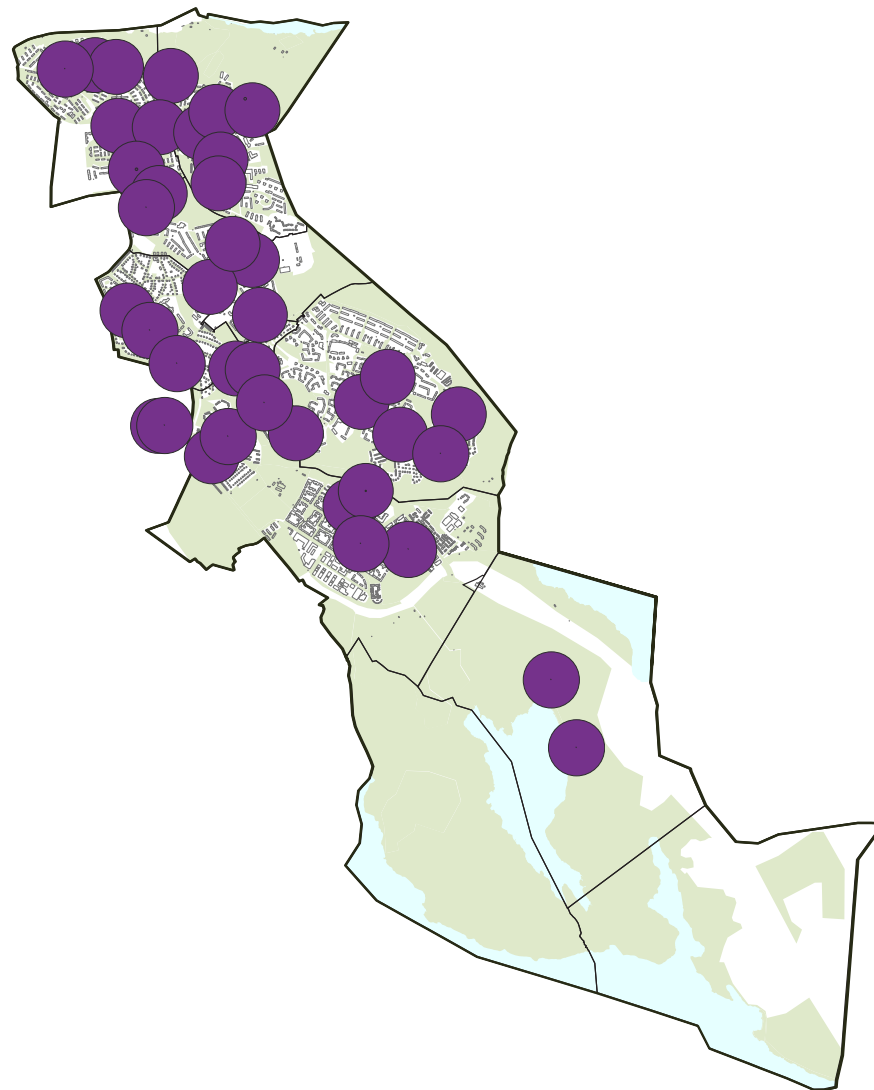
Det finns fyra större lekparker i stadsdelsområdet. Dessa är nyupprustade Peters park i Björkhagen, Skarpaby på Skarpnäcksfältet, Brödkaveln i Bagarmossen och Fyren i Kärrtorp där det även finns en öppen förskola.

Varje år genomförs en säkerhetsbesiktning av samtliga anlagda lekplatser. Flera av lekplatserna är i behov av upprustning. I takt med att Skarpnäck växer är det viktigt att säkerställa tillgången och kvaliteten på lekområdena.

Teckenförklaring

 Lekplatslek 200 m

*Parkriktlinjer:
Lek (naturlek eller lekplats)
inom 200 meter.*

Tillgångsanlys för sociala aktiviteter i park och natur

Sociala aktiviteter och folkliv stärker gemenskapen och är enligt handboken högt rankade av speciellt ungdomar och unga vuxna.

Parker kan många gånger vara viktiga sociala mötesplatser, och på flera ställen i finns det möjlighet att anordna evenemang i parker.

I parkriktlinjerna anges avståndet 500 meter till möjlighet till picknick. I analyskartan har stadsdelsområdets anordnade grillplatser markerats som en indikator på var det finns goda möjligheter för att samlas och äta en gemensam måltid i parkmiljö. Varje plats med en gräsmatta går att slå ut en filt och äta picknick på, men i Skarpnäck är det framförallt Nytorps gårde och Bergholmsparken som fungerar som populära samlingsplatser där det samlas människor sommartid för att äta medhavd mat, spela brännboll och umgås.

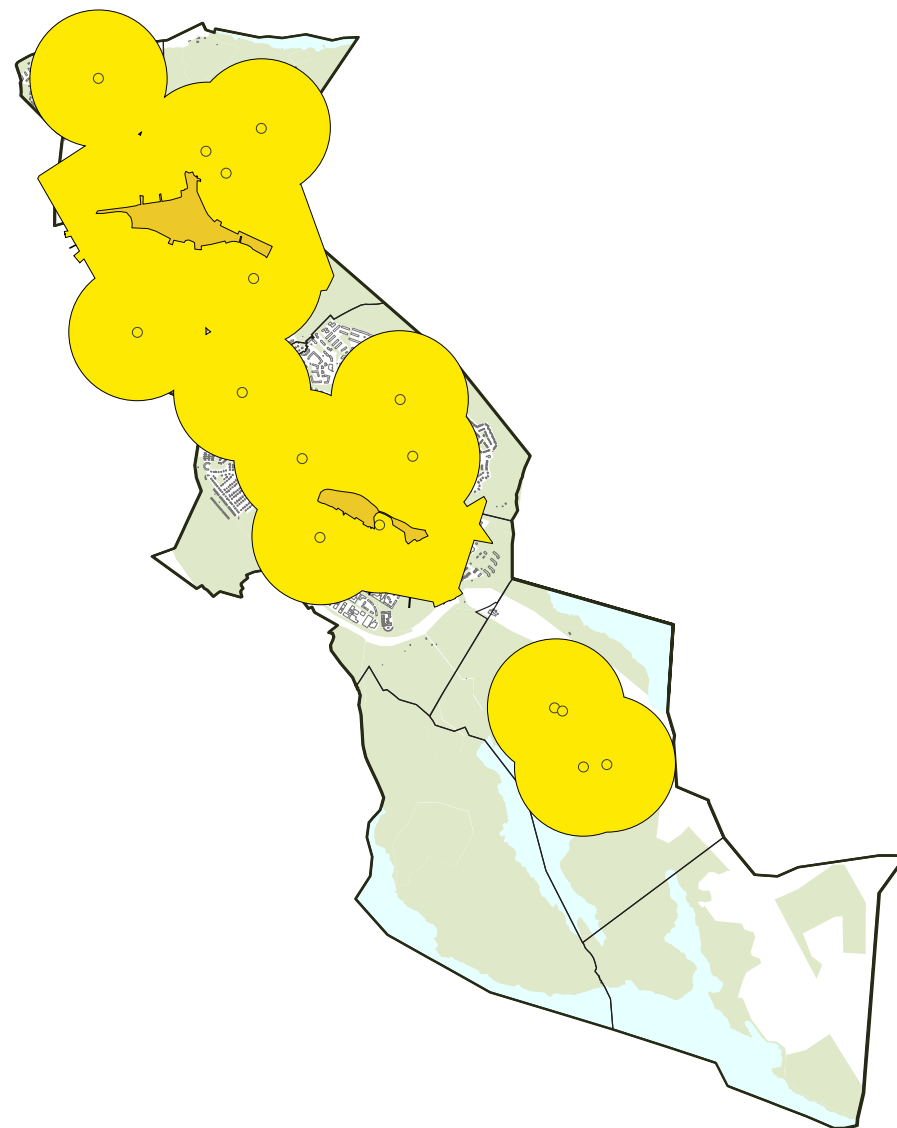
Evenemangsplatser är positiva inslag i staden som möjliggör att stora folkgrupper kan samlas och umgås. Staden har inga riktlinjer för avstånd som är lämpligt i parker där det går att anordna evenemang.

Utsikt mot Söderbysjön som ligger i Nackas del av naturreservatet, men som är en stort tillgång för invånarna i Skarpnäck

Teckenförklaring

- Picknick 500 m
- Grill
- Dalstråspark med öppen gräsyta

*Parkriktlinjer:
Sitta i solen inom 200 meter.
Picknick inom 500 meter.*

Tillgångsanalys bad (1000 meter)

Med bad avses utomhusbassänger och officiella strandbad som är anlagda av kommunen som löpande tar vattenprover. I analyskartan ingår även plaskdammar.

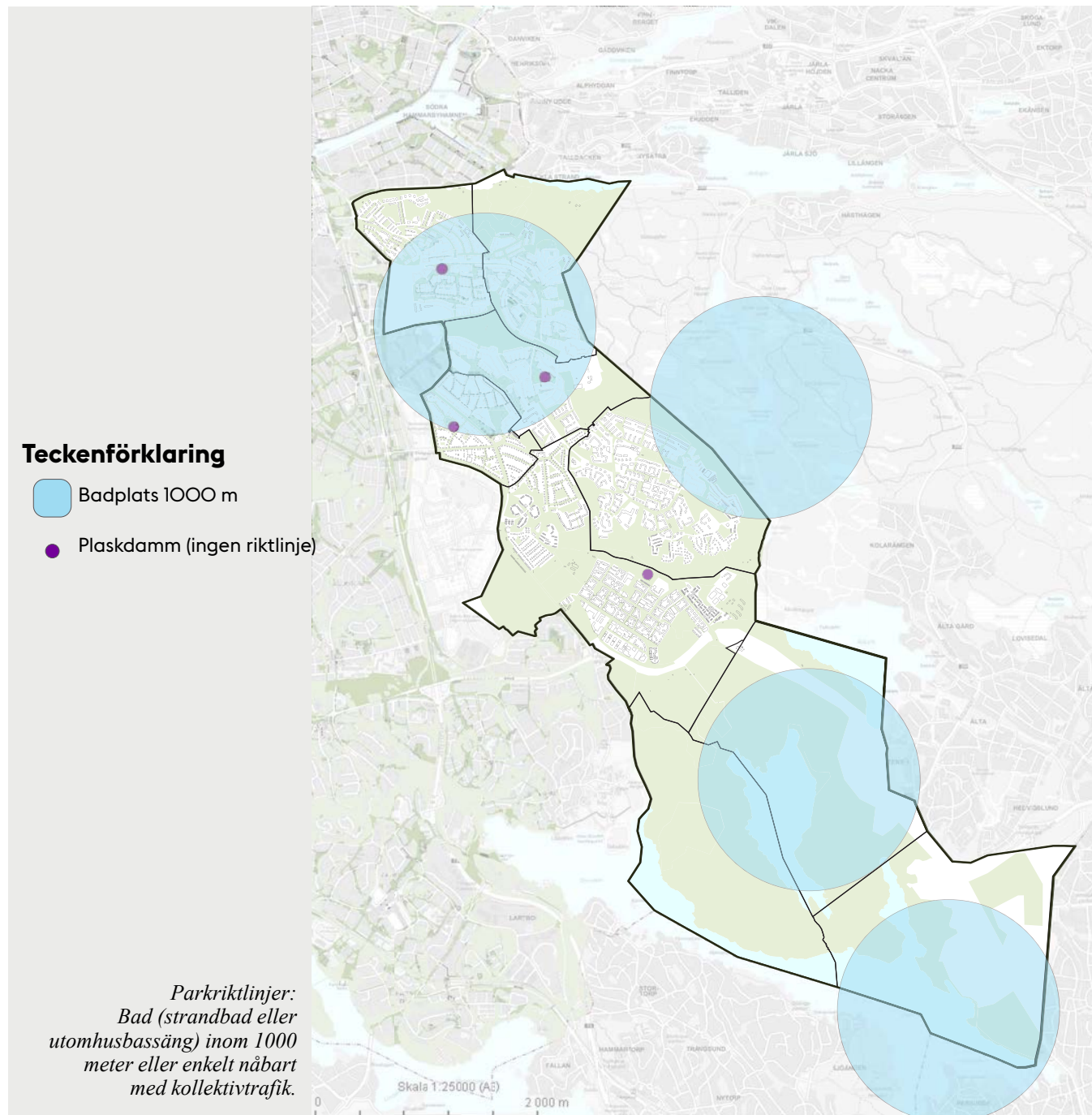
Skarpnäck har flera allmänna badplatser som uppfyller dessa krav. Badplatser inom stadsdelsområdets gräns finns Flatenområdet med en långsträckt strand med flera badmöjligheter. Flatenbadet invigdes redan 1935 efter ritningar av arkitekten Paul Hedqvist. Friskvården fick en ökad betydelse på 1930-talet då badbussar rullade från staden och närbelägna kommuner med sommarlediga barn. Badanläggningen innehåller en stor sandstrand, flera bryggor, hopptorn och servering.

Vid Skrubba finns en fin badplats med strandbad och klippor. På Nytorps gårde finns en bassäng på 25 meter och en plaskdamm.

I kartan är även badplatsen i Söderbysjön markerad då den är en viktig målpunkt för invånarna i Skarpnäck.

I analyskartan är även plaskdammar utmarkerade eftersom de innehåller höga lekvärden för mindre barn. Med plaskdamm avses en damm där barn kan bada och plaska utomhus. Dammen ska vara max 0,3 meter djup och ha en reningsanläggning. I Skarpnäck finns fyra plaskdammar. Parker med plaskdammar är Tidaholmsparken i Hammarbyhöjden, Fyren i Kärrtorp, Magnebergsparken i Enskededalen samt i Skarpaby i Bergholmsparken. För plaskdammar har staden inga riktlinjer, därför redovisas inga avstånd på analyskartan.

Längs Sicklasjön finns informella badplatser vid klippor. Dessa kan dock inte ersätta de offentliga badplatserna eftersom bland annat vattenkvalité och botten inte kontrolleras. De informella badplatserna saknar även toaletter och är ofta belägna i en otillgänglig terräng.

Vid stadens officiella strandbad och plaskdammar är hundar förbjudna. För att hålla en god badvattenkvalitet är det viktigt att strandbadens och plaskdammarernas besökare tar sitt ansvar för att undvika nedskräpning och förhindra att föroreningar hamnar på stranden eller i vattnet.

Tillgångsanalys Motion och idrott

Motion, idrott och hälsa är grunden för invånarnas välbefinnande och är därmed viktiga element i den fysiska planeringen. I Skarpnäck finns flera platser som erbjuder motion, idrott och samtidigt har höga sociala värden för människor i olika åldrar.

Enligt stadens riktlinjer ska invånarna inte ha längre än 200 m för att kunna promenera i en grön miljö. Alla stadsdelar i Skarpnäck har en grön karaktär, och det finns gott om promenadstråk. Dessa redovisas inte i kartan.

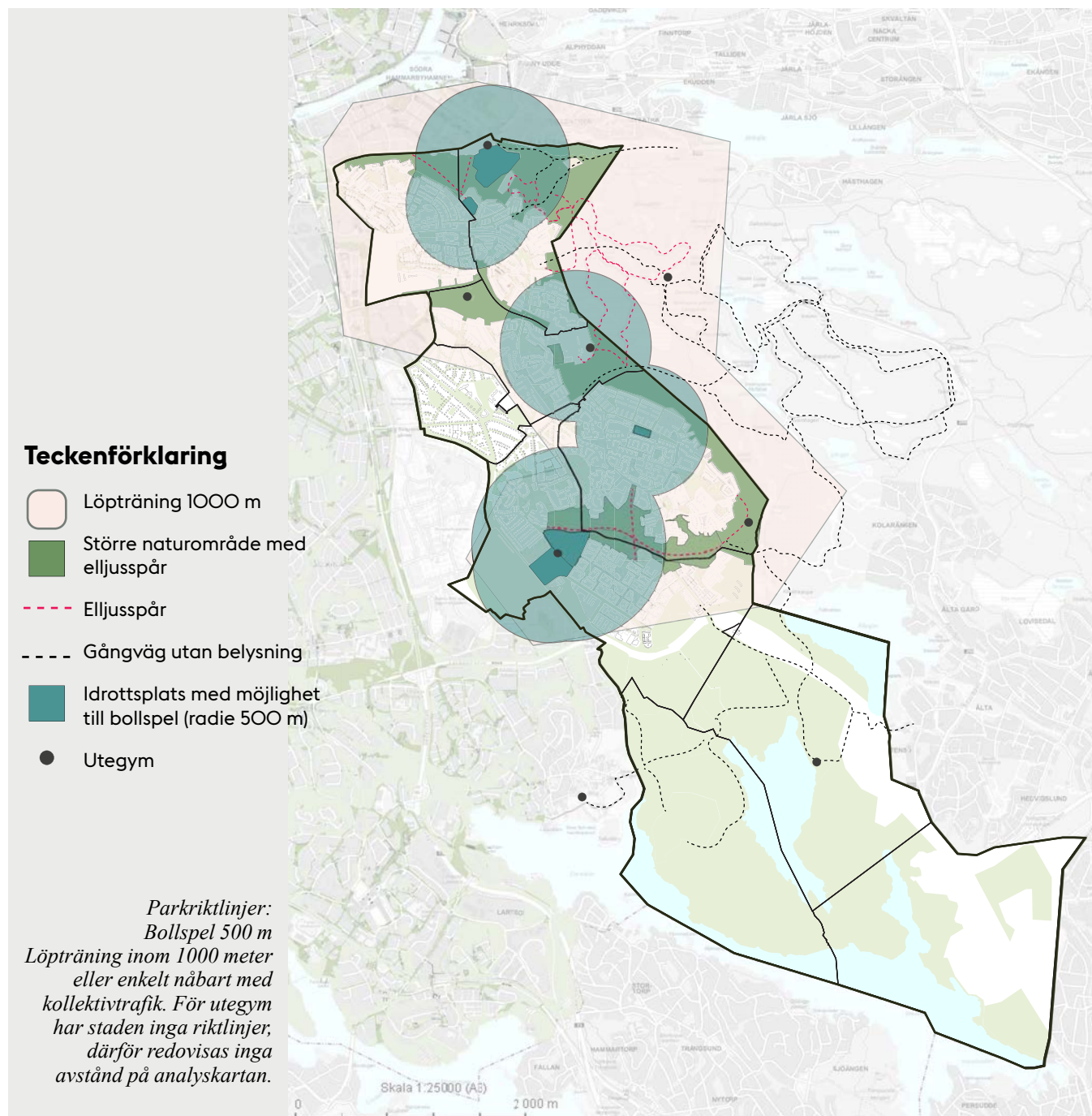
Löpträning (1000 meter)

Löpträning avser möjligheten att springa längs ett belyst och iordningställt motionsspår.

I Nackareservatet finns många motionsspår med belysning varav flera har en entré mot bebyggelsen i Skarpnäck.

Genom Bagarmossenskogen finns det belysta vägar, som används för promenader och jogging. Mindre och närliggande park- och naturområden kan tillsammans erbjuda goda möjligheter till löpträning om de kompletterar varandra och bildar gröna stråk.

Det finns flera idrottsplatser i området. Dels är Hammarbybacken en populär plats för träning av olika slag, bland annat finns här anordningar för mountainbikeåkning och även skidåkning vintertid.

De bokningsbara bollplanerna är markerade eftersom de är en viktig tillgång för många boende i stadsdelsområdet, som exempelvis barn som är engagerade i organiserad idrott.

Genom att utveckla stadsdelsområdets möjligheter till motion och idrott främjas invånarnas fysiska aktivitet och den totala folkhälsan. Evenemang och medborgarförslag gällande motion och hälsa bör därmed uppmuntras.

Stora iordningställda idrottsplatser som sköts av idrottsförvaltningen är Hammarbyhöjdens idrottsplats, Kärrtorps idrottsplats, fotbollsplanen vid Bagarmossens skola samt Skarpnäcksfältets sportfält.

Vinteraktivitet

Det finns en mängd platser som lämpar sig för vinteraktiviteter i form av skidåkning, pulkaåkning och skridskoåkning. För att förlänga utomhussäsongen är det viktigt att uppmuntra vinteraktiviteter inom stadsdelsområdets park- och naturmark.

Skridskoåkning är något som enligt parkriktlinjerna bör finnas inom en kilometer för invånarna i staden. Med skridskoåkning avses möjligheten att åka skridskor på plana och isbelagda ytor. Ytan kan antingen vara en spolad isbana på en bollplan eller en naturisbana på en sjö. Då det finns flera sjöar i eller i närheten av stadsdelsområdet finns möjligheter att åka skridskor på naturis. På Kärrtorps IP spolas en rink, där allmänheten under vissa tider har möjlighet att åka skridskor.

För längdskidåkning finns inga riktlinjer, men det är en omtyckt aktivitet för många invånare i Skarpnäck. Det finns inga sträckor i området som spåras av stadsdelsförvaltningen, men i Nackareservatet samt vid den närliggande Hellasgården finns sträckor som spåras.

Tårtan i Bagarmossens centrum fungerar som rutschkana på sommaren och pulkabacke på vintern.

Genom att utveckla informationen om parkernas möjligheter och kvaliteter under vintertid kan vinteraktiviteter uppmuntras. Evenemang som ytterligare ökar intresset för vinteraktiviteter bör uppmuntras, till exempel tävling i att bygga snöskulpturer.

I Skarpnäck finns en av Stockholmsområdets få backar för utförsåkning. Redan 1919 anlades Hammarby hoppbacke väster om Hammarbybacken. Under 50-talet hade två små hoppbackar etablerats i slänten där dagens backe ligger. År 1988 togs nuvarande slalombacke i drift efter en höjning med tippmassor från olika byggnadsprojekt i Stockholm.

Idag sköts backen med liftarna av SkiStar, och är omtyckt av besökare från hela staden.

Utegygmet vid Flatenbadet.

Bollspel (500 meter)

Inom staden finns en mängd platser som möjliggör bollspel och bollek. I kartan markeras stadens fotbollsmål och basketkorgar som återfinns i stadens GIS-system.

Utöver dessa finns många fler möjligheter till bollspel och bollek av olika slag. I Bagarmossen finns två stycken tennisbanor, och i parkerna finns på vissa ställen möjlighet till volleyboll och boule.

Precis som motion och idrott bör bollspel främjas eftersom det bidrar till invånarnas fysiska aktivitet och den totala folkhälsan. Evenemang och medborgarförslag gällande fysisk aktivitet och hälsa bör därmed uppmuntras.

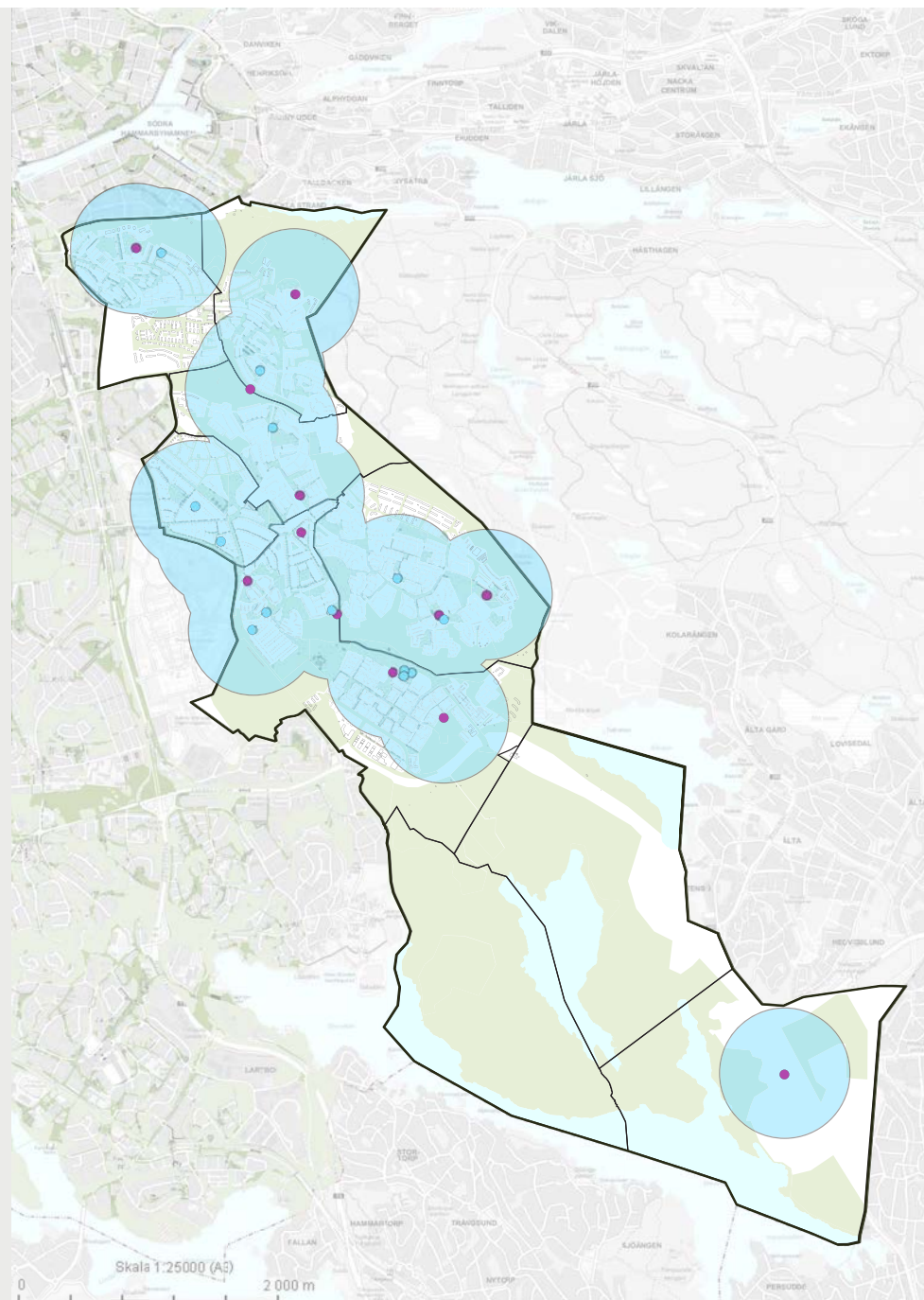

Blandning av bollsporter i Gåshällans park.

Teckenförklaring

- Bollspel 500 m
- Basketkorg
- Fotbollsmål

*Riktlinjer för analyskartan:
Bollspel/ bollek inom 500
meter.*

Analys övriga element

Tillgångsanalyserna har kompletterats med en kartering av hundrastområden och skolverksamheter på följande sidor. För avstånd till dessa element har staden inga riktlinjer.

Förskolor och skolor

Lekplatserna och naturlekplatserna utnyttjas mer eller mindre av barngrupper från områdets förskolor och grundskolor. Områdena och platserna som barngrupperna utnyttjar mer är i högre grad utsatta för slitage och trängsel.

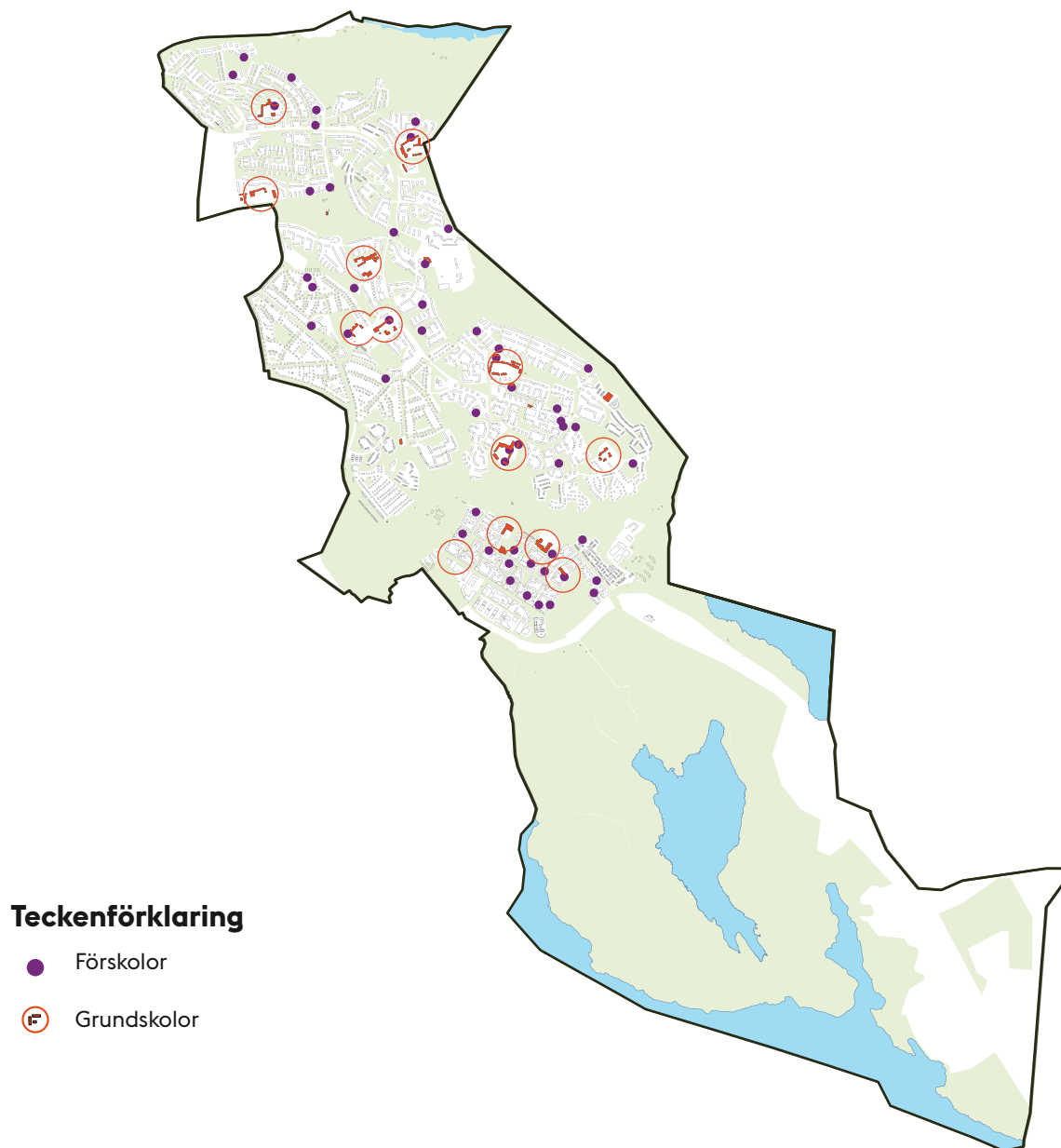
Parkmarken intill förskolorna och grundskolorna är en värdefull tillgång som kan utnyttjas av verksamheterna. I den växande staden tenderar förskolorna och grundskolornas gårdar alltmer att bli mindre i yta. Trots att den allmänna park- och naturmarken är en värdefull tillgång kan den inte ersätta verksamheternas gårdar utan bör planeras och användas som komplement till dessa.

Flera av skolorna och förskolorna i området ligger i direkt anslutning till parker. Det är positivt, då platserna befolkas och används. Samtidigt kan det innebära högre slitage samt att parken uppfattas tillhöra en verksamhet.

Det är viktigt att det finns möjlighet att tillgodose ett allt högre behov av parkmark vid förtätning i stadsdelen.

Ett nätverk av gröna stråk är också betydelsefullt eftersom det ofta knyter samman parker.

Information gällande förskolor och skolor uppdateras löpande på Stockholms stads hemsida.

*Tillgångsanalys förskolor och skolor.
Skala 1:25 000 (A4). Källa: Lantmäteriet.*

Hundrastning

Enligt stadens lokala föreskrifter ska hundar hållas kopplade på offentliga platser, med undantag för hundrastområden. Ett hundrastområde är ett utpekad naturområde eller en inhägnad hundrastgård.

En hundrastgård är ett mindre inhägnat och uppskyltat rastområde där hundar kan släppas lösa. Hundrastgårdarna bör vara placerade en bit ifrån bostadsbebyggelse eftersom hundskall kan uppnå höga bullernivåer och anses vara störande.

Ett hundrastområde är ett friare rastområde som inte är inhägnat. Där får hunden springa lös under förutsättning att man har den under uppsikt och att den kommer när man kallar på den. Hundägaren är alltid ansvarig för den skada som hunden kan vålla. Nedan listas ett antal punkter som är viktiga att tänka på:

- Perioden 1 mars till den 20 augusti bör man vara särskilt noga med att ha tillsyn över sin hund ute i naturen för att inte störa vilda djur med ungar.
- Tikar ska under tiden de löper vara kopplade när de vistas utanför inhägnade områden.
- Hundar får inte vistas inom vissa områden eller vid vissa badplatser. Närmare information om detta finns på stadens hemsida.
- Hundägarna ska alltid se till att deras hund inte orsakar skada eller obehag för andra.
- Stadsdelsnämnden har det övergripande ansvaret och beslutar om hundrastning inom sitt område.
- Skarpnäcks stadsdelsområde har flera hundrastområden.

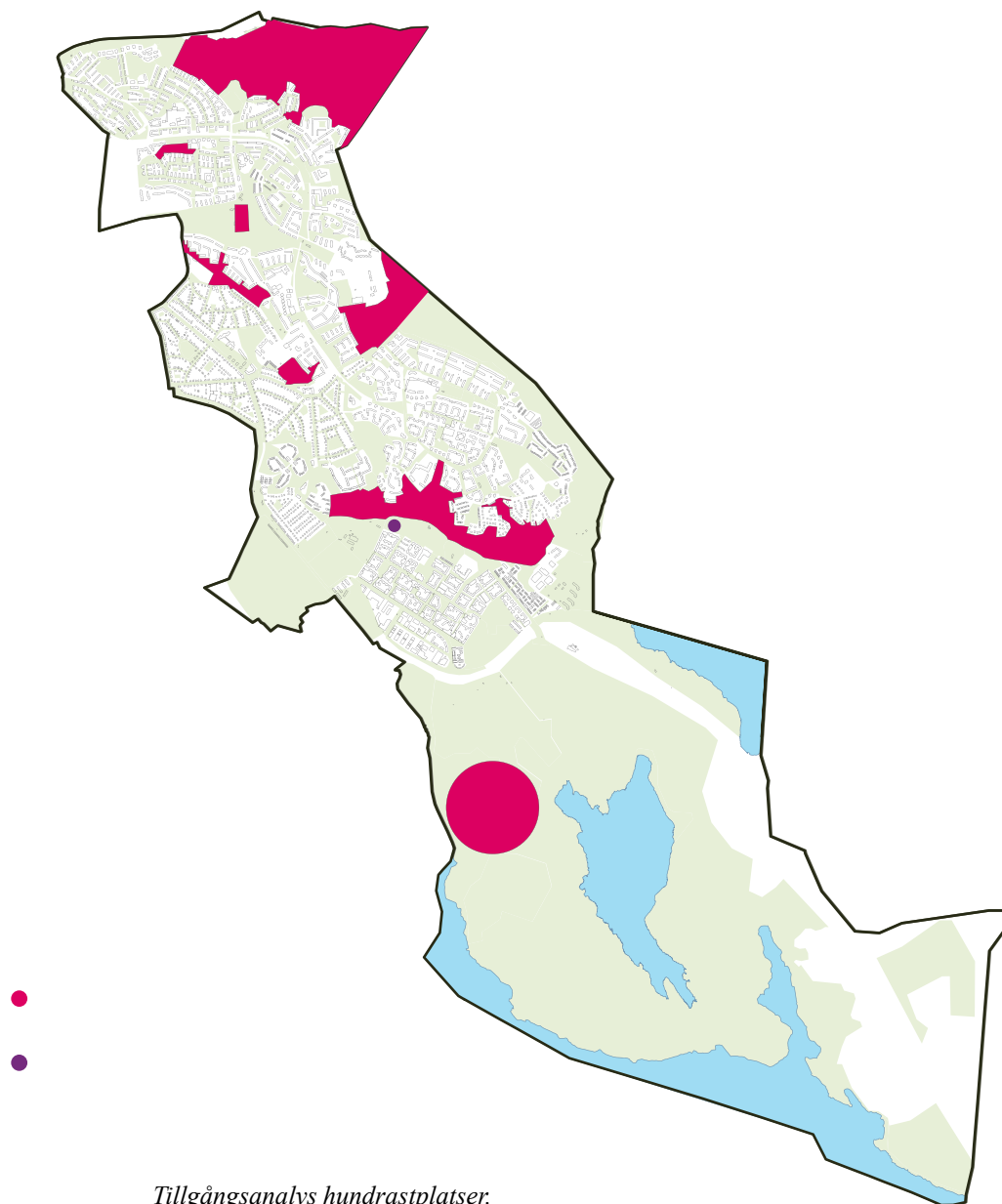
Hundägare hör till dem som använder grönområden och parker mest frekvent. Är man ute med sin hund måste man ha koll på de lokala föreskrifter som gäller. I hundrastområden får till exempel hundar gå lösa så länge ägaren har den under uppsikt och kan kalla in sin hund.

Hundrastplatserna i Skarpnäck ligger i

- Orhemsskogen i naturområdet mellan Orhems-
vägen (söder om Odlarens koloniområde) och
diakonanstalten Stora Sköndal.
- Bagarmossenskogen i naturområdet mellan
Sekreterarbacken och kommungränsen vid Ältaån.
- Kärrtorp - Södra Gränsbergets parkområde mellan
Sockenvägen och Skarpnäcks bollplan.
- Kärrtorps idrottsplats i skogsområdet mellan
Kärrtorps idrottsplats och kommungränsen.
- Kärrtorp - Norra Gränsbergets parkområde mellan
förskoletomten vid Karlsövägens förlängning och
Dalens koloniområde.
- Hammarbyhöjden i parkområdet mellan
Alingsåsvägen och tunnelbanan.
- Nytorpsskogen i skogsområdet öster om
Nytorpsbadet.
- Hammarbyskogen i skogsområdet från
Strahlenbergsgatans förlängning till
kommungränsen mot Nacka.
- Hundrastgården på Skarpnäcksfältet.

Kartan visar att hundrastområdena har en god
spridning över stadsdelsområdet.

Information gällande hundrastplatser uppdateras
löpande på Stockholms stads hemsida.

*Tillgångsanalys hundrastplatser.
Skala 1:25 000 (A4).
Källa: Lantmäteriet.*

Gröna stråk

Grönstrukturen har både en social och en ekologisk funktion, där den sociala grönstrukturen består av två delar, den formella och den informella.

Den formella strukturen utgörs av offentliga parker och naturområden medan den informella strukturen utgörs av resterande grönytor, som till exempel är privat eller ingår i ett verksamhetsområde. Tillsammans bildar den formella och informella strukturen ett nätverk av grönska.

En av de viktigaste funktionerna som grönskan i stadsdelen har för invånarna är de gröna stråk som bildar ett nätverk genom bebyggelsen, och möjliggör för människor att röra sig mellan målpunkter i vardagsnatur. Stråken varierar i storlek och utformning och består av allt ifrån bredare parkstråk till gång- och cykelvägar med gröna omgivningar. Även förgårdsmark och gatuträd är del av stadens sociala grönstruktur. Med attraktiva gröna stråk ökar tendensen hos människor att cykla och gå, istället för att ta bilen.

Den gröna stråken är ofta populära och uppskattade för bland annat promenader, hundrastning och löpning. Samtidigt sammanfaller de sociala värdena i de gröna stråken ofta med ekologiska värden och kopplingar. Även mindre gröna stråk kan vara av hög ekologisk betydelse och fungera som mindre livsmiljöer för olika växt- och djurarter.

Tydliga entréer liksom trygghetsskapande belysning kan underlätta för invånarna att röra sig i natur och parker under större delar av dygnet och året.

Stråken binder ihop

Stråken binder samman olika målpunkter samtidigt som de stärker kopplingarna mellan olika områden och stadsdelar.

Paternostervägen utgör ett av alla grönskande gaturum i Hammarbyhöjden.

Vissa stråk, som i skogsområdena, är tydliga och starka medan andra stråk är otydligare och svagare. De gröna kopplingarna i Skarpnäck varierar i storlek och utformning och innefattar allt ifrån trädkantade gator och förgårdsmark till smala parkstråk.

Gatuträd och förgårdsmark

Gatuträden och förgårdsmarken är viktiga delar av grönstrukturen. I Skarpnäck är stadsplaneringen till stora delar gjord under funktionalismen, vilket har gjort att flera av stadsdelarna har en rik grönska i gatumiljön. Denna gatugrönska hör ofta till allmän platsmark och sköts av stadsdelsförvaltningen. Utöver de kulturhistoriska värden som finns i de tidstypiska stadsplanerna i Hammarbyhöjden, Björkhagen och Kärrtorp har förgårdsmarken ofta höga sociala och ekologiska värden.

De trädkantade gatorna är karaktärsskapande och bidrar till att skapa rumslighet i gaturummet. Träden ger gaturummet en mjukare framtoning och en skala som bryter upp en långsträckt gata.

De gamla och värdefulla träden utmed stadsdelens gator och på förgårdsmarken utgör livsmiljöer för många växt- och djurarter samtidigt som de levererar flera ekosystemtjänster på en liten yta. Dagvatten tas omhand, grönskande träd bidrar till temperaturreglering, filtrering av partiklar i luften och koldioxidupptag.

Förgårdsmark har på vissa platser i stadsdelsområdet privatiserats på olika sätt. Gröna ytor har hårdgjorts. Det öppna gaturummet har möblerats med skjul för sophämtning. Prydnadsbuskar har tagits bort och staket avgränsar.

Gångvägar i naturmiljö

De gröna stråken består ofta av parkvägar och gångbanor genom naturmiljö. En del av dessa gångvägar är smala smitvägar mellan bebyggelse, medan andra är större naturområden som är genomkorsade av flera parkvägar.

Gröna stråk binder samman parker och naturområden. I Skarpnäck är närheten till stora naturområden stor, men möjligheten att hitta rätt väg in i de omgivande naturreservaten beror ofta på hur parkvägarna är utformade. Att det finns tydliga entréer och kopplingar för att nå reservaten är viktigt både för naturreservatets grannar som har skogen som sitt närmaste grönområde, liksom för besökare som kommer långt bortifrån.

De gröna stråken i stadsdelarna

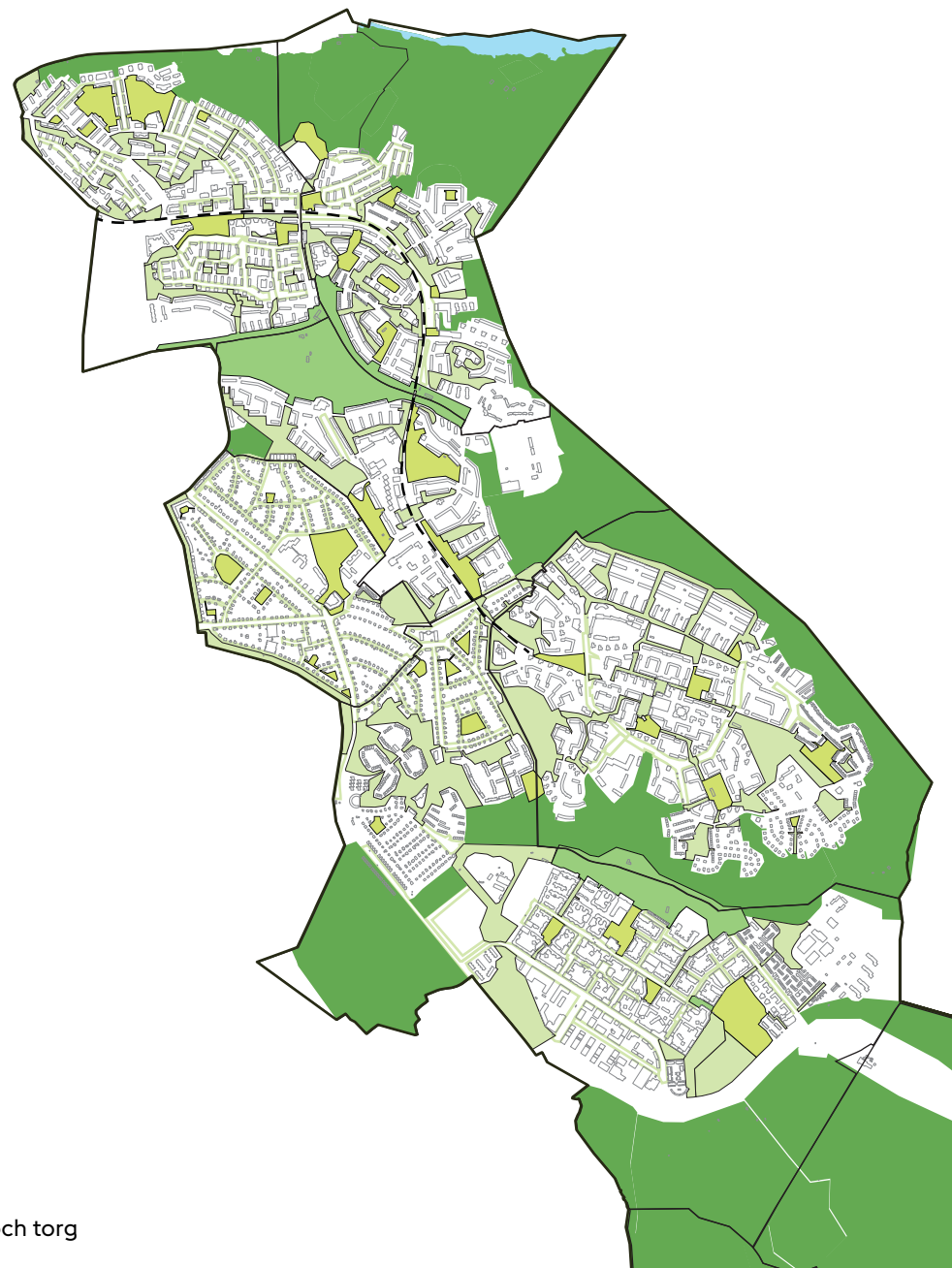
Skarpnäcks stadsdelsområde består av sex bebyggda stadsdelar som ser lite olika ut sinsemellan. Därtill ingår Flatenområdet med tre naturdominerade stadsdelar som utgör en viktig naturtillgång för boende i området.

De gröna stråken och kopplingarna beror till stor del på vilken stadsbyggnadstyp som dominerar i området. Av betydelse för gångvägarnas sammanhållning är också vilken anpassning som har gjorts till dessa strukturer när nya hus har byggts som infillprojekt under åren.

I vissa delar är de offentliga ytorna belägna som mindre öar i bebyggelsen eller längs gator. I de områden i Skarpnäck där denna struktur finns är det av stor vikt att de informella grönstråken fungerar, att träd längs gatorna bevaras och förnygras, liksom att förgårdsmarken tas tillvara som den gröna tillgång den är. Kopplingen mellan grönytorna kan då bli mer inbjudande samtidigt som de ekologiska sambanden förstärks.

Teckenförklaring

	Tunnelbana
	Friluftsområde
	Stadsdelspark
	Park
	Annat grönområde och torg
	Gatuträd och förgårdsmark

Karta över de olika parktyperna i den norra delen av stadsdelsområdet
Skala 1:30 000 (A4)

Hammarbyhöjden och Björkhagen som ligger i områdets norra del är starkt påverkade av den stadsbyggnadsstil som kallas Stockholmsstilen. Dessa två områden har en topografiskt snarlik form, med branta bergknallar och bevarad hållmarkstallskog. I dessa områden förekommer framförallt två typer av parker. Skanörparken, Ronnebyparken och Gullpigan är exempel på parker som har anlagts på en bergshöjd, där sparade tallar och naturmark är ett viktigt inslag i parken. Lägre liggande parker är orienterade längs dalgångarna. Dels i den dalgång som tunnelbanan är byggd genom, samt i förlängningen på dalstråk som är kopplade till det stora flacka området Nytorps gärde. Sådana parker är Tidaholmsparken, Peters park och Solparken.

Då stora delar av dessa områden är bergiga är det framförallt gatorna som utgör de gröna strukturen av stråk och vardagsgrönska. Vissa parker kopplas ihop via parkvägar i naturmark, men den varierade topografin skapar ett mönster där parkerna ofta är separerade från varandra.

Även i Enskededalen ligger parkerna separat placerade. Här är det stadsplanen med villor från 1920-talet som bestämt strukturen. Samma struktur återkommer i den norra delen av stadsdelen Kärrtorp. Områdena som är byggda i en dalgång kopplas samman av grönskan längs gatorna. Här finns det en påtaglig grön struktur som skapas både av de privata trädgårdarna liksom av förgårdsmark och träd längs gatorna.

I Kärrtorp och Bagarmossen är de gröna stråken snarare förlagda avskilda från gatorna, med gångstråk som tydligare hänger ihop i ett trafikseparerat grönt nätverk. Gångtunnlar och långa parkstråk kopplar ihop parkerna, och gränsen mellan stråk och park är ibland svår att avgöra. Mellan stadsdelarna ligger Internationaldagsparken och Gåshällan sammankopplade. I Bagarmossen hänger lekparken

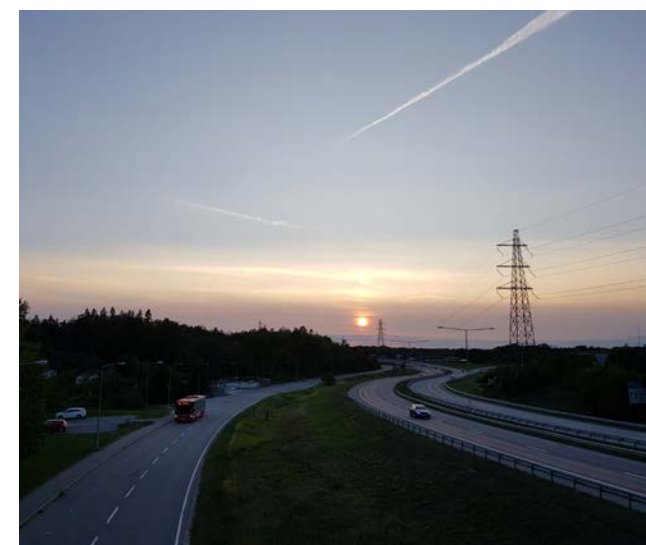

Bergholmsparken utgör delar av de gröna stråk som på en större skala länkar ihop stadsdelsområdet.

Brödkaveln, Gimåparken och Tråget samman i ett sammanhängande gröonstråk. Det går att röra sig i en grön miljö hela vägen till Skarpnäcksparken som ligger i det hittills yngsta bebyggelseområdet på Skarpnäcksfältet. Även i Skarpnäcks gård är grönsstrukturen påverkad av stadsplaneringsidealet. Här utgörs grönsstråken av raka parkvägar samt av gatugrönska. En del av grönskan i gatumiljön bildas av syréner och liknande buskar som sticker fram över plank och staket från de privata gårdarna, helt i linje med idealet som stadsdelen är byggt utifrån.

Länkar och entréer i karta

I analyskartan är de tydligaste gröna stråken markerade. Dessa är lokala gröna stråk som sammanbinder större och mindre grönytor. För att den gröna strukturen mellan olika områden ska hålla

Tyresövägen utgör en barriär mellan Skarpnäcksfältet och Flatenskogen.

ihop och fungera för både människor och djur är det viktigt att identifiera behov av förbättringar i befintlig grönstruktur genom att se över länkarna som binder samman stadsdelarna med varandra, inom och utom stadsdelsområdet.

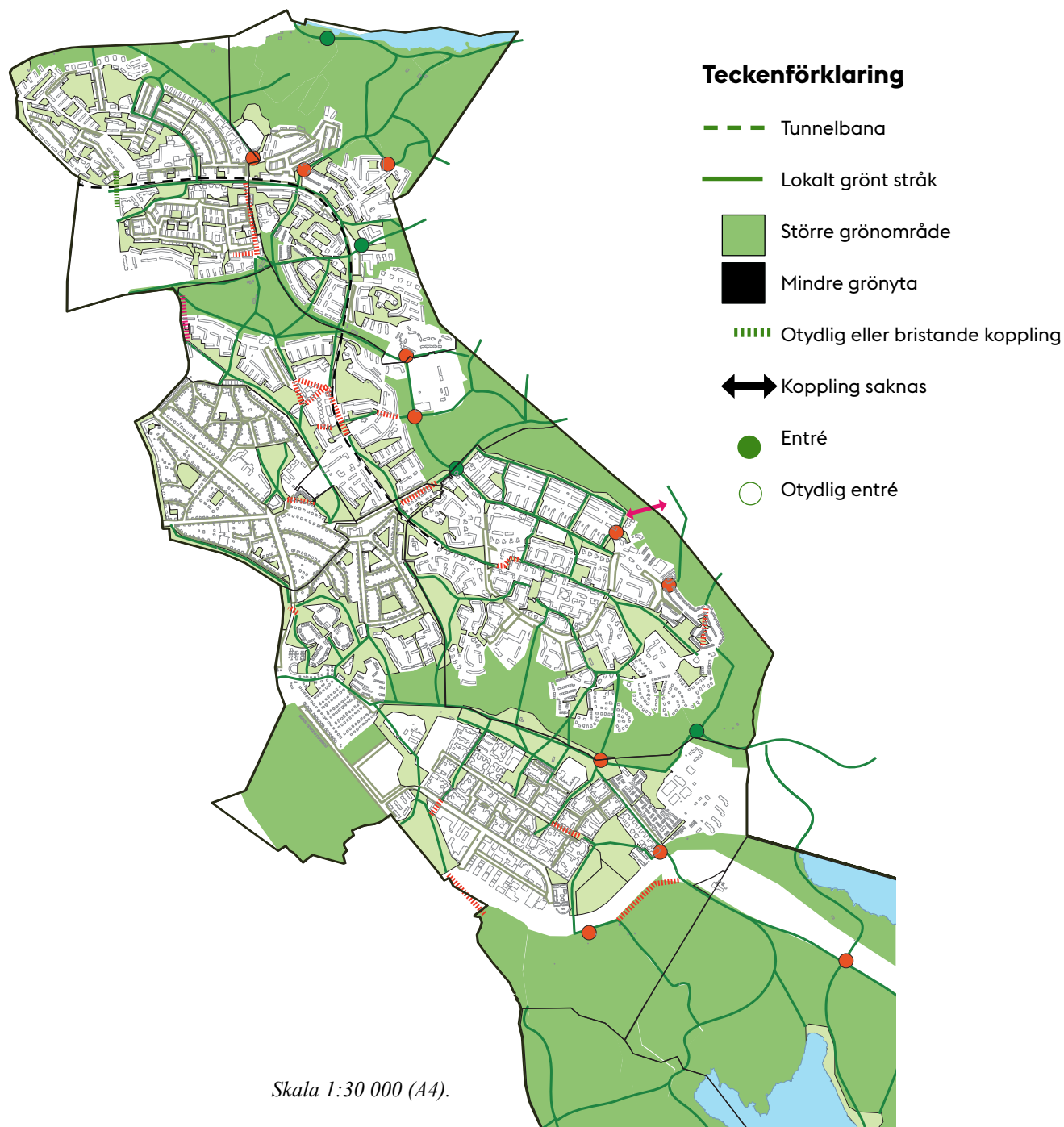
En typ av större bristande koppling för de gröna stråken utgörs av trafikerade leder, som utgör barriärer vilka bryter eller försvagar kopplingarna. I Skarpnäck är det framförallt Tyresövägen som är en kraftig barriär. Barriärerna försämrar kontakten mellan stadsdelarna och grönområdena och gör att stadsbilden bryts upp i olika beståndsdelar. Mindre kopplingar som är bristande i området finns i sträckan där tunnelbanan går på bank genom Hammarbyhöjden, Björkhagen och Kärrtorp.

Vid de större bristande kopplingarna kan till exempel socio- eller ekodukter skapas för att kopplingen ska stärkas. Andra aktuella åtgärder kan vara att skapa strategiskt placerade målpunkter, utveckla promenadstråk i sammanhängande parkstråk med mera.

Möjligheten att nå naturen enkelt och trafiksäkert är allra viktigast för de befolkningsgrupper som inte själva har möjlighet att ta sig långa avstånd med bil. För att tillgängliggöra naturen för barn och unga har tydliga och säkra cykelvägar betydelse.

I parker rör sig såväl gående som cyklister. Som gående rör man sig långsamt och stannar ibland, barn rör sig omväxlande både på och vid sidan av parkvägarna. För att undvika konflikter mellan gående och cyklister i Skarpnäcks parker behöver framkomligheten för cyklister förbättras. De snabba cyklisterna bör ges ett bättre alternativ med nya cykelbanor i gatumiljö.

För att främja hälsan och stimulera till vardagsmotion kan kvaliteten på områdets promenadslings i parkmiljö förbättras. Slingorna kan skyltas mellan intressanta målpunkter och ges extra omsorg i detaljer.

Skala 1:30 000 (A4).

Närnatur

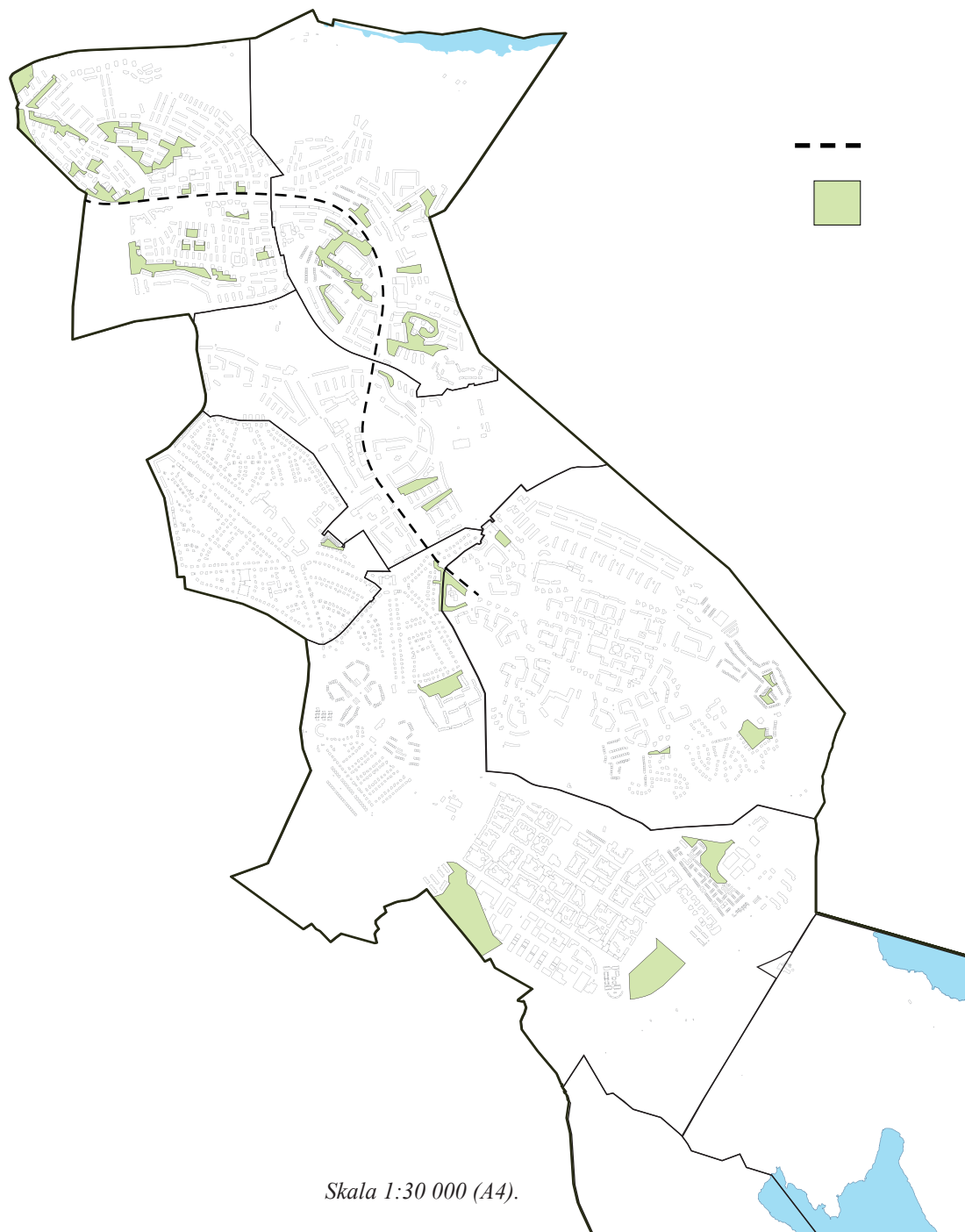
På flera håll i stadsdelsområdet finns natuptytor som bidrar med både sociala och ekologiska naturvärden, men som inte har tillräckligt med utvecklade kvaliteter för att räknas som en formell park, och som inte heller har en tydlig funktion som gångstråk. Dessa natuptytor kan utgöras av sparad naturmark i sluttningarna mellan bebyggelsen på och nedanför höjderna, eller av flacka områden som är fuktiga och olämpliga att röra sig över.

Topografin och landskapets karakteristiska landformer berättar om stadens och platsers historia. De öst-västliga förkastningsbranterna som utmärker sprickdalslandskapet i Mälardalen är ett av stadens viktiga landskapsdrag. I stadsdelsområdets norra delar där topografin är bergig kan dessa urskiljas i sparad naturmark. I hela området består naturmarken framförallt av äldre hållmarkstallskog på höjderna och en blandad löv- och barrträdsvegetation i lägre partier och på sluttningar.

Närnaturen är viktig för grönskande utsikt från bostadshusen. Lamellhusbebyggelsen har ofta samma höjd som höjden på omgivande naturmark, det är ett av skälen till upplevelsen av en grön stadsdel.

Ekologisk infrastruktur

För att skapa en långsiktigt hållbar ekologisk infrastruktur spelar dessa ytor en viktig roll som delar i ett finmaskigt nätverk. De ekologiska spridningssambanden är beroende av ytornas beskaffenhet som biotoper men även deras inbördes avstånd är avgörande för arters möjlighet till spridning där barriäreffekter leder till habitat- och artförlust. Naturområden insprängda i urban bebyggelse är i många fall viktiga länkar i den ekologiska infrastrukturen, och knyter ofta samman större naturområden med varandra. Närnaturen är också en

Skala 1:30 000 (A4).

viktig plats för äldre ekar och värdefulla lövträd. I Skarpnäck finns det koncentrationer av kärnområden för värdefulla ekar i framförallt Björkhagen och på Skarpnäcksfältet. De orörda naturområden som närnaturen utgör är viktig även för återväxten av nya ekar som ännu inte räknas ha höga värden.

Uppvuxen blandskog är i sin mångformighet värdefull med gamla träd av tall och ek, död ved, hålträd, naturklippor och blockiga branter vilka skapar små habitat för många arter. Det är ofta i sluttningarna av förkastningsbranterna som de ekologiskt rika brynzonerna finns. Exempel på värden är småbiotoper för till exempel fågelliv och insekter, ytor för ekosystemtjänster som vattenfördröjning, partikeluppsamling eller temperaturreglering samt upplevda visuella barriärer mot trafik eller buller. Naturområden utan gångvägar är oftast inte belysta utan fungerar som mörka fristäder i de i övrigt upplysta bostadskvarteren.

Plats för lek

Naturområden nära bostäder erbjuder rekreativa värden på kvarternivå. Den sparade naturen är ofta spännande platser för äventyrslek med strapatsrika klättringar och kojbyggen. Här finns på flera håll fantasieggande hållmarksklippor som minner om det tidigare skärgårdslandskapet.

Ekosystemtjänster

Ekosystemtjänster är ett viktigt begrepp för att tydliggöra vad människan tjänar på naturens arbete. Som när växter renar luft, buskar dämpar buller, bin pollinerar grödor eller att vår hälsa ökar i naturen. Trots att tjänsterna är grunden i vår välfärd är de fortfarande osynliga i många beslut. Naturvårdsverket har sammanfattat på vilket sätt naturinslag i den urbana strukturen kan gynna oss i vårt vardagsliv.

Grönområdena har stor betydelse för lokalklimatet och har en temperaturreglerande funktion då t.ex. trädens kronor skuggar och höjer luftfuktigheten mellan byggnader.

Naturytor i staden är viktig för hantering av regn. Städernas bebyggelse och asfalterade markyta leder till att regnvatten inte kan sippra ner i marken. Istället rinner det ovanpå och samlas upp i tekniska lösningar för dagvatten och avlopp. Vid stora regnmängder och intensiva regn fylls systemen snabbt på. Det ökar risk för översvämningar och att orenat avloppsvatten släpps ut i vattendrag.

Stadens träd och växtlighet kan förhindra det eftersom de tar upp och lagrar vatten samt gör marken mer porös och mottaglig att ta hand om vatten. I jämförelse mellan rena asfaltsytor och sådana med träd så rinner drygt 60 procent mindre regnvatten av från de senare vid normala sommarregn. Nästan inget regnvatten alls rinner av från gräsklädda ytor.

Vistelse i parker och natur främjar både fysisk och psykisk hälsa, reducerar stress och förbättrar immunförsvaret. Det finns stora vinster att göra, både

Närnaturen har ingen formell parkkaraktär och är viktig för "stökig" lek som tar plats.

för samhället och för individen, genom att ta hand om dessa grönområden och bevara, utveckla och skapa nya grönytor. Detta gäller särskilt i tätorter där natur och parker kan finnas nära människors hem och arbete.

Vardagsnatur och en grön omgivning har även stor betydelse för människors hälsa. Många forskare tror att naturens positiva hälsoeffekter beror på att människor lättare slappnar av när de vistas i naturen. Redan efter fem minuters promenad i skogen sjunker puls och blodtryck. Det går även att se förbättrad återhämtning, i form av sänkt blodtryck, bara av att befinna sig i ett rum med utsikt mot natur. En promenad på 90 minuter ute i naturen minskar aktiviteten i den del av hjärnan som styr grubbel och psykisk oro.

Barn blir både lugnare och friskare av att vistas i grönområden. Resultaten från olika studier visar tydliga samband mellan förskolegårdars utformning och goda nivåer av fysisk aktivitet, men även samband mellan grön miljö och barnens koncentrationsförmåga och nattsömn.

Närnaturen utgör livsmiljö för många arter som är viktiga för en sund ekologisk miljö.

Sammanfattande riktlinjer med mål och strategier för närnatur

Mål

Bevara sammanhängande stråk av bostadsnära natur.

Bevara och synliggöra topografin och stadsdelsområdets karakteristiska landformer.

Bevara och utveckla ekosystemtjänster som bidrar till en hållbar stadsdel.

Skötseln av naturmark i stadsdelen ska främja den biologiska mångfalden och stärka värdefulla spridningsvägar för växter och djur.

För att bidra till en hållbar stad med biologisk mångfald som levererar ekosystemtjänster behöver naturområden bevaras, sammankopplas och/eller vidareutvecklas.

Strategi

Förstärk och tydliggör närnaturens funktion som länk mellan och till större friluftsområden.

Undvik avskärmning av naturområden som idag hänger samman och kopplar ihop naturen med grönskande gaturum.

Den höga andelen av värdefulla träd som ekar värnas genom förnyngringsplantering och genom att friställa trädkronor för att ge träden bättre livsbetingelser.

Vid skötsel ska naturmarkens flerskiktade vegetation tas tillvara med både träd, buskar och markvegetation då det gynnar stor artrikedom.

Sammanfattande riktlinjer med mål och strategier för gröna kopplingar

Mål

De gröna kopplingarna ska uppfattas som trygga, säkra och bidra till områdets trivsel.

Grönskan på förgårdsmarken utgör en tillgång både för ekologiska och rekreativa värden, och ska värnas mot hårdgörning.

Både parkstråk och gatugrönska ska förmedla skönhetsvärdena i stadsdelens gröna karaktär och kontakten med natur och park.

Stora träd i gaturummet är en karaktär som skall bevaras.

Strategi

Med en sammanhållen kunskap om parkstråk och gröna gatumiljöer minskar risken för att viktiga noder och kopplingar försvinner.

Utveckla tydliga och sammanhängande parkstråk och gröna promenader som kan stödja de ekologiska spridningssambanden.

Gallring av parkstråk ska ske enligt principen att ta hänsyn till artsammansättningen där slyuppslag av pionjärarter (asp, sälg och björk) begränsas för att stråket ska återfå sin ursprungliga karaktär och inte skymma belysningen.

Röjning av buskage och sly läng parkvägar för att öka trygghet.

En översyn bör göras för att se till att viktiga stråk för promenad och cykel kan samordnas med de gröna kopplingarna för att göra förståelsen för parkstrukturens sammansättning tydligare.

För att hålla en kontinuitet i trädbeståndet finns behov av en förnygringsprocess, där gamla träd också behöver ge plats för nya. Förnyelsen bör föregås av en professionellt utförd trädinventering, som kan ligga till grund för upprättande av trädvårdsplaner.

Översyn bör ske av annekterad förgårdsmark med förslag till åtgärder för att stärka den gröna karaktären.

Förgårdsmarken skall vara en resurs för ekosystemtjänster. En fördjupad utredning med förslag på åtgärder och en skötselplan för att minska privatisering och ianspråktagande bör göras.

I dokumentet Grönare Stockholm listas ett antal riktlinjer för planering, genomförande och förvaltning av stadens parker och naturområden. Riktlinjerna syftar till att stärka stadens gröna kvaliteter och utveckla det offentliga rummet. Till respektive riktlinje listas ett antal frågeställningar som är viktiga att beakta under olika skeden- planering & utredning, genomförandet och förvaltning. Här listas frågeställningarna från Grönare Stockholm som omfattar Skarpnäcksbornas parker och grönområden.

Planering & utredning

Vilka behov och vilken kunskap har fångats upp från medborgarna i samband med projekt inom den fysiska planeringen? Hur har stadsdelsförvaltningen involverats?

På vilket sätt bidrar projekten till att personer med olika bakgrund, ålder, kön, och förmåga kan tillgodogöra sig parker och natur?

Hur kan tillräckligt stora och väl placerade parker skapas så att i ett område för bra tillgång till parkkvaliteter för den nuvarande och tillkommande befolkningen?

Hur har kvalitet, behov och variation på de gröna offentliga rummen beaktats?

Hur kan vackert gestaltade gröna livsrum skapas?

På vilket sätt kan multifunktionella ytor skapas?

Hur har tillgänglighet och närhet till odlingsmöjligheter, friluftsliv, motion och natur beaktats?

Hur säkerställs barnens möjligheter till lek och rekreation inom skol- och förskolegårdar, lekparkar och närliggande parker och natur?

På vilket sätt bidrar den fysiska planeringen till att tillgodose stockholmarnas tillgång till parker enligt Stockholms parkriktlinjer.

Genomförandet

Hur säkerställs att stockholmarnas synpunkter från planeringsfasen tillgodoses, till exempel i samband med en parkupprustning? Hur bidrar den detaljerade utformningen till att platsen i praktiken svarar mot medborgarnas olika typer av behov?

Finns det en preciserad gestaltningsidé som sedan verkställs i genomförandet? Syftet är att säkerställa en estetisk utformning med fina rumsligheter, en läsbar kulturhistoria och material som kan åldras.

Hur säkerställs att platsen fyller vissa funktioner även under etableringsfasen?

Hur har funktioner och utrymmeskrav för renhållning, brand, trafik, angöring, bil- och cykelparkering, avfallshantering tillgodosetts på kvartersmark? Hur påverkar dessa funktioner utformningen av allmän platsmark samt naturområden och parker?

Förvaltning

Stockholmarna ska ha god tillgång till parker och natur med höga rekreations- och naturvärden.

Finns det en aktuell lokal parkplan och aktuell kunskap om hur boende vill använda sina parker och dess byggnader?

Hur tillgodoses olika gruppers behov av innehåll i parker och naturområden? Vilka möjligheter finns att tillskapa eller vidareutveckla populära gröna mötesplatser?

Hur möjliggörs varierande aktiviteter över dygnet respektive över året? Är plaskdammar och andra konstruktioner i fullvärdigt skick?

Hur väl bidrar belysning, skyltning, allmän orientering till att säkerställa trygga gröna miljöer?

Hur kan möjlighet till stadsodling i relevanta delar av park- eller naturområdet tillskapas i mån av intresse från de närboende?

Hur säkerställs att parker med många besökare har tillräcklig skötsel, rätt utformning och rätt ytskikt för att bli slitagetåligen och robusta?

Parker och natur ska vara en del av stadens offentliga rum som kopplar ihop staden och som bidrar till en levande och trygg stad för alla. De offentliga rummen ska vara av hög kvalitet och svara mot olika typer av behov.

Medborgarna ska kunna vara delaktiga kring utvecklingen av sina gröna miljöer.

Förståelsen av Skarpnäckbornas behov behöver öka

Stadens arbete med de gröna frågorna ska alltid präglas av medskapande och delaktighet genom dialoger och ökad information.

Kunskaperna om hur grönområdena faktiskt används och en nära dialog med skarpnäcksborna om innehållet i och förvaltningen av befintliga och nya grönområden ska fortsatt vara en viktig del av arbetet.

Dialogformerna behöver utvecklas löpande för att få in synpunkter även från grupper

som normalt inte hör av sig till staden. Dialogmetoder som särskilt passar barn och unga ska utvecklas.

Metoder för medborgarmedverkan och återkoppling ska analyseras och anpassas efter projektets och brukargruppernas förutsättningar.

Stadens kanaler för att lämna förslag, synpunkter och klagomål ska även i fortsättningen vara viktiga kanaler som för samman staden med dess medborgare.

Upprustningar och andra parksatsningar ska planeras så att omprioriteringar är möjliga att göra utifrån inkomna synpunkter och förslag.

Befintlig grönstruktur berikas utifrån behoven i en växande stad

Renhållning, upprustning, tillgänglighetsanpassning och kvalitetsförbättringar inom parker och naturområden planeras och genomförs löpande i takt med ett ökat besöksstryck.

Genom kontinuerliga medborgardialoger bör innehållet i stadens parker anpassas för många olika typer av besökare och de aktiviteter som främjar utevistelse och folkhälsa för skarpnäcksborna.

Avtal kring parkskötsel och andra engagemang som kan berika stadens parker vidareutvecklas och ska skrivas med intresserade föreningar eller nätverk.

Parkerna ska i högre utsträckning kunna användas året runt. Möjligheterna till vinteraktiviteter ska utvecklas och förbättras. Solbelysta, beskuggade och vindskyddade platser ska tas till vara.

Parkvärdskap, som tar till vara engagemang, ökar den upplevda tryggheten och förståelsen för parkernas skötsel och underhåll, ska utredas och prövas.

Parkerna skall vara anpassade för många olika typer av besökare.

Innehållet i parkerna ska anpassas efter deras karaktär. Alla slags aktiviteter kan inte finnas överallt och upplevelsevärden ska renodlas i utpekade parker.

Trygghet och tillgänglighet ska vara givna utgångspunkter i utvecklingen av parkerna.

Tillfälliga evenemang kan berika de offentliga parkerna.

Kommersiella budskap får inte förekomma i parkerna.

Parkerna ska vara betydelsefulla mötesplatser för rekreation och olika aktiviteter. I parkerna ska årstidsväxlingar kunna följas och naturens ljud och dofter upplevas.

Ytterstadens grönområden får fler funktioner

Befintlig grönstruktur i ytterstaden omvandlas till parker med fler sociala kvaliteter än tidigare i takt med förtätning.

Parker och naturområden kompletteras med funktioner för såväl sociala möten, fysisk aktivitet och klimatanpassningsåtgärder.

En övergripande ambition att berika och förstärka befintlig grönstruktur ska utgå från skarpnäcksbornas upplevelser och kunskap om kulturella, sociala och ekologiska funktioner.

Nya parker ska vara en del av stadsutvecklingen

Inom stadens stadsutvecklingsområden tillskapas nya parker som en självklar del av en sammanhållen stadsmiljö.

Miljöer för barn och unga ska särskilt tillgodose och placeras strategiskt.

Det kan vara aktuellt att skol-, idrotts- och parkytor samutnyttjas så att samma yta får olika användning och olika brukare över dygnet och över året.

Gröna ytor bör utformas för att rymma fler funktioner utifrån behovet på platsen och sin storlek, exempelvis fördröjning av vatten i attraktiva planteringsytor. En utgångspunkt är vilka sociotopvärden som behöver skapas för att ge en god park- och naturtillgång för de boende inom området.

Stockholms parkriktlinjer är vägledande för att möta stockholmarnas behov av rekreation.

Om park- eller naturmark tas i anspråk för annat ändamål ska förlorade gröna kvalitéer och värden kompenseras i närområdet.

Öka tillgängligheten till Skarpnäcks grönområden för att få en sammanhängande stad

Befintliga parker och naturområden tillgängliggörs för att klara målen om en tätare och grönare stad.

Stadsdelar kopplas ihop genom att gröna promenader och stråk längs vatten anläggs i större grönområden.

För att enkelt hitta till gröna målpunkter ska information finnas tillgänglig och vid behov skyltning och vägvisning i parker och natur.

Vid stadens naturreservat tydliggörs ekologiska och rekreativa värden genom pedagogiska insatser och tillgänglig information. Detta kan även göras genom fysiska åtgärder som skötselåtgärder eller utformning av entréområden som ökar orienterbarheten.

Den ekologiska infrastrukturen består av vegetationsklädda och vattentäckta ytor som har olika funktioner för människor, djur och natur. Det betyder att parker, skogar, kyrkogårdar, bostadsgårdar, villaträdgårdar, gröna skolgårdar, sjöar, naturmarker, våtmarker och gröna gaturum ingår i strukturen som bildar ett nätverk av grönska.

Kärnområden & spridningszoner

Ytor där växter och djur kan klara hela sin livscykel kallas kärnområden. För att vara ett kärnområde måste ytan vara tillräckligt stor och innehålla flera naturtyper.

I Skarpnäck finns flera kärnområden, dessa är Hammarbyskogen, Nackareservatet, Bagarmossenskogen, Flatens naturreservat och del av Skogskyrkogården. En viktig förutsättning för växt- och djurlivet är att kärnområden och andra ekologiskt viktiga ytor binds samman med väl fungerande spridningszoner. I Skarpnäck försämras kontakten mellan grönområden delvis av hårt trafikerade leder som separerar stadsdelarna ifrån varandra.

Skarpnäcks ekologiska infrastruktur har kopplingar till större gröna kilar som sträcker sig över hela Stockholmregionen. De gröna kilarna består av kärnområden som kopplas samman av väl fungerande spridningszoner. Nackareservatet och Flatens

naturreservat ingår i Tyrestakilen, det finns även kopplingar till Hanvedekilen.

För regionen är dessa områden av ekologisk betydelse eftersom de ger förutsättningar för stadens biologiska mångfald.

Men även om ett område saknar regional betydelse har samtliga inslag av gröna och blå ytor en stor betydelse för det lokala växt- och djurlivet.

För att bidra till en hållbar stad med biologisk mångfald som levererar ekosystemtjänster behöver de gröna och blåa inslagen bevaras, sammankopplas eller vidareutvecklas. För att stärka sambanden är det viktigt att kommuner samverkar över kommungränserna.

Ekosystemtjänster

Växt- och djurarterna ingår i olika ekosystem som i sin tur tillhandahåller staden med så kallade ekosystemtjänster. Ekosystemen bidrar med tjänster i form av omhändertagande av dagvatten, minskning av bullernivåer, filtrering av luft, temperaturreglering och koldioxidupptag. Genom att koppla samman grönområden och vattendrag kan man utveckla stadens ekosystemtjänster.

En rik biologisk mångfald är en förutsättning för att ekosystemtjänsterna ska fungera. Biologisk mångfald

Skarpnäck med koppling till Hanvedekilen och Tyrestakilen.

Grön infrastruktur av betydelse för den biologiska mångfalden inom staden (streckad) samt viktiga regionala eksamband (pilar). Källa: Stockholms stad (2018).

är ett samlat begrepp som innefattar mångfald av ekosystem, arter och genetisk variation. För att skapa en hållbar grönstruktur som kan leverera olika typer av ekosystemtjänster är det därmed viktigt att utveckla variationen av park- och naturtyper. En robust och artrik grönstruktur har bättre anpassningsförmåga och tål därmed förändringar och störningar bättre.

Stadens ekosystemtjänster står för en mångfald av värden: ekonomiska, kulturella, sociala och miljömässiga och bidrar till en mer hållbar stad. Stadens gröna infrastruktur med parker, naturområden och vattendrag har flera effekter för såväl biologisk mångfald som vatten- och klimatreglering och livskvalitet. Ekosystemtjänsterna har även en viktig roll för att dämpa förväntade klimatförändringar med ökad frekvens av skyfall, översvämningar och värmeböljor.

Skyfallshantering

Enligt SMHI definieras ett skyfall som ett regn med en intensitet som är större än 50 mm/timme eller större än 1 mm/minut. Inom staden kan stora och intensiva skyfall utgöra en potentiell översvämningssrisk eftersom kommunala avloppssystem dimensioneras för en viss mängd intensitet och volym. Vid större regn finns det risk att avloppssystemets kapacitet inte räcker till. Det gäller även för markens infiltrationsförmåga som inte räcker till för att ta emot regnmängderna. Vatten kommer då att ansamlas på markytan och söka sig nedåt i terrängen. Det är vid dessa lågpunkter som översvämningar riskerar att uppstå.

Klimatförändringar och förtätningar

Översvämningssrisken inom staden ökar i takt med klimatförändringar och förtätningar. Med klimatförändringarna kommer det regn som vi idag betraktar som ett 100-årsregn att inträffa allt oftare

i framtiden. Genom förtätning minskar ytorna där överskottsvatten kan hanteras.

Genom ett långsiktigt och förebyggande arbete kan staden stå bättre rustad för både dagens och framtidens skyfall. Det övergripande arbetet syftar till att leda vattnet rätt och på så sätt skapa fler ytor där översvämningar kan ske utan allvarliga konsekvenser. Dessa ytor är bland annat grönytor, våtmarker, öppna vattenytor och annan genomsläpplig mark som kan infiltrera och rena regn- och smältvattnet. Ytorna kan också minska vattenmängder och jämna ut flödet från häftiga regn som ett led i klimatanpassningen.

Riskområden

I syfte att få en bild över riskområden har staden gjort en översiktlig skyfallsmodellering. Karteringen visar översvämningssrisken inom olika delar av staden samt pekar ut områden var vidare utredningar kan behövas. Karteringen utgår från en simulering av ett så kallat 100-års regn i ett framtida klimat (år 2100). Ett 100-års regn kan beskrivas som ett skyfall som kan inträffa en gång vart hundra år. Eftersom regn inträffar slumpmässigt kan det därmed komma närsomhelst.

Åtgärder vid riskområden

Bebyggelse som kan vara utsatt för risk bör identifieras och utredas vidare. Exempel på åtgärder vid riskområden kan vara:

- Justering av marknivåer högre upp i avrinningsområdet för att styra vattnet mot platser där det gör mindre skada.
- Anordnande av ytor där kontrollerade översvämningar kan tillåtas att ske.
- Ökning av andelen grönyta i avrinningsområdet för att öka infiltrationen.

- Nyförläggning av ledningar för att höja ledningskapaciteten över den dimensionerade normen.

Principer för framtida fysisk planering

För framtida fysisk planering föreslås tre grundläggande principer.

- Avrinningsstråk på markytan bör hållas öppna för att erbjuda säkra avrinningsvägar.
- Lågpunkter som kan riskera att översvämmas bör inte bebyggas.
- Befintlig bebyggelse bör inte utsättas för ökad risk att översvämmas i framtiden.

Skyfallskartering, maxdjup Skarpnäck

Karta med maxdjup och flödesvägar för potentiella skyfall inom Skarpnäck. Topografi och infiltrationsförmåga är de faktorer som har störst inverkan på resultatet. Maxdjupen anger de områden som får högst vattendjup. Flödesvägarna anger de områden där vattnet har högst flöde.

De områden som har de djupaste vattennivåerna löper högst risk att översvämmas vid ett skyfall. Djupnivåerna i karteringen motsvarar olika nivåer av stående vatten vid ett potentiellt skyfall. Dessa utgörs av låglänta områden dit vattnet söker sig när kapaciteten av avloppssystem eller infiltrationen inte räcker till. Inom Skarpnäck finns det ett antal områden med djupa vattennivåer som därmed löper högre risk att översvämmas. Dessa är bland annat: Nytorps gärde, västra centrala delen samt södra delen mot Kärrtorps IP, samt området nord öst om Björkhagens tunnelbandestation. Även vid Pungpinan och Skarpnäcks sportfält samt delar av Enskededalen finns områden med djupa vattennivåer.

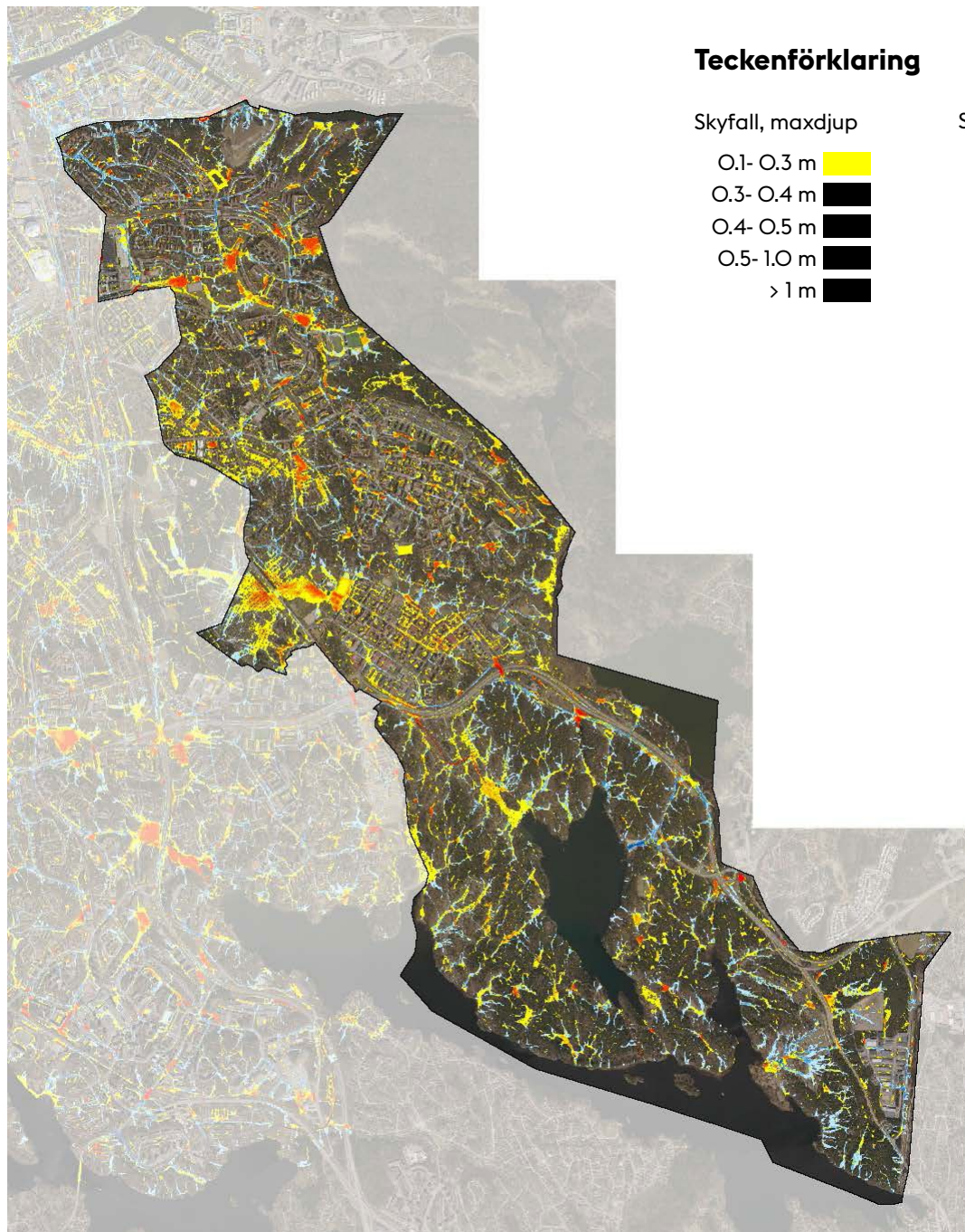
Vid förändringar i landskapet, som tillkommande bebyggelse, är det viktigt att i tidigt skede genomföra dagvattenutredningar.

Skyfallskartering, flödesvägar Skarpnäck

Karta med flödesvägar för potentiella skyfall inom Skarpnäck. Topografi och infiltrationsförmåga är de faktorer som har störst inverkan på resultatet. Flödesvägarna anger de områden där vattnet har högst flöde.

Inom de områden där vattenflödet är som högst har vattnet högre kraft vilket kan försvåra såväl infiltration i mark som ledningsnät. Vattnets höga kraft gör även att erosionsrisken ökar. Dessa områden kan utgöras av bland annat smala och låglänta passager som omges av högre topografiska nivåer.

Karteringen visar att vattnets högsta flödesvägar finns vid bland annat Olaus Magnus väg, Ulricehamnsvägen, Skarabacken, Understensvägen och under tunnelbanan i Hammarbyhöjden. Flöden i norra delen av Skarpnäck rinner ut mot Hammarby sjö. Flöden i södra delen rinner mot Flaten och Drevviken.

Biotoper

De olika växt- och djurarterna hör hemma i olika naturligt avgränsade miljöer som kallas biotoper. En biotop är ett område med en enhetlig ekologisk struktur och karaktär som kan fungera som livsmiljö för många växter och djur samtidigt. Biotoperna skiljer sig i storlek och kan innefatta allt ifrån en större granskog till en mindre damm.

Skarpnäcks skogsområden innehåller en stor variation av biotoper inom olika naturtyper. Skarpnäcks landskap karakteriseras av hållmarksbarrskog i de högre partierna och blandskog i de mellersta partierna med ädellövskog i skogsbrynen mot de gamla odlingsmarkerna. Gräsmarker finns i ett par större öppna dalstråk. Mindre gräsytor finns jämnt utspridda över området. I flera av dalgångarna har den historiska markanvändningen gjort att ytorna kunnat bevara sin öppna karaktär.

Våtmarker förekommer mer sparsamt inom stadsdelsområdet och är främst belägna i de största skogsområdena. Dessa biotoper inhyser höga ekologiska värden samtidigt som de inom staden utgör viktiga fokusområden för den biologiska mångfalden.

Stockholm har identifierat tre naturtyper som särskilt betydelsefulla för staden. De har utpekats i och med att de är alltmer sällsynta nationellt eller globalt och hyser en mängd hotade arter samtidigt som de finns kvar i tillräcklig omfattning i staden för att funktionella habitatnätverk ska finnas. För dessa naturtyper - äldre barrskog, äldre ädellövskog respektive våtmarker, vattendrag och stränder - har staden kartlagt habitatnätverk.

Utblick över Nackareservatet från Hammarbybacken.

Barrskog

Barrskog förekommer framförallt i Skarpnäcks större skogsområden och i de högre belägna partierna. Områdena består framförallt av äldre hållmarkstallskog på höjderna och en blandad tall- och grandominerad skog i lägre partier och sluttningar. Inom områdena finns inslag av äldre träd och död ved vilket ökar deras ekologiska värden. Äldre talldominerad barrskog förekommer i allt mindre utsträckning. Staden tillsammans med andra kommuner har därmed ett särskilt ansvar att bevara och förvalta dessa miljöer.

Våtmarker, vattendrag och stränder

Skarpnäck innehåller ett antal våtmarker som är värdefulla för en mängd växter och djur. Dessa är dels belägna utmed stränderna längs Ältasjön i Nacka och finns dels i form av mindre och utspridda fattigkärr och skogsklädda våtmarker i Nackareservatet och Flatens naturreservat.

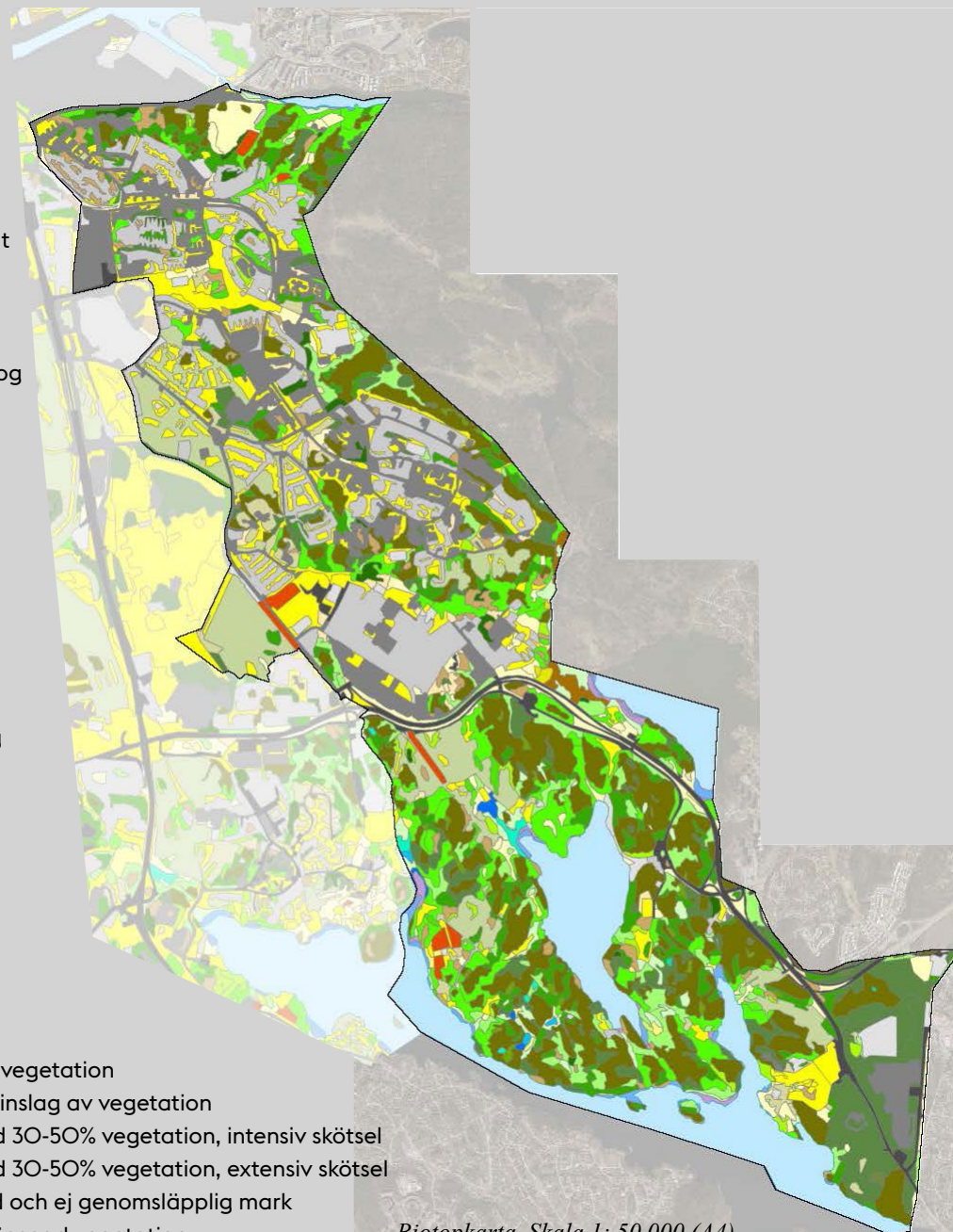
Flera av landets våtmarker har torkat eller dikats ur. I våtmarkerna förekommer den största delen av landets rödlistade arter, varav några av arterna utgörs av groddjur.

Ädellövsområden och ekmiljöer

Till de ädla lövträden räknas avenbok, ask, alm, bok, ek, fågelbär, lind och lönn. Ädellövskog förekommer endast i den södra delen av Sverige. Motsvarigheten i Stockholmstrakten är ädellövsområden och ekmiljöer. I Skarpnäck finns dessa i bland annat Skarpnäcks Gård. Även i Bagarmossenskogen och i Flatens naturreservat vid Ekudden och Orhem finns äldre ekmiljöer som vuxit upp under gynnsamma förhållanden i tidigare hävdade hagmiljöer. Ädellövskogens utbredning har minskat kraftigt. Ädellövträden utgör ett viktigt ekologiskt nätverk för bland annat skalbaggar som använder träden för reproduktion.

Teckenförklaring

- Hällmarksbarrskog
- Barrskog, torr- frisk
- Barrskog, fuktig -våt
- Hällmarksblandskog
- Blandskog, torr- frisk
- Blandskog, fuktig- våt
- Hällmarkslövskog
- Lövskog, torr- frisk
- Lövskog, fuktig- våt
- Hällmarksädellövsskog
- Ädellövskog, tät
- Ädellövskog, gles
- Blandad buskmark
- Videbuskmark
- Grus-sandmark
- Gräsmark
- Torr gräsmark
- Frisk gräsmark
- Fuktig gräsmark
- Våt gräsmark
- Sötvattensstrandäng
- Havsstrandäng
- Åker och vallodling
- Odlingslott
- Blandskogsmyr
- Lövskogsmyr
- Öppen myr
- Videkärr
- Öppet vatten
- Vattenvegetation
- Tät bebyggelse utan vegetation
- Tät bebyggelse med inslag av vegetation
- Gles bebyggelse med 30-50% vegetation, intensiv skötsel
- Gles bebyggelse med 30-50% vegetation, extensiv skötsel
- Hårdgjord obebyggd och ej genomsläpplig mark
- Övrig mark med avlägsnad vegetation

Biotopkarta. Skala 1: 50 000 (A4).

Habitat

Ett habitat är en lämplig livsmiljö för en viss art eller artgrupp. Habitatnätverk definieras som ett nätverk av habitat som är sammanlänkade med spridningszoner. Habitatnätverkens kvaliteter och sammanbindningsgrad är förutsättningen för arters möjlighet att överleva på sikt i området.

För att underlätta prioriteringar vid stadsplanering, exploatering och skötsel har de ekologiska nätverken sammanställts i olika kartunderlag. Ett av dessa underlag är kommunal grön infrastruktur av betydelse för Stockholms biologiska mångfald som redovisas i översiktsplanen. Den kommunala gröna infrastrukturen visar sammanhängande nätverk av ekologiska funktioner som kärnområden, de viktigaste spridningszonerna och de områden som bedöms ha tillräckligt stora kvaliteter för att hysa särskilt skyddsvärda arter.

I Skarpnäck utgör Hammarbyskogen, Nackareservatet, Bagarmossenskogen, Flatens naturreservat och del av Skogskyrkogården en livsmiljö för skyddsvärda arter.

Den kommunala gröna infrastrukturen är en sammanställning av nätverken av ekologiska funktioner som starkt påverkar förutsättningarna för biologisk mångfald i staden. Analysunderlagen som legat till grund för den kommunala gröna infrastrukturen är tre olika artgrupper som indikerar på en hög biologisk mångfald. Inom Stockholms stad är dessa artgrupper eklevande insekter, barrskogsfåglar och groddjur. Kartunderlagen visar artgruppernas habitatnätverk.

Eken, som är ett ädellövträd, är livsviktig för fortlevnaden av många insektstarter.

Rödklöver växer i flertalet olika miljöer och har rosa blommor som, när de är fulla med nektar, gynnar pollinatörer.

Kirsålen är exempel på en naturaliserad art som trivs särskilt bra på näringsrika jordar.

Skarpnäcks gröna infrastruktur

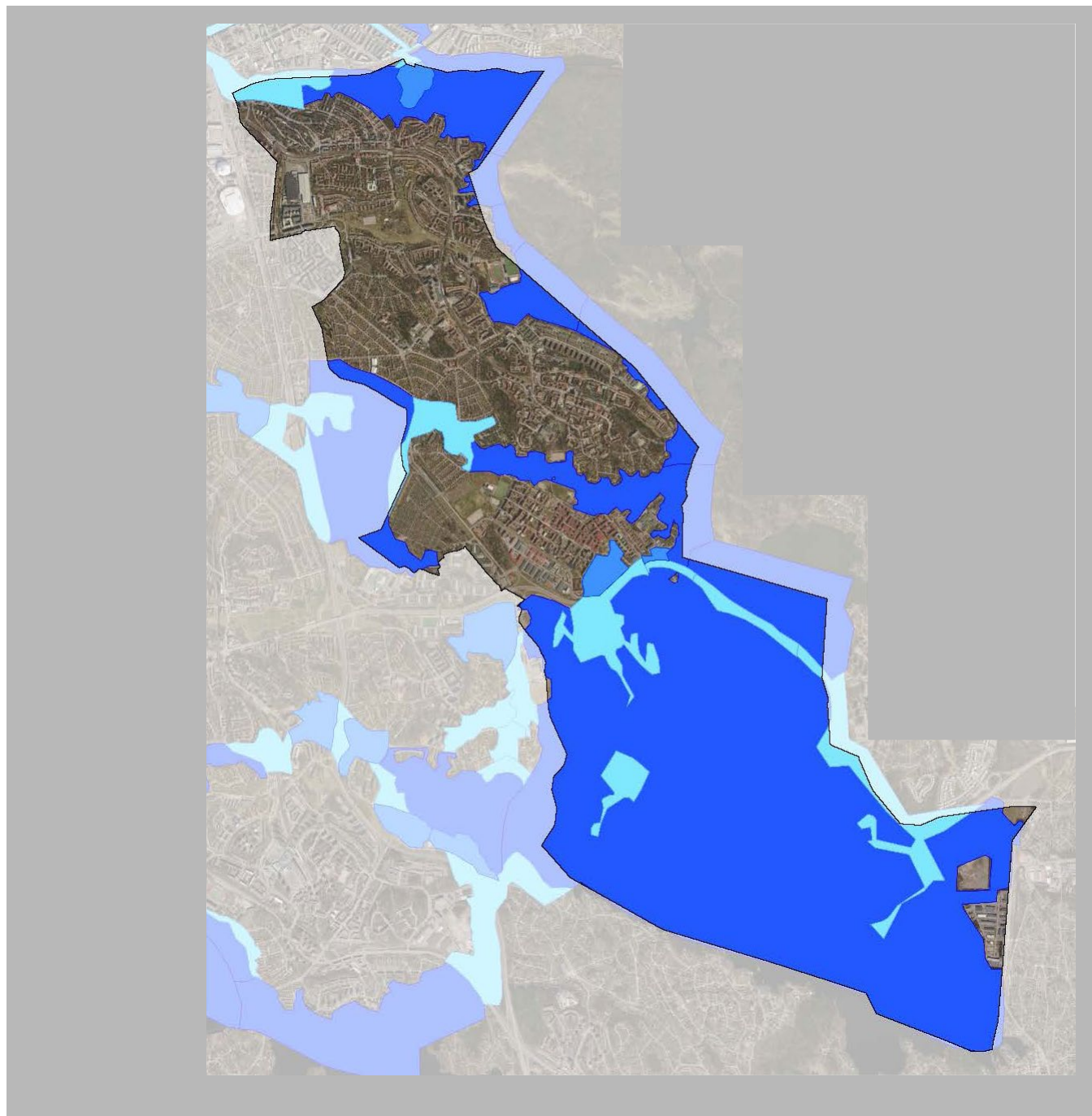
Karta över Skarpnäcks sammanhängande nätverk av ekologiska funktioner. I kartan ser man kärnområden, de viktigaste spridningszonerna och de områden som bedöms ha tillräckligt stora kvalitéer för att hysa särskilt skyddsvärda arter.

I Skarpnäck är östra delen av Hammarbyskogen ett kärnområde. Den västra delen är smalare men en viktig spridningszon mot Årstaskogen. Stockholms stads del av Nackareservatet är ett kärnområde som sträcker sig längs med kommungränsen från Hammarbybacken till Tyresövägen. Kärnområdet Bagarmossenskogen fortsätter i ett spridningssamband genom villabebyggelse fram till kärnområdet Skogskyrkogården. Hela Flatens naturreservat är kärnområde med undantag för koloniområden inom reservatet som är spridningszoner. Dessa kärnområden är livsmiljöer för många växt- och djurarter.

Detta nätverk av funktioner är viktigt för att på sikt bevara stadens biologiska mångfald och en förutsättning för robusta ekosystem som över tid och i en föränderlig miljö kan leverera olika ekosystemtjänster.

Teckenförklaring

- Kärnområde
- Livsmiljö för skyddsvärda arter
- Spridningszon

Habitatnätverk barrskogsfåglar

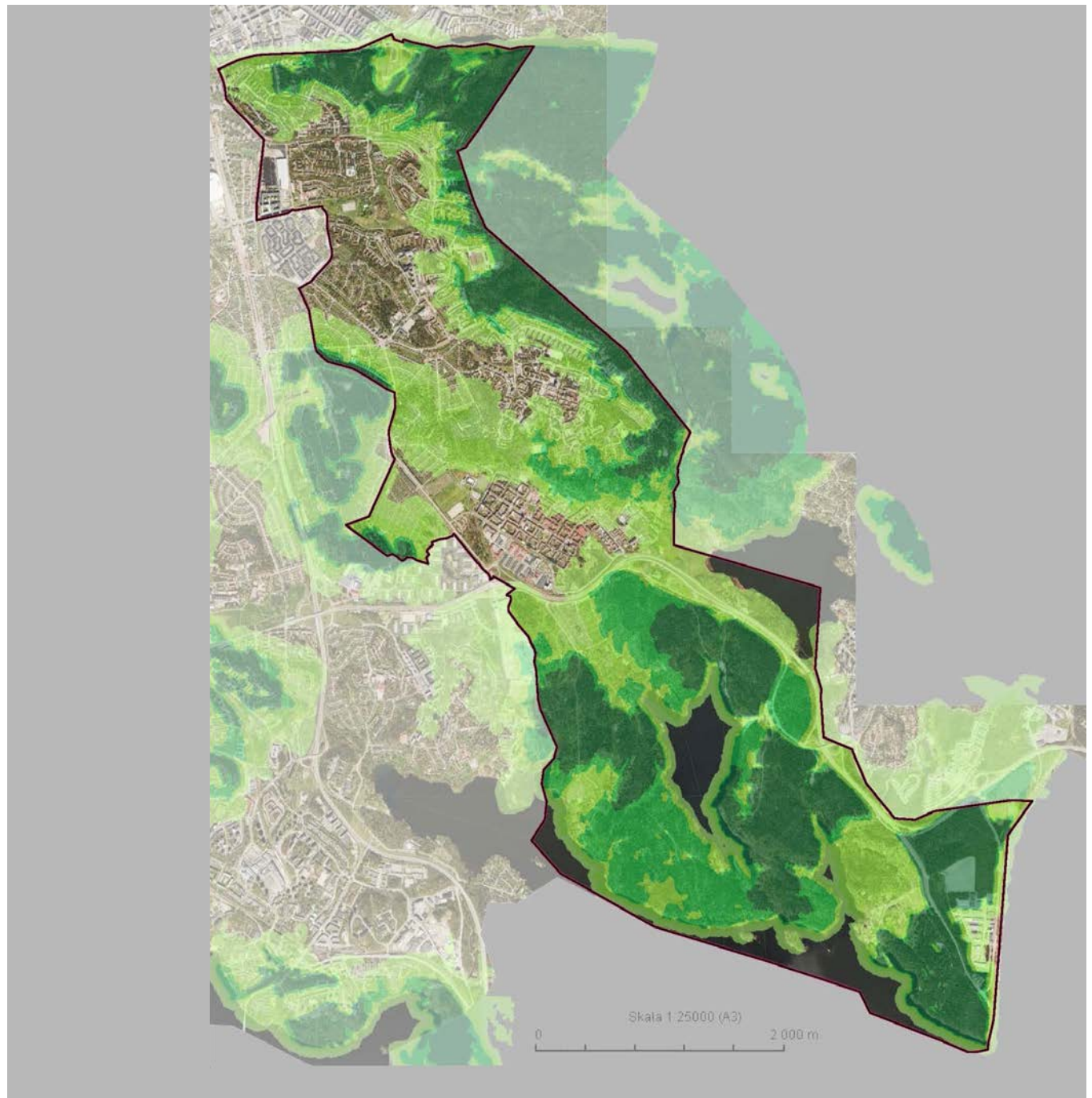
Karta över Skarpnäcks habitatnätverk för barrskogsfåglar. I kartan ser man olika grader av tillgänglighet på barrskogsfåglarnas livsmiljöer.

I stadsdelsområdet finns väl sammanhållna och tillgängliga habitat för barrskogsfåglar. Dessa är koncentrerade kring de större skogsområdena Hammarbyskogen och Nackareservatet. Den östra delen av Bagarmossenskogen har mycket hög tillgänglighet på livsmiljöer. De västra delarna har något lägre tillgänglighet men är ett viktigt samband till Skogskyrkogården som har hög tillgänglighet. Hela Flatens naturreservat ingår i nätverket men höjdpåterna har den högsta tillgängligheten.

För att fåglarna ska hitta mellan skogsområdena är det viktigt att siktlinjer hålls öppna. Äldre träd har fler livsmiljöer att erbjuda insekter än unga träd. För fåglarna blir därmed äldre barrskogar en värdefull tillgång för föda. Barrskogsfåglarna vistas i större och täta skogsområden för att skydda sig från rovfåglar. För att bevara stadens biologiska mångfald är det viktigt att beakta barrskogsfåglarnas förutsättningar.

Teckenförklaring

- Mycket hög tillgänglighet
- Hög tillgänglighet
- Relativt hög tillgänglighet
- Medel tillgänglighet

Habitatnätverk eklevande insekter

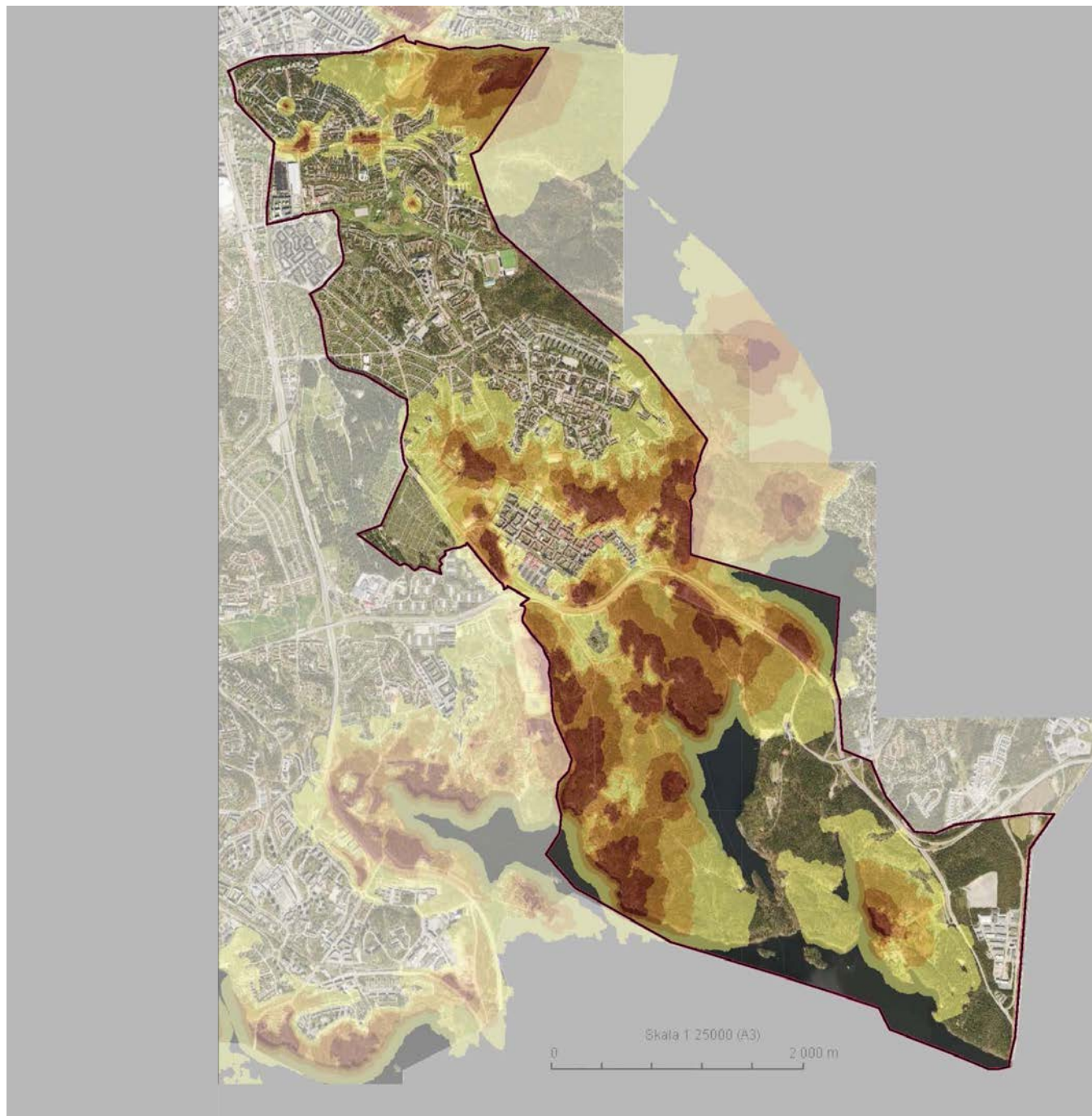
Karta över Skarpnäcks habitatnätverk för eklevande insekter. I kartan ser man olika avstånd för spridning som anger hur långt insekterna kan ta sig men fortfarande vara i sitt habitat.

I stadsdelsområdet finns väl sammanhållna och tillgängliga habitat för eklevande insekter. Nätverken är starkast kring de större skogsområdena med kopplingar till det äldre odlingslandskapet. Nackareservatet vid Lilla Sickla och Ekbacken vid Nytorps gårde samt de sydvända sluttningarna strax norr om tunnelbanespåret i Hammarbyhöjden har höga värden. Bagarmossenskogen är ett stort sammanhängande område med många ekar som är präglad av det tidigare odlingslandskapet. Skarpnäcks Gård har en mycket hög koncentration av ekmiljöer. Inom Flatens naturreservat finns stora områden med kulturell prägel av ängar och betesmarker bland annat vid Ekudden, Orhem och Skrubba Gård.

Flera hotade och sällsynta insektsarter är knutna till gamla och ihåliga ekar. För att bevara stadens biologiska mångfald är det viktigt att säkerställa tillgången genom att planera generationsväxlingar av ekbeståndet.

Teckenförklaring

- 200 m spridning i skog
- 500 m spridning i skog
- 1 km spridning i skog
- 2 km spridning i skog

Habitatnätverk groddjur

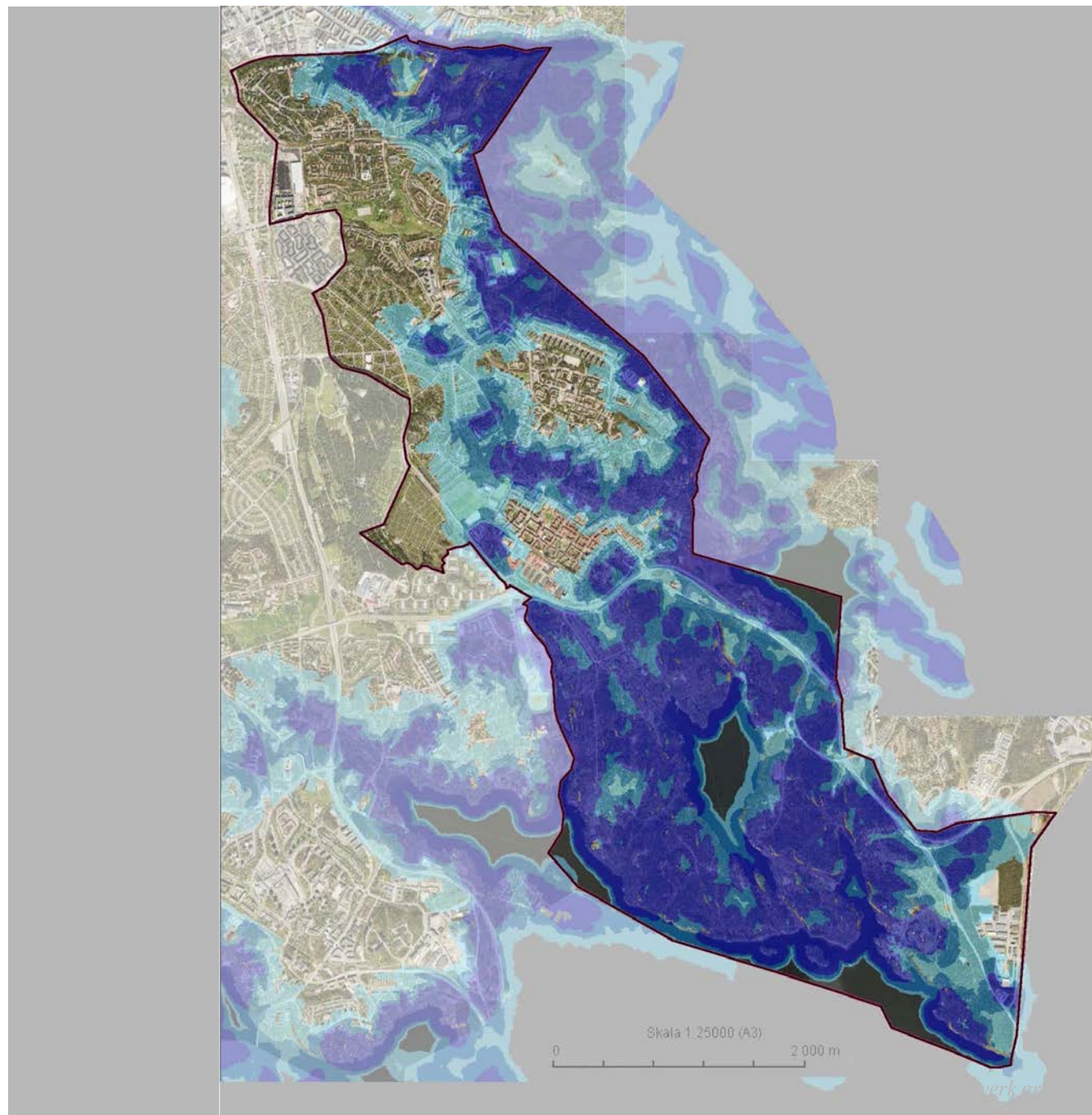
Karta över Skarpnäcks habitatnätverk för groddjur. I kartan ser man trolig spridning för hur långt groddjuren kan ta sig inom sitt habitat.

I stadsdelsområdet finns väl sammanhållna och tillgängliga habitat för groddjur i våtmarker i de stora skogsområden som finns. Östra delen av Hammarbyskogen och Nackareservatet från Sickla sjö till Ältasjön har mycket hög sannolikhet för spridning, liksom östra delen av Nytorps gärde och Viloparken. Bagarmossenskogen och Flatens naturreservat har många fuktigare miljöer med troliga groddjurslokaler. Ytterligare två områden är naturpartier i södra delen av Skarpnäck mot Gamla Tyresövägen, Skevrodret och Skärgårdsskogen.

För att bevara stadens biologiska mångfald är det viktigt att utveckla och koppla samman groddjurslokaler där groddjuren kan övervintra, hitta föda och föröka sig.

Teckenförklaring

- Spridning högst trolig
- Spridning trolig
- Spridning möjlig

Träd i offentliga miljöer

Stadens träd i offentliga miljöer är en viktig del av grönsystemen som ofta har höga kulturhistoriska, sociala och ekologiska värden.

Träden utgör livsmiljöer för många växt- och djurarter samtidigt som de levererar olika typer av ekosystemtjänster, som omhändertagande av dagvatten, minskning av bullernivåer, filtrering av luft, temperaturreglering och koldioxidupptag. För att träden ska må bra och utveckla stora kronvolymmer är goda markförhållanden en förutsättning. Växtbäddarna behöver anpassas efter art och placering.

I flera parker, alléer och på begravningsplatser finns gamla, grova och ihåliga träd som har höga ekologiska värden. I flera av Skarpnäcks parker finns många gamla träd som är värdefulla för insekter, lavar, mossor, svampar, fåglar och fladdermöss. Runt Skarpnäcks Gård finns det flera gamla jätteekar med många håligheter. Död ved och håligheter innehåller en mängd mikromiljöer för många olika arter.

Den biologiska mångfalden är en grund för att ekosystemen ska fungera och vara effektiva. För att bevara den biologiska mångfalden är det därför viktigt att spara olika biotoper. En del i detta arbete handlar om att bevara dessa gamla, stora och döende träd. För att säkra tillgången på död ved är det även viktigt att bevara träd som fallit eller avverkats eftersom dessa har höga värden för den ekologiska mångfalden.

I Skarpnäck finns gamla alléer vid Lilla Sickla och Skarpnäcks gård. Stadens alléer omfattas av ett generellt biotopskydd.

Gatuträden har störst påfrestningar i en stad eftersom täta beläggningar gör det svårt för trädens rötter att ta upp näring. De vanligaste problemen för gatuträden är brist på utrymme, syre, vatten och näring, skador som

framkallats via saltning, beskärning, ledningsschakt eller andra fysiska skador.

För att lösa några av dessa problem kan man åtgärda jordkonstruktionen, någonting som staden kontinuerligt arbetar med. Genom att renovera växtbäddar kan träden få bättre tillgång till luft och vatten. En så kallad skelettjord kan bära tung trafik utan att jorden kompakteras.

Utmaningar

Stadsträden står inför flera utmaningar och hot. Förtätningen innebär ofta exploatering av grönytor vilket innebär en minskning av trädbestånden.

Klimatet förändras och tenderar att bli varmare och torrare med en ökad nederbörd, fler kraftiga skyfall, ökad vind och på sikt högre vattennivåer. För stadsträden innebär även denna förändring ett hot då de i högre utsträckning riskerar att få ekologisk obalans.

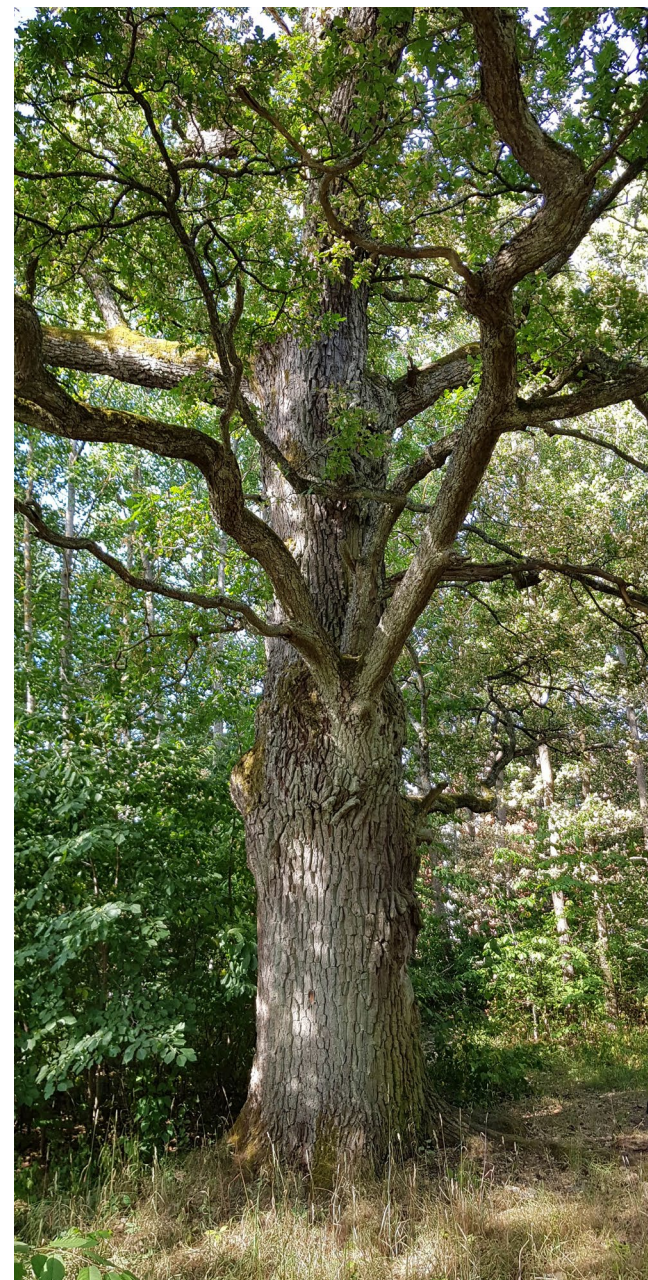
En ökad vind innebär att andelen stormfällningar av enstaka träd blir högre. Andelen växtsjukdomar ökar också i takt med klimatförändringarna vilket gör att träden löper större risk att drabbas av parasiter och sjukdomar.

Mål

För att upprätthålla trädbeståndet finns behov av att planera och genomföra generationsväxlingar, där gamla träd ersätts med nya för att säkerställa återväxt och succession.

Träd som avverkats eller fallit bör sparas för att säkerställa tillgången på gamla träd och död ved eftersom dessa har höga ekologiska värden.

Enstaka träd i dålig kondition bör tas ner för att vara bättre rustade mot stormfällningar. Det är viktigt att öka trädvårdsinsatser och upprätta trädvårdsplaner.

Träden utför en många ekosystemtjänster för oss och är viktiga för den biologiska mångfalden. För att behålla och utveckla ett livskraftigt och välfungerande trädbestånd krävs planering.

Genomför trädinventeringar och upprätta trädvårdsplaner i samband med parkupprustningar och renoveringar av växtbäddar.

Elledningar bör grävas ner i marken för att inte hamna i konflikt med träden längs gatorna.

För att förbättra växtförhållandena för gatuträden bör arbetet med att renovera växtbäddar fortlöpa.

För att olika växt- och djurarter ska ha möjlighet att anpassa sig till klimatförändringar är det viktigt att ha en genetisk variation av växtmaterial. Arter som bättre tål förändringar och nya sjukdomar kan då ta över rollen som livsmiljö eller föda.

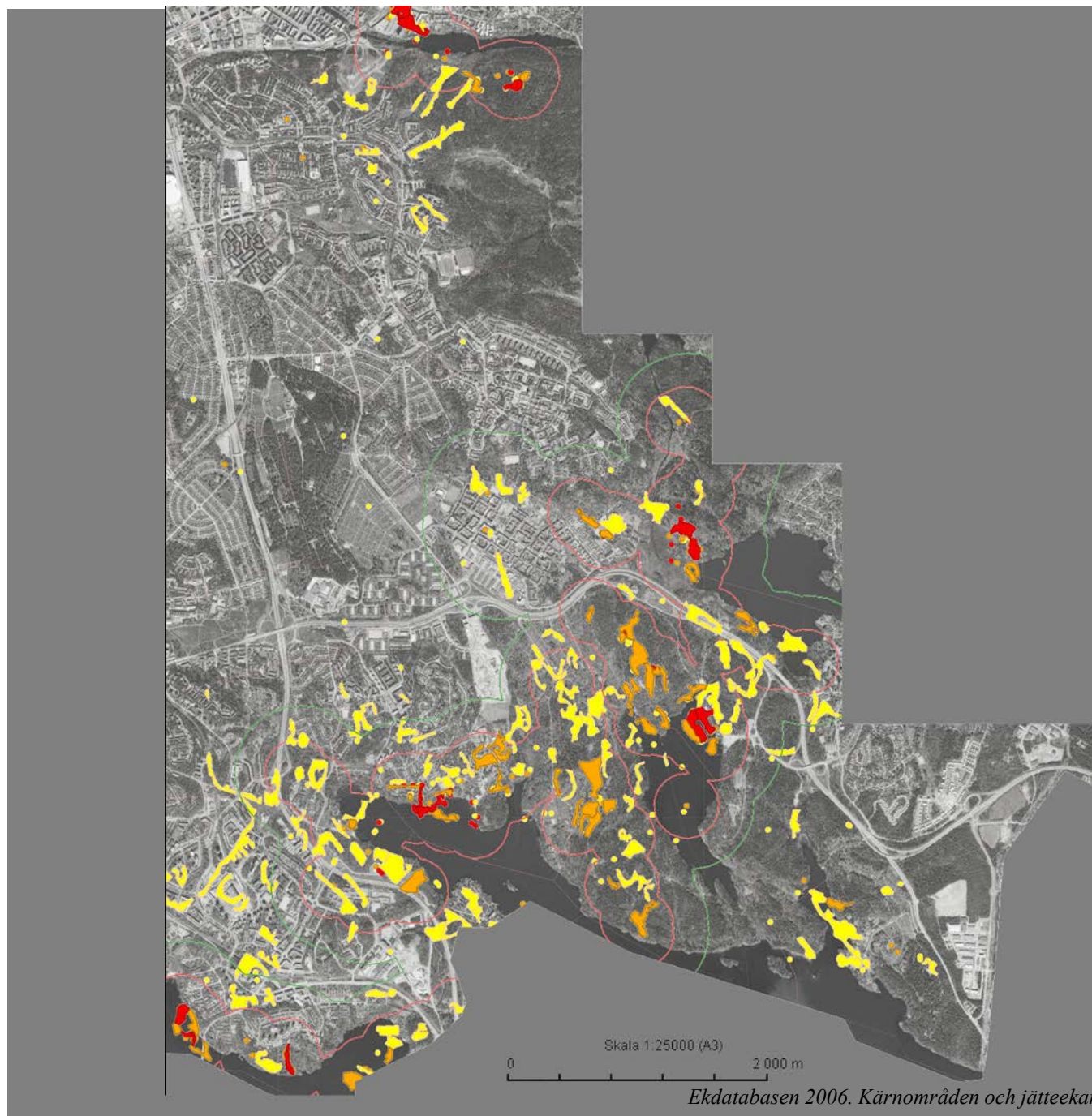
För att kunna hantera en ökad nederbörd och fler kraftiga skyfall är det viktigt med fungerande dagvattensystem där en stor del av vattnet leds till parker och planteringsytor.

Ekar

Ekar är de mest betydelsefulla träden och de är viktiga för många arter däribland rödlistade skalbaggar och insekter. Speciellt värdefulla är gamla och döda ekar samt områden som bidrar till en kontinuitet där olikåldriga ekar finns representerade. Dessa platser är oersättliga och har höga bevarande värden.

Teckenförklaring

- Värdeklass 1
- Värdeklass 2
- Värdeklass 3

Bärande träd och buskar

Årligen produceras stora mängder frukt och bär på stadens mark som både är miljövänlig, närproducerad och för vem som helst att plocka för hushållsbehov.

Skarpnäcks fruktträd är en stor tillgång. Inte bara tack vare sina estetiska värden och som viktig föda för pollinatörer utan även för stadens invånare. I enkäter som har gjorts med boende får just de ätliga frukterna och bären stor uppskattning

Här får man plocka

På stadens mark får man plocka frukt. Kartan på nästa sida visar ett urval av de platser där stadsdelen har satsat på att få in frukt och bär i parkmiljöer.

Utöver platserna i parkerna så finns fruktträd och bärbuskar även längs stråk och i allmänna grönytor och även dessa är till för allmänheten att plocka.

På vissa håll i stadsdelsområdet finns olika odlingsinitiativ som olika grupper och privatpersoner

sköter även på stadens mark. Här är det som skördas främst till för de som odlar.

Även i naturmark och inom Flatens naturreservat och Nackareservatet är det tillåtet för allmänheten att plocka bär och svamp med allemansrättens begränsningar. Hassel är traditionellt inte del av allemansrätten och hör till markägaren, men på stadens mark är det tillåtet att plocka hasselnötter.

Upplevelsevärden

Hos vissa träd så som äpplen och päron är blomningen iögonfallande och ger stora mervärden förutom sin frukt. Trädens och buskarnas grönska är också en viktig del för upplevelsen av staden.

Under kristider var förr stadens frukter viktiga som mattillgång men idag handlar det mer om upplevelsen av att kunna plocka ett mellanmål eller frukt och bär till en hemmagjord paj. Dessutom är det svårt att få tag i färskare frukt än den man precis plockat.

För invånare

Fruktträden är till för att användas av allmänheten men när frukten plockas måste man vara rädd om träden och deras grenar för att inte skada dem. Är man försiktig med träden håller de längre och fler kan få ta del av frukter och bär. Generellt är en mogen frukt lättplockad medan en som sitter hårdare borde få sitta kvar och mogna på trädet lite till.

Ibland kan frukterna vara svåra att nå om de sitter för högt. Det är bättre då att vänta på att frukterna faller ner än att bruka tilltag som riskerar att skada trädet eller en själv.

För djurlivet

Många djur drar nytta av våra bärbuskar och fruktträd. Förutom att frukterna och bären i sig utgör föda för till exempel rådjur och småfåglar så gynnas även pollinatörer under blomningen. Pollinatörernas arbete utgör en ekosystemtjänst då de, när de besöker blommorna för att samla pollen och nektar, även befruktar blommorna så de utvecklas till frukter.

Körbärsplockmon kan uppträda både i buskage eller som välbeskurna träd. Oavsett skepnad ger växten god frukt.

Päron är exempel på ett träd med stora frukter som är lite mindre vanligt förekommande än äpple.

Körbärsträden är populära bland både fåglar och människor.

I kartan visas exempel på platser där det finns bär som inte används av oss människor som mat. Exempelvis är oxbär inte intressant för oss ur ett livsmedelsperspektiv men däremot småfåglar uppskattar dessa bär.

Pedagogik

För barn så finns det en pedagogisk dimension i att få se och uppleva var maten kommer ifrån. Särskilt för barn som växer upp i flerfamiljshus utan egen trädgård är det extra viktigt att kunna uppleva och ta del av det som naturen förser oss med.

Vissa träd och buskar känns mer självklara att plocka från då de är mer flitigt använda enligt tradition. Det finns dock andra växter som kan vara intressanta att upptäcka värdet av som mat. Som exempel på mindre vanligt använda växter kan rosbuskar som producerar nypon nämnas och fläder ger bär som går att göra saft på. Även rönnens bär går att använda och är nyttiga.

Det finns olika sorter och arter av olika fruktträd och bärbuskar med olika värden. Av äpplen finns det förädlade sorter som är dem vi är vana att äta medan vildäpplen sällan är särskilt stora eller goda annat än i exempelvis marmelad.

Exempel på traditionella frukter och bär:

Exempel bär som inte används lika flitigt:

- Häggmispel (främst arter och sorter som är goda)
- Måbär
- Rönnbär (till gelé)
- Slån

Frukter och bär som vi människor gärna låter fåglar och andra djur ha ifred är exempelvis:

- Bukettapel
- Oxbär

Förutom de planterade växterna kan man i naturmark hitta blåbär, lingon och svamp. Att plocka dessa ger inte bara mat utan plockningen i sig kan ge upphov till trevliga utflykter i skog och mark.

Skötsel:

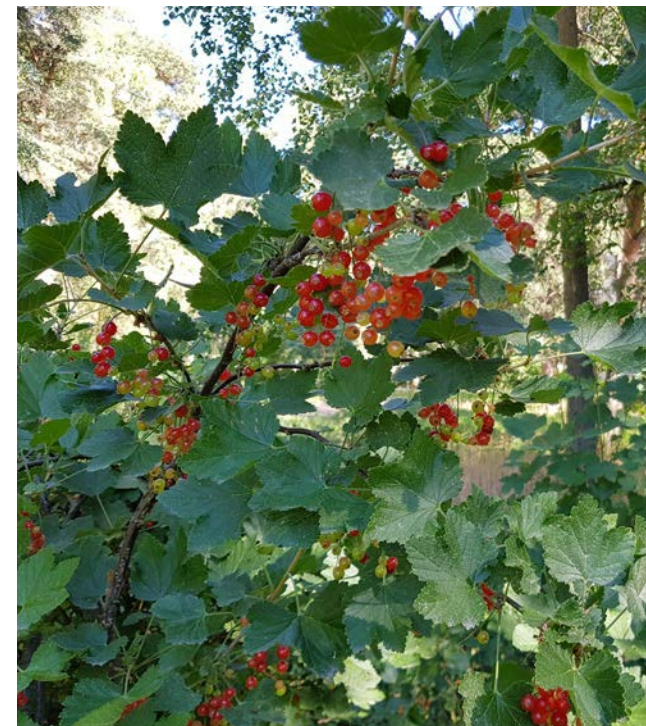
Hallon är en halvbuske som växer både som planterad kulturväxt och som vild.

Häggmispeln uppskattas främst av fåglar men vissa arter och sorter är trevliga bärbuskar även för oss människor.

Det finns viss risk för konflikter med nedfallna bär och frukt över parkerade bilar och saftrika bär riskerar att ge färgfläckar på markbeläggning. Kärnor som blir liggande på hårdgjorda ytor kan också ge ett skräpigt intryck. Vid nyplantering av fruktträd bör placering ses över för att inte skapa konflikter.

Som en helhet är träd och buskar med frukt och bär en stor tillgång då det finns stora upplevelsemässiga och ekologiska fördelar av att ha en stor variation av olika typer av växter med olika värden i stadens grönområden.

Vimbärsbusken smälter bra in i både parkmiljöer och mer skogsbetonade områden.

Parker med fruktbärande träd och buskar

Hammarbyhöjden

1. Tidaholmsparken: Många fruktträd, bl.a. körsbär, päronträd och körsbärspommon

2. Plommonparken: Den stora dungen av körsbärspommon har gett namn åt parken. Här finns även fläder och nypon.

3. Galgbacken: Bärande träd i form av bland annat rönn och fläder.

4. Olaus Magnus plan: Bärande träd och buskar, i form av körsbärsträd och nyponbuskar.

5. Galgplatsen: Bärande träd i form av bland annat päron.

6. Finn Malmgrens plan: Bärande träd och buskar så som körsbär och oxbär.

Björkhagen

7. Solparken: Det finns både frukt och bär i parken såsom körsbärsträd och fläder.

8. Mammans plats: Bärande träd i form av ett äppelträd.

9. Ronnebyparken/Gropen: Bärande träd i form av plommonträd.

Enskededalen

10. De gamlas lund: Bärande fruktträd.

11. Viloparken: Bärande buskar i form av hasselbuskar.

Kärrtorp

12. Fyren + Naturområde med lekplats norr om Fyren: Bärande träd och buskar i form av äppelträd och bukettapel.

13. Gåshällan-Pizzaparken: Bärande träd i form av körsbärsträd, päronträd och äppelträd.

14. Kärrtorpsparken: Bärande träd i form av ett äppelträd.

15. Nytorps gärde: Bärande träd och buskar i form av äppelträd och hasselbuskar.

16. Bagarmossens torg och Lagaplan: Bärande buskar och träd i form av valnöt, oxel, blåbärstry och körsbärsträd.

17. Japanska trädgården: Bärande träd i form av rönn.

18. Brödkaveln: Bärande buskar i form av hallonbuskar.

19. Lekparken Tråget: Bärande träd och buskar med frukt och bär, inkluderande bl.a. rosbuskar, rönn och vinbärbuskar

20. Gimåparken och naturområde Rättvisan: Bärande träd och buskar i form av körsbärsträd och berberis.

21. Internationaldagsparken: Bärande buskar och träd i form av mabbär, körsbärspommon och körsbärsträd.

22. Kvarterspark Nossagränd: Bärande buskar så som fläder.

Skarpnäcks gård

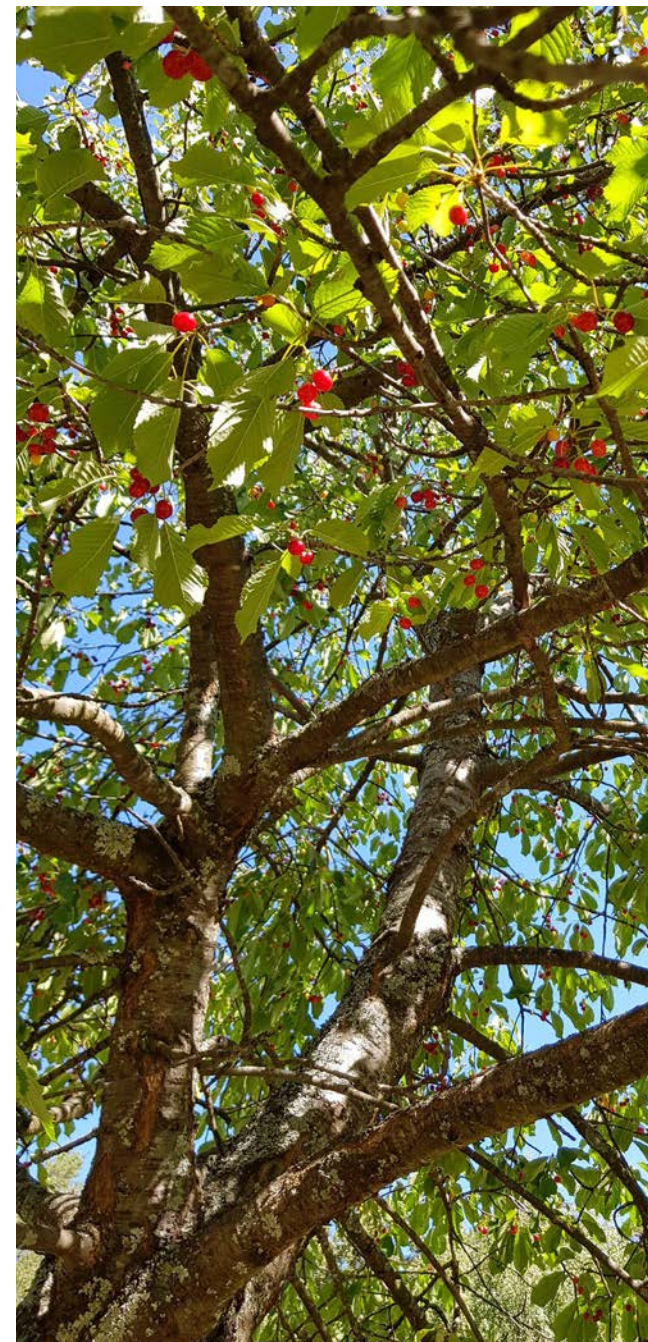
23. Statsministern: Bärande träd så som körsbär och prydnadsapel.

24. Skölden: Bärande träd och buskar så som pommon, slån, mabbär, svarta vinbär, fruktträd.

25. Bergholmsparken och Skarpaby lekpark: Bärande träd och buskar så som körsbär, slån, nypon, päron och häggmispel.

26. Brandparken: Bärande träd som rönn.

27. Matparken, Flygfyren: Bärande buskar och träd, bl.a. vinbär, körsbär, körsbärspommon och valnöt.

Körsbärsträdet är värdefullt på flera sätt. Både för sina körsbär och som prydnadsträd med fina höstfärger.

I dokumentet Grönare Stockholm listas ett antal riktlinjer för planering, genomförande och förvaltning av stadens parker och naturområden. Riktlinjerna syftar till att stärka stadens gröna kvaliteter och utveckla det offentliga rummet. Till respektive riktlinje listas ett antal frågeställningar som är viktiga att beakta under olika skeden- planering & utredning, genomförandet och förvaltning. Här listas frågeställningarna från Grönare Stockholm som omfattar Skarpnäcks ekologiska infrastruktur.

Planering & utredning

Hur bidrar den fysiska planeringen till att vårda och utveckla den biologiska mångfalden när det till exempel gäller ekologiska samband och skyddsvärda arter?

Har befintliga ekosystemtjänster analyserats? Har funktioner för framtida behov av ekosystemtjänster beaktats och tillgodosetts med tillräckliga mått inom befintliga ytor och i förslag till stadsutveckling?

Har relevant grönytekomensation säkerställts i samband med genomförandet av stadsutvecklingsprojekt där anspråkstagande görs av mark med ekologiska och rekreativa värden?

Har dagvattenstrategin, stadens skyfallsmodell och riktlinjer dagvatten legat till grund för och beaktats i planeringen? Både för normalväder och för extrem nederbörd.

Genomförandet

Hur bidrar den fysiska utformningen till att en rik biologisk mångfald kan sparas eller skapas?

Hur säkerställs att befintliga karaktärsträd, ekologiska värden och andra värdefulla landskapselement skyddas under hela genomförandefasen?

Har markbäddar och bevattning utförts på ett sådant sätt att växtlighet kan utvecklas över tid? Hur följs detta upp?

På vilket sätt har relevanta ekosystemtjänster säkerställts och utvecklats i samband med projektering och utförande av parkmark?

Har lokal dagvattenhantering i praktiken utförts på ett sätt som fungerar över tid och som kan bidra till pedagogiska och estetiska värden? Hur följs detta upp? Har samråd skett mellan förvaltningar och bolag?

Förvaltning

Finns aktuella planer för skötseln av särskilt värdefulla grönområden och naturreservat för att främja biologisk mångfald?

Utförs habitatstödjande skötselåtgärder av vissa grönområden och naturreservat?

Finns löpande gallring med tillhörande föryngring för långsiktig utveckling av vegetationen med i skötselplanen? Tillgodoses nödvändig beskärning?

Hur genomförs skötsel för att stärka värdefulla spridningsvägar för växter och djur?

Finns kunskap och ytor för att förbättra grönområdenas ekosystemtjänster och optimera mångfunktionella ytor?

Har hänsyn tagits till framtida klimatförändringar ur skötselsynpunkt (till exempel genom växtval som klarar översvämning och torka)?

Säkerställs användning av ett anpassat och varierat växtmaterial för att förbättra motståndskraft inför klimatförändringar när så är lämpligt utifrån projekt och läge?

Stockholm ska skapa en långsiktigt hållbar grön och blå infrastruktur genom att

Skarpnäcks grönstruktur ska ha en rik biologisk mångfald

identifiera, värna om och utveckla de gröna och blå sambanden som finns idag. Begreppet Ekosystemtjänster ska arbetas in som verktyg i stadsutvecklingen och integreras i ekonomiska ställningstaganden i samband med exploatering och förvaltning.

Den rika biologiska mångfalden värnas

Stockholm ska kontinuerligt omhänderta och förvalta en livskraftig grönstruktur med rik biologisk mångfald genom att exempelvis minska barriäreffekten mellan grönområden och undvika habitatförlust och artförlust.

Genom samarbete mellan olika aktörer och mellan stadens förvaltningar skapas möjlighet att utveckla gemensamma strategier för biologisk mångfald och klimatanpassning.

Investering i dagvattensystem i parker ska utvecklas för att kunna hantera en ökad nederbörd och en ökad andel kraftiga skyfall. Användning av dagvatten som bevattning av stadsträd och planteringar ska utvecklas.

Som en följd av ökande vindar kommer stormfällningar av enstaka träd bli allt vanligare. Nedtagning av träd i dålig kondition, trädvårdsinsatser och nyplantering av träd är

av största vikt för att säkerställa återväxt och succession.

Med ett förändrat klimat ökar andelen växtsjukdomar. En större variation av träd, buskar och blommor ska planteras och därmed ge bättre tålighet mot kommande förändringar och nya sjukdomar.

Ett förändrat klimat ställer andra och nya krav på både skötsel och investeringar. Parker som är särskilt värdefulla att utveckla för en ökad artrikedom och en ekologisk skötsel ska identifieras. Långsiktiga skötselplaner ska tas fram.

Identifiera och värna om gröna och blå samband som utgör den ekologiska infrastrukturen.

Skapa en långsiktigt hållbar ekologisk infrastruktur med ett finmaskigt nätverk genom att utveckla kopplingar och överbygga barriärer.

Alla gröna ytor i stadsdelsområdet har betydelse för den ekologiska infrastrukturen. Kyrkogårdar, bostadsgårdar och förgårdsmark är en del av de gröna sambanden på samma sätt som stadsdelsområdets parker och naturområden.

Skötseln av parker och grönområden ska främja den biologiska mångfalden, bland annat de naturtyper och artgrupper som staden identifierat som särskilt viktiga för Stockholm - äldre barrskog, äldre ädellövskog samt våtmarker, vattendrag och stränder.

Ekosystemen ger stora bidrag till Stockholm

Stadsodling skapar ökad blomning och pollinering vilket främjar den biologiska mångfalden. Möjligheterna till stadsodling i stadsdelsområdet ska förbättras.

Även nya bostadsområden och byggnader kan bidra med grönska. Andelen gröna ytor bör ökas på olika sätt till exempel genom att omvandla hårdgjorda ytor eller anlägga gröna tak.

Den ekologiska infrastrukturen stärks för att bättre anpassas till nya klimatförutsättningar.

Förvaltning och utveckling

En god skötsel krävs för att säkra parkernas karaktär och värden. Med klimatförändringar och en tätare stad ställs högre krav på att skapa långsiktigt hållbara parker med plats för fler besökare. För att fungera som Stockholms gröna vardagsrum är det viktigt att parker och grönområden upplevs rena, välskötta och säkra att vistas i. Ansvaret för stadens parker, natur och vatten ligger på flera av stadens förvaltningar och bolag.

Många av stadens parker används mycket flitigt och slitaget på både utrustning och vegetation är stort. En stor del av Skarpnäcks anlagda parkmark har ett högt besöksstryck vilket kräver en intensiv skötsel.

Även naturmarken och naturkvarteren är omtäckta och mycket använda av de boende. Skötseln av natur är vanligtvis mer extensiv än skötseln av anlagda parker. För naturreservat och vid fornlämningar kan det behövas högre skötselinsatser än vad som är normalt för naturmark för att lagkrav och åtaganden enligt skötselplaner skall kunna uppfyllas.

Med rätt skötsel gynnas den biologiska mångfalden och grönsstrukturen blir mer tålig. Staden ska sträva efter att bedriva en ekologiskt inriktad skötsel med målet att skapa och bevara en hög biologisk mångfald.

För att kunna erbjuda attraktiva parker och säkra lekplatser behövs god planering av kontinuerliga underhållsinsatser. Det kan till exempel handla om att få fram gräsytor som tål ett högre slitage eller att maskinerna som används i arbetet blir mer miljövänliga.

Skötsel

Skötsel är ett samlingsbegrepp för drift och underhåll. Drift är återkommande insatser som sker med olika frekvens beroende på vilken typ av åtgärd

det gäller, till exempel gräsklippning. Underhåll är återkommande reparationer i mindre omfattning för att hålla en anläggning i gott skick, till exempel lagning av parksoffa.

Ansvaret för stadens parker, natur och vatten ligger på flera av stadens förvaltningar och bolag. Trafikkontoret ansvarar för belysning längs gång- och cykelvägar samt gatuträd. Idrottsförvaltningen ansvarar för elljusspår och spårdragning under vintertid. Stadsdelsförvaltningen har ansvaret för skötseln av parker och naturområden. I skötseln av parkmark ingår till exempel lekplatser, parkvägar, strandpromenader, motionsspår och utrustning som trappor, murar, parkmöbler, lekutrustning, skräpkorgar, stängsel, plaskdammar, gräsytor, planteringar och parkträd. Stadsdelen sköter även planteringar på gatumark. Ansvar för belysning på vissa lekplatser och bollplaner ingår också i förvaltningens åtagande liksom livbojar och räddningsstationer längs stränder och solbryggor. I både parker och naturområden förekommer fornlämningar som kräver särskild skötsel.

Parkskötseln utförs av entreprenörer som stadsdelsförvaltningen har upphandlat i konkurrens. Stadsdelsförvaltningen ställer höga miljökrav på entreprenörerna. Driften av maskiner och deras drivmedel ska vara miljövänlig.

Med rätt skötsel i skogsområden kan förutsättningarna för den biologiska mångfalden gynnas.

Upphandlingen baseras på ett förfrågningsunderlag som beskriver funktion och utförande av driftarbetet som ska utföras av entreprenören. För att säkerställa ett gott resultat genomför stadsdelsförvaltningen en kontinuerlig kontroll, uppföljning i fält, använder checklistor och har en tät dialog med entreprenören. Utöver detta används tilläggsbeställningar vars omfattning styrs av utrymme i budgeten. Exempel på sådana beställningar är förnygringsbeskränning, uppgrävning av buskage, nyplantering, sådd, trädfällning, naturvård, gallring, lökplantering, vassklippning och uppstamning av parkträd. Budgeten medger inte att alla önskemål om skötsel kan uppfyllas. Stadsdelsförvaltningen måste alltid göra en prioritering mellan olika skötselinsatser.

Drift

I driften av park- och naturmarken ingår främst gräsklippning, ogräsrensning, röjning av sly och underhållsbeskränning av träd. Besiktning av lekplatser samt provtagning av vattenkvalité vid bad och plaskdammar utförs enligt gällande rutiner. I driften ingår även renhållning med tömning av papperskorgar. Städning av parkmarken sker kontinuerligt. Två gånger om året sker vår- och höststädning som ska vara klar till 15:e maj respektive 1:a december.

Utöver det ordinarie arbetet är det vanligt att stadsdelsförvaltningen tvingas prioritera städning och återställande efter tjuvtippning och efter andras entreprenadarbeten.

Renhållning

Stadens skräpkorgar ska tömmas så ofta det behövs och aldrig vara överfulla. Staden tillämpar en 24-timmarsregel som anger att överfull skräpkorg ska vara tömd inom ett dygn efter att anmälan kommit in till entreprenören. Staden jobbar med ständiga

I Bagarmossenskogen växer den invasiva arten Vinca minor, eller vintergröna, som har spridit sig från närliggande trädgårdar eller från trädgårdsavfall som har lämnats i skogen.

förbättringar av renhållningen i parkerna så att de upplevs trivsamma och trygga. Det kan handla om att byta ut gamla skräpkorgar till nya och större eller se över placeringarna av skräpkorgarna så att de står där behovet är störst.

Vinterunderhåll

Snöröjning och halkbekämpning utförs på de flesta av stadsdelsområdets parkvägar och trappor. De viktigaste kommunikationsstråken prioriteras och åtgärdas först.

Vårstädning

Efter snösmältningen vårstädas stadens parker. Skräp, grenar och andra föremål städas bort. Vinterns sandningssand sopas bort från gångvägar och trappor. Stränder ses över och strandkanterna rensas.

Sommarskötsel

Under sommarhalvåret genomförs kontinuerligt klippning av gräsytor och gräskanter, skötsel av perenner och annueller samt rensning av ogräs. Häckbuskage klipps en gång per säsong.

Höststädning

På hösten utförs lövupptagning i parkerna. Lövstädningen genomförs med hjälp av lövblåsar och andra maskiner. Löven omvandlas till kompostjord.

Plaskdammar

Vattnet i plaskdammar renas i ett reningsverk och kloreras. För att hålla en god vattenkvalitet stängs plaskdammar av för grovrengöring och vattenbyte varje vecka. Mätning av vattenkvalitet och borttagning av skräp i vattnet görs dagligen.

Strand- och bryggbad

Inför varje badsäsong gör dykare en bottensyn inom badområdet och eventuella föremål tas bort. Sand på stranden fylls på. Bojlinor som avgränsar badområdet och eventuella bryggor läggs ut. Om permanenta toaletter saknas på badplatsen ställs sommartoaletter ut. Prover på vattenkvaliteten tas regelbundet. Resultaten av provtagningarna anslås på badplatsen och på stadens hemsida.

Trädvård

Parkernas trädskick inventeras regelbundet av utbildade arborister (träexperter). Trädvård prioriteras särskilt i anslutning till lekplatser och de mest besökta parkerna. Det kan handla om borttagning av torra grenar i trädens kronor. Om trädens skick är väldigt dålig, kan ibland hela träd behöva tas bort.

Lekplatssäkerhet

Varje år säkerhetsbesiktigas samtliga allmänna lekplatser. Lekplatsbesiktningarna görs av en oberoende besiktningsperson enligt svensk standard för lekredskap och stötdämpande underlag. Eventuella allvarliga fel åtgärdas omgående. Övriga eventuella fel och brister ska åtgärdas inom tre månader. Utöver den årliga säkerhetsbesiktningen genomför parkdriftentreprenören löpande kontroller av lekplatserna. Vintertid när det är snö och is fungerar inte de stötdämpande fallunderlagen som finns under lekutrustningen.

Platsanpassad skötsel

Genom att anpassa skötseln till parkernas och naturområdenas förutsättningar kan miljöernas unika värden bevaras och utvecklas. Ett exempel på detta är gräsklippning längs park- och naturstråk, där man istället för att klippa en jämbred gräsremsa kan följa naturen och på så sätt framhäva dess egna former.

God kommunikation mellan stadsdelsförvaltning och medborgare är viktigt för att grönytor ska hållas i gott skick. Med information ökar också allmänhetens intresse och förståelse för de skötselinsatser som görs i området.

Nyanläggning

I samband med att en ny park anläggs är, i vissa fall, anläggningsentreprenören ansvarig för skötseln de första åren. En skötselplan utarbetas för etableringsskötsel respektive garantiskötsel. Inför överlämnande av skötselansvaret till stadsdelsförvaltningen sker en övertagandebesiktning. En skötselplan för förvaltning av parker bör upprättas i samråd med stadsdelsförvaltningen. Den ska innehålla mål för park- och naturmarksskötsel samt skötselmetod.

Underhåll

Stadsdelsförvaltningen ansvarar för underhåll av anläggningar och utrustningar som finns i park- och naturmarken. Exempel på underhåll är asfaltering av parkvägar, lagning av parkmöbler, målning och fogning av trappor och murar.

För att hitta, åtgärda och förebygga fel genomförs löpande tillsyner av ytor där skötsel utförs. Även besiktning av lekplatser sker kontinuerligt för att upptäcka skador efter slitage eller skadegörelse. För att öka tryggheten och förbättra siktlinjer genomförs insatser som röjning av buskage och uppstamning av träd.

Hjälpmedel i skötselarbetet

Medborgardialog

En viktig del för att hålla grönyterna i gott skick är en god kommunikation med brukarna. Genom kontakt med dem som vistas i området kan lokala problem ofta lösas smidigt. Stadsdelsförvaltningen är Stockholms stads lokala ansikte utåt. Förvaltningen har kontakt med och tar hjälp av medborgarna på olika sätt.

Aktiviteter som Parkernas dag, olika former av brukaravtal och kampanjer mot nedskräpning ger delaktighet i skötselarbetet. Medborgarförslag kan lämnas till varje stadsdelsförvaltning. Via mejl eller telefon kan medborgarna kontakta staden och lämna felanmälan. På synpunktsportalen och i appen Tyck till Stockholm kan synpunkter, felanmälan, förslag och beröm lämnas.

Brukaravtal

Föreningar har möjlighet att teckna brukaravtal med stadsdelsförvaltningen. Brukarmedverkan syftar till att öka medborgarnas möjligheter till inflytande och delaktighet i skötseln av den egna närmiljön. Förutsättningar för brukaravtal är att marken ägs av Stockholms stad och att området med brukaravtal ska vara fullt tillgängligt för allmänheten.

Parkdatabasen

Parkdatabasen är stadens anläggningsregister över samtliga grönytor med fasta anläggningar och möbler som tillhör parker och naturmark. Parkdatabasen är ett underlag för Stadsledningskontoret vid tilldelning av budgetmedel för skötsel. Samtidigt är det ett hjälpmedel för skötsel och förvaltning.

Trafikkontoret i Stockholm har ett övergripande förvaltningsansvar för databasen medan

Ianspråktagen mark där rishögar försämrar tillgängligheten och försvårar skötsel.

stadsdelsförvaltningarna har ansvaret för karteringen av park- och naturmarken. Den ska uppdateras kontinuerligt vid förändringar och nyanläggning.

Teknisk handbok

Handboken innehåller regler, typlösningar och riktlinjer för nyanläggning, upprustning, drift och underhåll på offentlig mark. Syftet är att säkerställa en hög kvalitet på anläggningar och därmed öka livslängden. Hög kvalitet kan på kort sikt innebära höga investeringskostnader men på längre sikt kan det leda till lägre drifts- och underhållskostnader.

Möbelprogrammet

Möbelprogrammet från år 2016 pekar ut riktlinjer vid möblering av nya gator, platser och parker samt vid upprustning av befintliga miljöer. Här finns förslag för soffor, bänkar, skräpkorgar och cykelställ. Programmet ger förutsättningar för att skapa en väl sammanhållen helhet och en enhetlig stadsbild.

Insekter kan få hjälp på traven genom att hål borrar i fällda träd innan de läggs ut i naturmarken.

Ianspråktagen mark

I Skarpnäck finns det problem med fastighetsägare som olovligen utnyttjar stadens mark. Privatisering av kommunens mark försämrar tillgängligheten och gör att det blir svårare för alla att ta del av naturen. Om allmän park- och naturmark används för vedupplag, trädgårdsavfall, studs mattor, förrådsbodar och rishögar blir marken mindre tillgänglig. Marken upplevs privat och skötseln försvåras.

Enligt Brottsbalken kapitel 8 får inga olovliga åtgärder vidtas på annans mark vilket även omfattar offentligt ägd mark. Plan- och bygglagen anger att allmän platsmark inte får stängas av från allmänheten utan endast tillfälligt upplåtas. Den allmänna platsmarken är inte avsedd för bebyggelse eftersom den är reserverad för allmänhetens behov av grönområden eller som buffert mellan bostäder och annan verksamhet.

Undantagen är därmed endast när fastighetsägaren har sökt tillstånd för att använda allmän mark tillfälligt. Marken får då utnyttjas så länge tillståndet gäller.

I samband med parkplanen har en inventering påbörjats. I nästa steg bör samtliga gränser mellan privat och kommunal mark inventeras. Därefter kommer staden anmoda berörda fastighetsägare att flytta på det som olovligen ställts dit. Om inget händer efter det kommer åtgärdsplaner och avhysningar begäras hos Kronofogden.

Fastighetsägaren som använder allmän mark utanför sin tomt utan lov har två alternativ:

1. Ta bort anläggningen så fort som möjligt. Om anläggningen är stor bör kommunen kontaktas för att avtala en tidplan.
2. Om den allmänna marken behöver användas tillfälligt kan tillstånd sökas hos Trafikkontoret.

Målet med arbetet är att göra Skarpnäcks park- och naturmark mer tillgänglig samt att underlätta skötseln.

Det är viktigt att skilja på nedskräpning och uttryck för kreativitet och omtanke. Tillägg i form av gatukonst som bidrar med en positiv känsla kan vara stärkande för den sociala samhörigheten. Det är dock viktigt att ta bort sådana uttryck när de har blivit slitna och ger ett skräpigare intryck.

Medborgarinitiativ som odling i parkerna kan öka samhörighet och samarbete mellan med invånarna i stadsdelen. Odlingen är bra både för fjärlar och övriga pollinatörer och det uttrycker invånarnas omtanke om sin närmiljö.

I dokumentet Grönare Stockholm listas ett antal riktlinjer för planering, genomförande och förvaltning av stadens parker och naturområden. Riktlinjerna syftar till att stärka stadens gröna kvaliteter och utveckla det offentliga rummet. Till respektive riktlinje listas ett antal frågeställningar som är viktiga att beakta under olika skeden- planering & utredning, genomförandet och förvaltning. Här listas frågeställningarna från Grönare Stockholm som omfattar Skarpnäcks förvaltning och utveckling.

Planering & utredning

Har samordning kring de gröna frågorna skett med berörda förvaltningar?

Har förvaltningsperspektivet beaktats i projekt på allmän platsmark? Har synpunkter inhämtas från den som ska vara ansvarig för förvaltning?

Har genomförandet av aktuell parkplan beaktats i utformningen av föreslagen stadsutveckling?

Har möjligheten till brukar- och samarbetsavtal undersökts i planprocessen?

Har funktioner och utrymmeskrav för ledningar, renhållning, brand, trafik, angöring, bil- och cykelparkering, avfallshantering beaktats i detaljplanearbetet? Har samordning mellan olika funktioner gjorts så att inte kvaliteter går förlorade i senare skede.

Genomförandet

Har säkerställs att den slutliga utformningen och det tekniska utförandet skapar en multifunktionell yta med höga kvaliteter?

Har nya och befintliga ledningar samordnats med andra funktioner som till exempel träd och annan vegetation? Har samråd kring de gröna frågorna skett mellan förvaltningar enligt stadens gemensamma process för exploateringsprojekt.

Har ett livcykelperspektiv använts vid materialval, upphandling och slutbesiktning av en anläggning?

Har stadens tekniska styrdokument, kunskapsunderlag och handböcker använts vid utformning av allmän platsmark? Vilka eventuella avsteg har gjorts och varför?

Hur erbjuder stadsdelsförvaltningen större brukarmedverkan genom avtal med exempelvis föreningar?

Har behovet av och den långsiktiga kostnaden för tåliga och slitstarka material analyserats?

Hur uppdateras Parkdatabasen löpande för att hålla den aktuell och tillförlitlig?

Innehåller de lokala parkplanerna en beskrivning av hur erfarenhet- och kunskapsåterföring ska ske inom staden med fastighetsägare och andra aktörer?

Hur arbetar man med att minska förbrukningen av fossila bränslen i parkskötseln?

Hur kan skötsel på privat och allmän mark koordineras där samordningsvinster kan göras? Finns det lokala aktörer som kan bidra till utveckling och skötsel av grönstrukturen?

Parker och naturområden representerar stora värden som har byggts upp under lång tid. Målbild i vision och kommunfullmäktiges budget är att stadens resurser alltid ska utnyttjas effektivt. Stockholm ska därmed ha en långsiktigt hållbar och ansvarstagande förvaltning av parker och naturområden för att behålla och vidareutveckla stadens attraktionskraft.

Ökat slitage i parkerna ställer krav på smarta lösningar

Klimatförändringar pekar mot att de gröna ytorna behöver anpassas för att fungera för ett ökat antal besökare, en dagvattenhantering som avlastar ledningsnätet och en grönska som jämnar ut temperaturen i ett förändrat klimat.

De många anspråken på grönområdena innebär svåra avvägningar mellan intressen och det krävs smarta lösningar i framförallt förvaltning och skötsel av både mark och parkbyggnader.

Stadens vägledande kunskapsunderlag ska kontinuerligt uppdateras och användas för att utveckla slitstarka och hållbara grönområden.

Parkerna ska skötas och utvecklas så att de blir långsiktigt hållbara och klarar en ökande befolkning. I en tätare stad är det en stor utmaning att anpassa parker och naturmark till ett högre slitage.

Genom parkteknisk utveckling kring material och markuppbyggnad ska mer slitagetåligen parker skapas vid upprustning och nyanläggning.

Förutsättningarna för parkdrift förändras i takt med att stadsdelen växer. Därför bör den totala budgetramen och fördelningsnyckeln för parkdrift regelbundet ses över och uppdateras.

Bättre erfarenhetsåterföring och lärande mellan olika roller

God kvalitet och en kostnadseffektiv parkskötsel skapas redan i planeringsskedet. Genom ökat samarbete och kunskapsutbyte mellan verksamma i alla led, från planerare till parkarbetare, ska en effektiv parkdrift med god kvalitet skapas.

Skötselns betydelse för den lokala biologiska mångfalden kan synliggöras. Genom utökad

information i parkerna och på stadens hemsida skapas en bättre förståelse för olika typer av skötselinsatser och vad de innebär.

Upphandling av parkdrift ska förenklas och effektiviseras genom enhetlig skötselstandard och gemensamma upphandlingar.

Pröva alternativa upphandlingsformer för ökad kvalitet.

Analyser av kostnader för skötsel av park och natur ska regelbundet tas fram som ett underlag för stadens budgetarbete för parkdrift.

Metoder för kontroll och uppföljning av parkskötseln ska vidareutvecklas.

Gröna och blå kvaliteter behöver stärkas i den byggda miljön

Stadens byggda miljöer behöver bli grönare, till exempel med genomsläppliga markmaterial, lokal dagvattenfördröjning, och inslag av gröna tak och väggar, gröna bullerskydd och träd i gatumiljöer.

Verktyget grönytefaktor (GYF) är ett värdefullt verktyg och det är också angeläget att anpassa skötseln till den här typen av nya funktioner.

Stockholm Vatten har tillsammans med Miljöförvaltningen, Trafikkontoret, Stadsbyggnadskontoret, Idrottsförvaltningen och Exploateringskontoret utarbetat riktlinjer för att genomföra dagvattenutredningar i tidiga planeringsskeden och checklistor i uppföljning i exploaterings- och anläggningsprojekt.

Skötselplaner för hållbara gräsytor ska vidareutvecklas.

Skötseln av parkerna ska utföras enligt stadens antagna riktlinjer och miljökrav.

Ianspråktagen mark tas tillbaka. Samtidigt bör stadens processer för att ta hantera ianspråktagen mark ses över.

Referenser

Digitala källor

Fornsök [Elektronisk resurs]. (red.) (2002). Visby: Riksantikvarieämbetet.

Grönare Stockholm- Riktlinjer för planering, genomförande och förvaltning av stadens parker och naturområden (2018). Tillgänglig: <https://vaxer.stockholm/globalassets/tema/utemiljo/gronare-stockholm-faktasida/trk277-gronare-stockholm-a4.pdf> (Hämtad: 2018-06-12)

Miljöförvaltningens kartdatabas, DpMap [Elektronisk resurs]. (red.) (2016). Stockholm: Stockholms stad

Nationella generationsmål och miljö kvalitetsmål (red.) (2016). Tillgänglig: <http://www.miljomal.se/> (Hämtad: 2016-03-07)

Parkdatabasen, DpMap [Elektronisk resurs]. (red.) (2016). Stockholm: Stockholms stad

Schönning, Klas och Monasträ, Nino (1996). Skarpnäck. Stockholms hem: Stockholm Hämtad via stockholmskallan.stockholm.se

Schönning, Klas och Monasträ, Nino (1997). Bagarmossen. Stockholms hem: Stockholm Hämtad via stockholmskallan.stockholm.se

Sociotopkartan, DpMap [Elektronisk resurs]. (red.) (2009). Stockholm: Stockholms stad

Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering av byggnader, DpMap [Elektronisk resurs]. (red.) (2016). Stockholm: Stockholms stad

Stockholms stad (2018) Enkät: Tyck till om våra parker och grönområden 2018. Från Inger Bogne Skarpnäcks Stadsdelsförvaltning. (2018-10-10)

Stockholms stad (2020) Folkmängd 2019-12-31 Per SDO och Stadsdel i åldersgrupper. Från Emma Sundström TK. (2020-04-01)

Stockholm stad (2019) Guide till Tystnad. Tillgänglig: <https://parker.stockholm/guide-till-tystnaden/> (2018-07-06)

Stockholm stad (2020) Miljöprogram 2020-2023. Godkänd handling 2020-05-25 Dnr: KS 2019/1040. Tillgänglig: <https://start.stockholm/om-stockholms-stad/sa-arbetar-staden/klimat-och-miljo/> (Hämtad 2020-10-22)

Stockholm stad (2018) Naturreservat Flaten. Tillgänglig: <https://parker.stockholm/naturreservat/flaten/> (Hämtad 2018-07-06)

Stockholm stad (2018) Naturreservat Nackareservatet. Tillgänglig: <https://parker.stockholm/naturreservat/nackareservatet/> (Hämtad 2018-07-06)

Stockholms stad (u.å.) Hitta och jämför kolonitradgårdar och odlingslotter. (Sök- Områden: Skarpnäck). Tillgänglig: <http://www.stockholm.se/-/Jamfor/?enhetstyp=466546ad0a604e3aba512559d9c79950&ingaomraden=False&omraden=Skarpnack&val=&ingetval=1¢erposition=6574594,1631832&zoom=4&kolumn=0&karta=#enhetstyp=466546ad0a604e3aba512559d9c79950&ingaomraden=False&omraden=Skarpnack&val=&ingetval=1¢erposition=6572792%2C1633226&zoom=4&kolumn=0&karta=> (Hämtad: 2019-02-13)

Stockholms stad (2016) Program för Bagarmossen och Skarpnäck. Godkänd handling 2016-10-27 Dnr: 2014-12380. Tillgänglig: http://insynsbk.stockholm.se/templates/main/pages/xGetDocument.aspx?FileId=6706776&FileName=6706776_2_6.PDF&DataSource=2&JournalNumber=2014-12380 (Hämtad 2019-01-29)

Stockholms stad (2017) Program Hammarbyhöjden och Björkhagen. Godkänd handling 2017-07-06 Dnr: 2012-10147. Tillgänglig: <https://etjanster.stockholm.se/Byggochplantjansten/pagaende-planarbete/planarende/2012-10147/process#F%3c3%b6rstudie%2fMarkanvisning> (Hämtad 2018-05-22)

Stockholm stad (2020) Vision 2040 - Möjligheternas Stockholm. Godkänd handling 2020-06-15 Tillgänglig: <https://start.stockholm/vision/> (Hämtad 2020-10-22)

Översiktsplan för Stockholm (2018). Tillgänglig: <https://vaxer.stockholm/tema/oversiktsplan-for-stockholm/> (Hämtad: 2018-10-02) Stockholm: Stockholms stad

Tryckta källor

Ahlborn, Kenneth & Arnell, Håkan (2008). *Längs linje 17: Björkhagen, Hammarbyhöjden, Kärrtorp : en bildsamling 1936-1985*. Älvsjö: Höghus

Andersson, Gunnar & Haste, Hans (red.) (1984). *Staden vi byggde: Svenska bostäder under 40 år*. Stockholm: Svenska bostäder

Andersson, Magnus (1997). *Stockholms årsringar: en inblick i stadens framväxt*. Stockholm: Stockholmia

Andersson, Thorbjörn (2000). *Utanför staden: parker i Stockholms förorter*. Stockholmia förlag

Barnkonventionen (1989). New York: Generalförsamlingen, FN- förbundet.

Den gröna promenadstaden: en strategi för utveckling av Stockholms parker och natur: tillägg till Stockholms översiktsplan Promenadstaden: utställningsförslag maj 2013. (2013). Stockholm: Stadsbyggnadskontoret

Edlund, Bengt (2018). *Vårt gröna Stockholm: parker, parklekar, promenader och konst*. [Stockholm]: Stockholmia förlag

Johansson, Ingemar (1991). *Stor-Stockholms bebyggelsehistoria: markpolitik, planering och byggande under sju sekel*. 2. uppl. Stockholm: Gidlund i samarbete med Byggforskningsrådet

Pålsson, Ann (red.) (2017). *Parkstaden: Stockholms landskap och stadens rum*. Första upplagan [Lund]: Historiska media

Reinius, Gunnar & Ekelöf, Gunnar (1963). *Livet i ett svunnet Stockholm*. Stockholm: Bonnier

Rydberg, Olle (1977). *Söder om Söder: från Brännkyrka till Botkyrka*. Stockholm: Natur och kultur

Skarpnäcks Stadsdelsförvaltning (2007). *Skötselbeskrivning - Park*. Stockholm: Skarpnäcks Stadsdelsförvaltning

Stockholms miljöprogram 2012-2015 (2012). Stockholm: Stockholms stad

Stockholms parkprogram: handlingsprogrammet 2005-2009 för utveckling och skötsel av Stockholms parker och natur: godkänt av Kommunfullmäktige 2006-01-23 (2006). Stockholm: Markkontoret, Stockholms stad

Sweco (2017). *Trygghet i Skarpnäck 2017*. Stockholm: Socialförvaltningen

Söderström, Göran & Bernhardsson, Siv (red.) (2003). *Stockholm utanför tullarna: nittiosju stadsdelar i ytterstaden*. Stockholm: Stockholmia

Topia Landskapsarkitekter (2007). *Parkplan Skarpnäck*. Stockholm: stadsdelsförvaltning och Exploateringskontoret, Stockholms stad

Topia Landskapsarkitekter (2007). *Program för utveckling av gångstråk i Skarpnäck*. Stockholm: stadsdelsförvaltning och Exploateringskontoret, Stockholms stad

Foton, kartor och illustrationer

Fotografier tagna av Tyréns där inget annat är angivet.

Ellgaard, Holger. (1972). Segelflyg på Skarpnäcksfältet 1972. CC BY-SA 3.0. Tillgänglig: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=3603329> (Hämtad 2019-01-29)

Lantmäteriet [Elektronisk resurs]. Lantmäteriets historiska kartarkiv.

Melander, Nils, SvD. (1938). I Schönning, Klas och Monastra, Nino (1997) Stockholms hem: Stockholm.

Miljöförvaltningens kartdatabas, DpMap [Elektronisk resurs]. (red.) (2016). Stockholm: Stockholms stad

Riksantikvarieämbetet (2019). Fornsök. Tillgänglig: <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html> (Hämtad: 2019-01-29)

Schönning, Klas och Monastra, Nino (1996). Skarpnäck. Stockholms hem: Stockholm

Schönning, Klas och Monastra, Nino (1997). Bagarmossen. Stockholms hem: Stockholm

SMÅA, Okänd (1932). Utsikt från gavelfönstret i kv Hjälpsamheten 2 vid Lugna Gatan i Pungpinan småstugeområde. Bild beskuren. CC BY. Tillgänglig: [http://digitalastadsmuseet.stockholm.se/fotoweb/Grid.fwx?archiveId=5002&search=\(IPTC187%20contains\(SSMSM000056\)\)](http://digitalastadsmuseet.stockholm.se/fotoweb/Grid.fwx?archiveId=5002&search=(IPTC187%20contains(SSMSM000056))) (Hämtad 2019-01-29)

Sociotopkartan, DpMap [Elektronisk resurs]. (red.) (2009). Stockholm: Stockholms stad

Stadsmuseet Stockholm (2020). Tillgänglig: <http://www.skulptur.stockholm.se/>

Stockholmskällan [Elektronisk resurs]. (red.) (2016). Stockholm: Stockholms stad. Tillgänglig: <http://www.stockholmskallan.se/>

Svinhuvud, Axel (1911). Dalens Koloniträdgårdar ca. 1911. Public domain. Bild beskuren. Tillgänglig: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=3667920> (Hämtad: 2019-01-29)

Översiktsplan för Stockholm (2018). Tillgänglig: <https://vaer.stockholm/tema/oversiktsplan-for-stockholm/> (Hämtad: 2018-10-02) Stockholm: Stockholms stad

Bildtexter till introduktionsfoton

Skarpnäcksfältets koloniområde (s. 4).

Nytorps gärdes nordligaste del (s. 14).

Nytorps gärde upp mot kärrtorp (s. 47).

Ekbacken vid Ulricehamnsvägen (s. 87).

Naturmark vid Gimogatan (s. 107).

Stockholms
stad

Skarpnäcks
stadsdelsförvaltning

